

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLER ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ ve BELÂGATİ BİLİM DALI**

ARAPÇA'DA TAKDİM-TEHİR ve ŞİİRDE KULLANIMI

**Hazırlayan
Yusuf ÇETİN**

**Danışman
Doç. Dr. Abdulkadir BAYAM**

Yüksek Lisans Tezi

**Mayıs 2018
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLER ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ ve BELÂGATİ BİLİM DALI**

ARAPÇA'DA TAKDİM-TEHİR ve ŞİİRDE KULLANIMI
(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Yusuf ÇETİN**

**Danışman
Doç. Dr. Abdulkadir BAYAM**

**Mayıs 2018
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Yusuf ÇETİN

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Arapça’da Takdim-Tehir ve Şiirde Kullanımı” adlı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Yusuf ÇETİN

Danışman

Doç. Dr. Abdulkadir BAYAM

Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

KABUL ve ONAY

Doç. Dr. Abdulkadir BAYAM danışmanlığında Yusuf ÇETİN tarafından “ARAPÇA’DA TAKDİM-TEHİR ve ŞİİRDE KULLANIMI” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

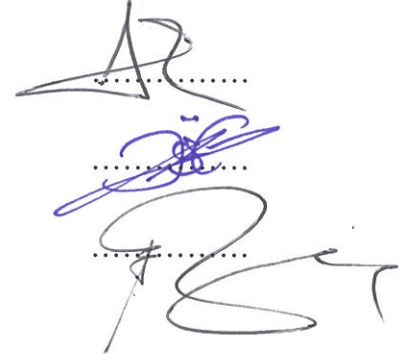
21/05/2018

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Abdulkadir BAYAM

Üye : Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

Üye : Doç. Dr. Salim ÖZER

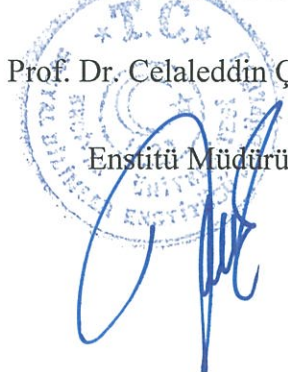
ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulumun 28/05/2018 tarih ve 20 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

28/05/2018

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

İnsanları yoktan var eden, hem dünya hem ahiret hayatında saadete ermeleri için onlara kitaplar gönderen ve son kitap olarak seçtiği Kur’ân-ı Kerim’i anlaşılır, fasih bir Arapça ile gönderen Cenâb-ı Allah’a sonsuz hamd ü senalar olsun.

Cenâb-ı Allah’ın bütün âlemlere rahmet, şahit, müjdecî, uyarıcı olarak gönderdiği ve Kur’ân-ı Kerim’i tüm insanlara tebliğ etme görevini kendisine verdiği Muhammed (s.a.v.)’e sonsuz salat ü selam olsun.

İnsan, yaratılışından itibaren çevresi ile tanışıp kaynaşması için farklı millet ve kabilelere ayrılmıştır. Sosyal bir varlık olan insan çevresi ile iletişim için dili kullanmak durumundadır. Her dil kendi toplumu için şüphesiz büyük önem arz eder. Ancak son ilahi mesajın dili olması hasebiyle Arapça, bütün Müslümanlar nezdinde ayrı bir öneme sahiptir.

Dillerin zenginlik göstergelerinden biri de kullandığı üslupların fazla olmasıdır ki Arapça bu özelliğiyle diğer diller arasında göze çarpar. Bunlardan biri de çalışmamızın konusu olan takdim-tehirdir. Arapça’da takdim-tehir sıradan bir öne alış ve sona bırakıştan ibaret değildir.

Tez konusu olarak takdim-tehir olgusunu seçmemizin sebebi; takdim-tehirin Arapça’da dil kurallarının yazıya geçmeden önceki dönemlerinden bu yana kullanılmasının yanında, hem nahiv açısından takdim-tehirin zorunlu olduğu yerlerin olması hem de belâgat açısından takdim-tehirin bazı manaların ifade edilmesinde vazgeçilmez olmasıdır. Konu incelendiğinde görülecektir ki gerek gramerde gerekse de manada birçok sorun sadece takdim-tehir ile çözülmektedir.

Çalışmamızı giriş ve iki bölüme ayırdık. Giriş kısmında takdim-tehir konusunun anlaşılabilmesi için gerekli olan cümleler ve cümlenin asli ve tali ögeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca takdim-tehir kavramları açıklanarak onları gerektiren sebeplere yer verilmiştir. Birinci bölümde konu nahiv açısından ayrıntılı şekilde incelenmiş ve zorunlu, imkânsız ve uygun olabilecek takdim-tehirler tespit edilmiştir. İkinci bölümde ise konu belâgat açısından ele alınmış ve takdim-tehir ile kazanılan manalar incelenmiştir. Her iki

bölümde de klasik ve modern kaynaklara başvurulmuş, konuların şahitlerle anlaşılmasına gayret edilmiş ve ihtilaflı konulara neredeyse girilmemiştir.

İlk danışman hocam Doç. Dr. Muammer Sarıkaya Bey tarafından “Arapça’da Takdim-Tehir ve Anlama Etkisi” adıyla aldığım tez konum, hocamın Gazi Üniversitesi’ne geçmesi, benim de ilgili konuda çalışmayı istemem nedeniyle yeni danışman hocam Doç. Dr. Abdulkadir Bayam Bey tarafından görülen lüzum üzerine “Arapça’da Takdim-Tehir ve Şiirde Kullanımı” şeklinde değiştirilmiştir.

Çalışmamızı tamamlarken gerek anlatımda gerekse şahit getirdiğimiz şiirlerde ve âyetlerde itinalı davranmaya çalıştık. Bununla beraber gözden kaçan hatalar mutlaka olacaktır. İstifade için tezimize başvuran kişiden beklentimiz hatalarımıza müsamaha ile bakması, bunun tezden istifade etmesine engel olmamasıdır. Bu vesileyle çalışmanın hazırlanması ve tamamlanması aşamasında maddi manevi her türlü yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Abdulkadir Bayam Bey’e, bütün hocalarıma ve aileme en içten duygularıyla şükranlarımı sunarım.

Yusuf ÇETİN

Kayseri 2018

ARAPÇA'DA TAKDİM-TEHİR ve ŞİİRDE KULLANIMI

Yusuf ÇETİN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2018

Danışman: Doç. Dr. Abdulkadir BAYAM

ÖZET

Kullanılan üslupların çeşitliliği dillere zenginlik kazandıran unsurlardan biridir. Dildeki üsluplar açısından son derece zengin olan Arapça'nın kullandığı üsluplardan biri de takdim-tehir olgusudur. Her dil gibi Arapça'da da cümlelerin her ögesinin cümle içinde belli bir yeri vardır. Bu ögelerin olması gereken yerden öne alınması manasında olan takdim ile olması gereken yerden sonraya kalması manasında olan tehir tezimizin ana konusudur. Takdim-tehir bazen asıl itibarı ile önce olması gereken cümle ögelerinin kendi yerlerinde kullanılması manasında da kullanılmıştır.

Takdim-tehir üslubu Arapça'da dil kuralları açısından önem arz etmektedir. Dil kuralları açısından takdim edilmesi veya tehir edilmesi zorunlu olan yerler vardır. Cümle ögeleri, bazı durumlarda zorunlu olarak takdim veya tehir edilir. Bazen de dil kuralları açısından herhangi bir zorunluluk olmadan ögeler takdim veya tehir edilebilir.

Takdim-tehir dil açısından önem arz ettiği gibi belâgat açısından da önemlidir. Sözü söyleyenin veya muhatabın ihtiyaç duyduğu birçok mana sadece takdim-tehir kullanılarak ifade edilebilir.

Takdim-tehiri kullanarak farklı manalar ifade etmek isteyen kişinin, kullandığı üslubun fasih kullanım olduğunun en büyük delili de şiirde de kullanılmış olmasıdır ki şiir, Arapça'nın herkesçe kabul edilen bir kaynağıdır.

Anahtar kelimeler: Dil, Takdim-Tehir, Şiir, Belâgat, Nahiv.

PRECEDENCE AND POSPONEMENT IN ARABIC LANGUAGE AND THEIR USE IN A POEM

Yusuf CETIN

The University of Erciyes, Institute of Social Sciences

Master's Thesis, May 2018

Thesis Advisor: Doç. Dr. Abdulkadir BAYAM

ABSTRACT

The variety of stylistic devices in a language gives the language its richness. Being full of different stylistic devices, the Arabic language also uses the style of precedence and postponement. Like every other language, Arabic also has certain places for their elements in the sentence. The main topics of our thesis are the precedence, where the element of the sentence comes in a forward position and the postponement, where the element comes in an afterwards position in the sentence although their main place are other ones. Sometimes, precedence and postponement is described as using the elements of the sentence on their main places although they originally have to be in a forward position.

The style of Precedence and postponement has an important place in terms of Arabic grammar rules. There are places where the elements are required to be preceded or postponed. Sometimes elements can be postponed and preceded without any restrictions of the language rules.

Precedence and postponement is not only important in terms of language but also in terms of eloquence. Many of the meanings for the speaker or listener can only be achieved by using precedence and postponement.

The main factor that shows the correct usage of precedence and postponement by a person to achieve different meanings, is its usage in the Arabic poem, which is a source accepted by all Arabic speakers for the Arabic language.

Key Words: Language, Precedence-Postponement, Poem, Rhetoric, Syntax.

İÇİNDEKİLER

ARAPÇA'DA TAKDİM-TEHİR VE ŞİİRDE KULLANIMI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
KABUL ve ONAY	iii
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xvii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı.....	1
1.1. Araştırma Konusunun Sınırları	2
1.2. Çalışmamızın Metodu.....	2
1.3. Literatür Değerlendirmesi.....	3
2. Arapça'da Söz Dizimi	4
2.1. İsim Cümlesi	6
2.1.1. İsim Cümlesinin Öğeleri.....	6
2.1.2. İsim Cümlesinin Öğelerinin Özellikleri	6
2.2. Fiil Cümlesi.....	7
2.2.1. Fiil Cümlesinin Öğeleri.....	7
2.2.2. Fiil Cümlesinin Öğelerinin Özellikleri	8
2.3. Tâbiler	9
3. Takdim ve Tehir.....	9
3.1. Tanımı	10
3.1.1. Lugatta Tanımı.....	10
3.1.1.1. Takdim Kelimesi	10
3.1.1.2. Tehir Kelimesi	11

3.1.2. Nahivde Tanımı	11
3.1.3. Belâgatta Tanımı	11
3.2. Dilsel Bir Olgu Olarak Takdim ve Tehir	12
3.3. Takdim ve Tehirin Önemi	13

BİRİNCİ BÖLÜM

NAHİV AÇISINDAN TAKDİM ve TEHİR

1. Nahiv Âlimlerine Göre Takdim ve Tehiri Gerektiren Sebepler	14
1.1. Dilsel İhtiyaç Olması	14
1.2. Zarûretü’ş-Şi’r Olması	15
2. Nahiv Âlimlerine Göre Takdim ve Tehirin Kısımları	20
2.1. İsim Cümlesinde Takdim ve Tehir	21
2.1.1. Mübtedânın Zorunlu Olarak Önce Getirilmesi	21
2.1.1.1. Mübtedânın Sadâret Hakkının Olması	21
2.1.1.1.1. İstifhâm/Soru İsimlerinden Olması	22
2.1.1.1.1.1. İstifhâm veya Nefiyden Sonra Gelen Vasıf Mübtedâ	23
2.1.1.1.2. Şart İsimlerinden Olması	25
2.1.1.1.3. Sadâret Hakkı Olan Kelimeye Muzâf Olması	26
2.1.1.1.4. Sadâret Hakkı Olana Benzemesi	27
2.1.1.1.5. İsm-i İşâret Olması	28
2.1.1.1.6. Kem-i Haberiyye Olması	28
2.1.1.1.7. Şân Zamiri Olması	29
2.1.1.1.8. Taaccüb ما’sı Olması	30
2.1.1.1.9. Haberinde ف’nın Bulunduğu İsm-i Mevsûl Olması	31
2.1.1.2. Haberin Başında Zâid Bir ب’nın Bulunması	32
2.1.1.3. Mübtedânın Habere Hasredilmiş Olması	32
2.1.1.4. Lâm-ı Te’kîdin/Lâm-ı İbtidânın Mübtedânın Başına Gelmesi	34
2.1.1.5. Haberin Fiil Cümlesi Olması	35

2.1.1.6. Mübtedâ ve Haberin Mârifelikte Eşit Olması	36
2.1.1.7. Mübtedâ ve Haberin Nekre Olması.....	38
2.1.1.8. Haberin Mübtedâdan Zamir-i Fasıl ile Ayrılmış Olması.....	39
2.1.1.9. Mübtedânın Haberi, Mübtedânın Aynısı Olması	39
2.1.1.10. Mübtedânın Müttekellim veya Muhatap Zamiri Olup Elif-Lâm Takısı ile Mârife Olan Haberde de Mübtedâyâ Dönen Bir Zamir Bulunması	40
2.1.1.11. Mübtedânın اَمَّا'dan Sonra Gelmesi.....	41
2.1.1.12. Mübtedânın Zamir, Haberin الَّذِي Olması	41
2.1.1.13. Mübtedânın الَّذِي Olması	42
2.1.2. Haberin Zorunlu Olarak Önce Getirilmesi	42
2.1.2.1. Mübtedâ Nekre Olup Haberin Zarf veya Câr-Mecrûr Olması ...	43
2.1.2.2. Haberin Cümlede Sadâret Hakkı Olan Bir Kelime Olması.....	44
2.1.2.2.1. Haberin İsm-i İşâret Olması	44
2.1.2.2.2. Haberin İstifhâm Olması.....	44
2.1.2.3. Mübtedâ Masdar Harfi ve Sılasından Müevvel Olması	45
2.1.2.4. Haberin Sona Bırakılması Durumunda Cümlelerin Manasının Doğru Anlaşılamaması	46
2.1.2.5. Mübtedâda Habere Dönen Bir Zamirin Bulunması	46
2.1.2.6. Haberin Mübtedâyâ Hasredilmesi	47
2.1.3. Nevâsihte Takdim ve Tehir	49
2.1.3.1. إِنَّ ve Benzerleri	49
2.1.3.1.1. إِنَّ'nin İsimde Bir Zamir Bulunması ve Habere Dönmesi	49
2.1.3.1.2. إِنَّ'nin Haberinin Şibh-i Cümle ve İsminin Nekre Olması	50
2.1.3.2. كَانَ ve Benzerleri	52
2.1.3.2.1. كَانَ'nin İsminde Habere Dönen Bir Zamirin Bulunması....	53

2.1.3.2.2. كَانَ'nin İsmnin Nekre ve Haberinin Şibh-i Cümle Olması...	54
2.2. Fiil Cümlesinde Takdim ve Tehir	56
2.2.1. Fiilin Zorunlu Olarak Önce Gelmesi	56
2.2.2. Fiilin Mânullerinin Zorunlu Olarak Önce Gelmesi.....	57
2.2.2.1. Fâilin Zorunlu Olarak Mef'ûlün Bihinen Önce Gelmesi	57
2.2.2.1.1. Fâil ile Mef'ûlün Bihinen Birbirine Karışma İhtimalinin Olması	57
2.2.2.1.2. Fâil ile Mef'ûlün Bihinen İkisinin Birden Muttasıl Zamir Olması	57
2.2.2.1.3. Fâilin Muttasıl Zamir, Mef'ûlün Bihinen Zâhir İsim Olması ..	59
2.2.2.1.4. Mef'ûlün Bihinen إِنْما veya مَا ... إِلَّا ile Hasredilmesi.....	59
2.2.2.2. Mef'ûlün Bihinen Zorunlu Olarak Fâilden Önce Gelmesi	61
2.2.2.2.1. Fâilde Mef'ûlün Bihe Dönen Bir Zamirin Bulunması.....	61
2.2.2.2.2. Mef'ûlün Bihinen Muttasıl Zamir, Fâilin Zâhir İsim Olması ..	62
2.2.2.2.3. Fâilin إِنْما veya مَا ... إِلَّا ile Hasredilmesi.....	63
2.2.2.2.4. Mef'ûlün Bihe Delalet Eden Karinenin Bulunması.....	65
2.2.3. Mef'ûlün Bihinen Fiilden Önce Gelmesi.....	66
2.2.3.1. Mef'ûlün Bihinen Fiilinin أَنَّمَا'nın Cevâbı Olması.....	66
2.2.3.2. Mef'ûlün Bihinen Fiilinin Emir Fiili Olması ve Kendisine ف'nın Bitiřmesi	67
2.2.3.3. Mef'ûlün Bihinen Munfasıl Zamir Olup Fiilden Sonra Muttasıl Zamir Olarak Gelebilmesi.....	68
2.2.3.4. Mef'ûlün Bihinen Sadâret Hakkı Olan Kelimelerden Olması.....	69
2.2.3.4.1. Mef'ûlün Bihinen İstifhâm İsimlerinden Olması.....	69
2.2.3.4.2. Mef'ûlün Bihinen Şart İsimlerinden Olması	71
2.2.3.4.3. Mef'ûlün Bihinen Kem-i Haberiyye Olması.....	73
2.3. Önce Gelmesi Zorunlu Olanlar.....	74

2.3.1. Hâlin...	74
2.3.1.1. Hâlin Zorunlu Olarak Âmilinden Önce Geldiği Yerler	75
2.3.1.1.1. Hâlin Sadâret Hakkının Olması	76
2.3.1.1.2. Âmilin İsm-i Tafdîl Olup İki Hâlde Âmil Olması	76
2.3.1.1.3. Âmilin Teşbih Manası Taşıyıp İki Hâlde Âmil Olması	77
2.3.1.2. Hâlin Âmilinin Zorunlu Olarak Önce Geldiği Yerler	77
2.3.1.2.1. Hâlin Âmilinin Câmîd Fiil Olması	77
2.3.1.2.2. Hâlin Âmilinin İsm-i Fiil Olması	78
2.3.1.2.3. Hâlin Âmilinin Masdar Harfî ve Fiil ile Takdir Edilmeye Uygun Masdar Olması	78
2.3.1.2.4. Hâlin Âmilinin Sıla Olması	79
2.3.1.2.5. Hâlin Âmilinde Lâm-ı İbtidâ Bulunması	80
2.3.1.2.6. Hâlin Âmilinde Lâm-ı Kasem Bulunması	80
2.3.1.2.7. Hâlin Âmilinin Fiil Olmayıp Fiil Manasında Olması	80
2.3.1.2.8. Hâlin Âmilinin İsm-i Tafdîl Olması	81
2.3.1.2.9. Hâlin Âmilini Te'kîd Etmesi	81
2.3.1.2.10. Hâlin Vâv ile Birlikte Cümle Olması	81
2.3.1.3. Sâhib-i Hâlin Zorunlu Olarak Hâlden Önce Geldiği Yerler	82
2.3.1.3.1. Hâlin ...إلا ile Hasredilmesi	82
2.3.1.3.2. Sâhib-i Hâlin Mecnû Olması	83
2.3.1.3.3. Sâhib-i Hâlin Muzâf Olması	83
2.3.1.4. Hâlin Zorunlu Olarak Sâhib-i Hâlden Önce Geldiği Yerler	83
2.3.1.4.1. Sâhib-i Hâlin Hasredilmesi	84
2.3.1.4.2. Sâhib-i Hâlin Nekre Olması	84
2.3.2. 'Alemin Önce Gelmesi	84
2.4. Önce Gelmesi Câiz Olanlar	85
2.4.1. İstisnâ	86
2.4.2. İstifhâm	86
2.4.3. Nefiy	88

2.4.4. Câr-Mecrûrun Müteallaklarından Önce Gelmesi	89
2.4.5. Haber	89
2.4.5.1. Haberi Zarf Olan Mârife Mübtedâ	90
2.4.5.2. Cümlelerin Haber Vermek İçin Kurulması	90
2.4.6. Mef'ûlün Bihin Fiilden Önce Gelmesi.....	91
2.4.6.1. İstiğâl	92
2.4.7. Ef'âl-i Kulûbun Önce Gelmesi.....	93
2.4.8. Cevâbın Şart Fiilinden Önce Gelmesi	96
2.4.9. Zarfın Önce Getirilmesi.....	96
2.5. Önce Getirilmesi Mümteni' Olanlar	97
2.5.1. Tâbiler	98
2.5.2. Sıla... ..	101
2.5.3. Muzâfun İleyh	102
2.5.4. İsm-i Fiiller	103
2.5.5. Fâil... ..	104
2.5.6. Câmid ve Nâkıs Fiillerin Mâmulleri.....	106
2.5.6.1. Câmid Olan نَعَمْ ve يَنْسُ Fiilleri	106
2.5.6.2. Mutasarrıf Nâkıs Fiiller.....	108
2.5.6.2.1. Ef'âl-i Mukârabe.....	108
2.5.6.2.2. Ef'âl-i Recâ	110
2.5.6.2.3. Ef'âl-i Şurû'	111
2.5.7. لَيْسَ'ye Benzeyen مَا'nın ve لَا'nın Haberi	112
2.5.8. Vasıf Olan Kelimelerin Mâmulleri	112
2.5.9. Temyîz	113
2.5.10. Zamirin Hem Lafızda Hem Manada Zâhir İsimden Önce Getirilmesi.....	114
2.5.11. Sadâret Hakkı Olan Harfler	115
2.5.12. İsimlerde Âmil Olan Harfler ve Fiillere Bitişen Harfler	115

İKİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT AÇISINDAN TAKDİM ve TEHİR

1. Tehir Mülâhazasıyla Yapılan Takdim	116
2. Tehir Mülâhazası Olmadan Yapılan Takdim	117
3. Takdim ve Tehirin Kısımları	118
3.1. Lafız Açısından.....	118
3.1.1. Takdimin Daha Belîğ Olduğu Yerler	119
3.1.1.1. Mef'ûlün Bihin Fiilden Önce Getirilmesi	119
3.1.1.1.1. Muhatabın Yanlış Anlamasını Önleme.....	119
3.1.1.1.2. Fiilin Kim Üzerinde Gerçekleştiğinin Önem Arz Etmesi	119
3.1.1.1.3. Muhallik.....	120
3.1.1.1.4. Cüret Edilemeyen Olması	120
3.1.1.1.5. Te'kîd	121
3.1.1.2. Haberin Mübtedâdan Önce Getirilmesi	121
3.1.1.3. Sadâret Hakkı Olanların Önce Getirilmesi	121
3.1.1.4. Zâhir İsmi'nin Zamirden Önce Getirilmesi	121
3.1.1.5. Fâilin Cümle'nin Diğer Öğelerinden Önce Getirilmesi	122
3.1.2. Tehirin Daha Belîğ Olduğu Yerler	122
3.1.2.1. Tâbilerin Metbûlarından Sonra Gelmesi.....	122
3.1.2.2. Sıla Cümlesinin Mevsûlünden Sonra Gelmesi.....	125
3.1.3. Fâsıla İçin Takdim-Tehir	125
3.2. Mana Açısından.....	128
3.2.1. Sebebin Sonuçtan Önce Getirilmesi	128
3.2.2. Çoğun Azdan Önce Getirilmesi	129
3.2.3. Daha Acayip Olanın Acayip Olandan Önce Getirilmesi.....	129
3.2.4. Siyaka Uygun Olanın Öne Getirilmesi.....	130
3.2.5. İhtimam İçin Önce Getirme	131
3.2.6. Sona Bırakıldığında Başka Manayı Vehmettirenin Önce Getirilmesi.....	132

3.2.7. İstifhâm	133
3.2.7.1. Takrîr Manasında Olan İstifhâm	133
3.2.7.1.1. Tahkîk ve Tespit.....	133
3.2.7.1.2. Muhatabın Söyleneni Kabullenmesini İsteme	134
3.2.7.2. İnkâr İçin Olan İstifhâm	134
3.2.7.2.1. Yalanlama	135
3.2.7.2.2. Azarlama.....	135
4. مِثْلٌ ve غَيْرٌ Kelimeleri	136
5. Müsnedin Önce Getirilmesinin Maksatları	137
5.1. Tahsîs ve Kasr	138
5.2. Müsnedin Haber Olduğuna Tembih Etme	138
5.3. Muhatabın Sevdiğini Başta Söyleme	140
5.4. Medih ve Zem	140
5.5. Tazim.....	140
5.6. Uğur veya Uğursuzluk Olması.....	140
5.7. Taaccüb Etmek.....	142
6. Müsnedün İleyhin Önce Getirilmesinin Maksatları	142
6.1. Tehir Edilen Şeye Teşvik Etme	143
6.2. Tahsîs.....	144
6.3. Umûm.....	145
6.4. Sevindirici Şeye Öncelik Tanıma.....	146
6.5. Üzücü Şeyi Öne Alma	147
6.6. Büyüklük veya Küçüklüğü Ortaya Koyma	147
6.7. Öne Alınan Şeyle Teberrük.....	148
6.8. Öne Alınan Şeyle Telezzüz	148
6.9. Hükmü Sabitleme ve Kuvvetlendirme	149
6.10. Fâsıla	150
6.11. Övünme	151

6.12. Önce Getirilenin Akıldan Çıkmadığını Düşündürmek	152
SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA	155

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: İbn/bin
bkz.	: Bakınız
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ens.	: Enstitüsü
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik
tsz.	: Tarihsiz
ÜNİV.	: Üniversitesi
vdğr.	: ve diğerleri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Bu tez çalışmamızda takdim ve tehir konusu ele alınacak, konunun Arapça'daki yeri, önemi, sınırları ve ifade ettiği manalar açıklanacaktır. Öncelikle takdim ve tehir konusunun önemi ve amacı hususunda bilgi verilecektir.

Her dilin kendisine özgü kuralları ve bu kurallara binaen kazandığı manalar vardır. Bu tür kurallar dil için bir zenginlik ifadesidir. İşte takdim ve tehir olgusu da Arapça için önemli bir zenginliktir. Zira cümle içinden bir ögeyi sadece bulunduğu yerden öne almak veya sona almak çok farklı manaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tez içinde bunlar ayrıntılı olarak işlenecektir.

Diğer taraftan bazıları takdim ve tehir konusunun sadece teşvik, tahsîs, önem verme gibi gayeler için kullanılan dar kapsamlı bir üslup olduğunu ifade ederler.¹ Biz çalışmamızda bu yaklaşımın doğru olmadığını ifade etmenin yanında takdim ve tehirin maksat ve manalarını en geniş biçimde ele alacağız ve bu anlayışın yerinde olmadığını ortaya koyacağız.

Takdim ve tehirin yapılma kurallarını bilmeyen kişi dilde farkında olmadan anlatmak istediğinden farklı manalar ifade edebilir veya sadece takdim ile ifade edebileceği bir manayı uzun bir cümle ile ifadeye zorlanabilir. Takdimin uygun olduğu yerler bu durumda kişiye yardımcı olacaktır. Aynı zamanda bazı yerler vardır ki buralarda takdim veya tehir kaçınılmazdır, çünkü bazı yerlerde takdim yapmamak dil kuralları açısından uygun olmayan cümleler kurmaya sebep olacaktır.

¹ Fadl Hasan **Abbâs**, *el-Belâğa fûnûnühâ ve efnânühâ*, IV. Baskı, Dâru'l-furkân, Ürdün 1997, s. 210-211.

Tezimiz incelendiğinde, Arapça yazma-okumada veya okurken ifade edilmek isteneni doğru bir şekilde anlamada takdim-tehiri kullanmanın önemi ortaya çıkacaktır.

Ayrıca, takdim-tehir konusunun klasik kaynaklardaki yeri tespit edilecektir. Buradaki kullanımlardan örnekler verilerek konunun zihinlerde yer tutmasına katkı sağlanacaktır.

1.1. Araştırma Konusunun Sınırları

Araştırmamız özelde takdim ve tehir konusunu içermektedir. Bu konuyu bilmek için giriş bölümünde Arapça'daki cümleler hakkında kısaca bilgi verilecektir. Gerekli olan bazı ek bilgilerden sonra takdim ve tehir konusuna geçilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde nahiv açısından takdim ve tehiri gerektiren sebepler ve takdim ve tehirin cümleye uygun olup olmaması incelenecektir. “Hangi durumlar cümlelerin ögeleri için takdimi zorunlu kılar? Cümlelerin hangi ögeleri için takdim asla uygun değildir? Cümlelerin hangi ögeleri için takdim veya tehir cümle dizilişine zarar vermez?” gibi sorulara cevap aranacaktır.

İkinci bölümde ise takdim ve tehirin manaya olan etkisi ele alınacaktır.

Özetle, takdim ve tehirin hem yapılabilmek sınırı hem de manada meydana getirdiği değişimin sınırları çizilecektir.

1.2. Çalışmamızın Metodu

Takdim ve tehir konusu ele alınırken takip edilecek metod şu şekilde izah edilebilir:

- a. Takdim ve tehir konusu Arapça içinde başlangıç düzeyinde bir konu olmaması hasebiyle tez içinde geçen temel kavramlar açıklanmayacak, ancak ihtiyaç duyulduğu yerde açıklanacak veya dipnotta belirtilecektir.
- b. Konuyla ilgili öncelikle şiirden, daha sonra da Kur’ân-ı Kerim’den veya hadislerden örnekler verilecektir. Şiirden örnek bulunamayan yerlerde sadece Kur’ân-ı Kerim’den örnekleme yapılacaktır. Zaman zaman kendi kurduğumuz cümlelerle de örnekleme yapılacak ya da örnekleme hiç gidilmeyecektir.
- c. Konu öncelikle klasik kaynaklara akabinde de modern kaynaklara müracaat edilerek etraflıca işlenecektir.

d. Takdim-tehir konusunun kapsamına girmeyen bazı takdimler incelenmeyecektir. دَامَ fiilinin amel etmesi için kendisinden önce masdariyyet مَا'sının geçmesi gibi.²

e. Sarf ilminin konusu olan “harflerin yerini değiştirmek” manasında kullanılan kalb konusuna girilmeyecektir. Zira bu konu kelime içindeki harflerin dile zor gelmesi sebebiyle yer değiştirmesinden ibarettir ve burada yeni bir mana kazanımı yoktur. Klasik eserlerde نَائِي masdarının mâzisinin نَاءِ şeklinde ifade edilmesi, yine modern dilde tiyatro karşılığında مَرْسَح kelimesinin yerine مَرْسَح kelimesinin kullanılması gibi.³

f. Arapça'nın bir başka kullanım üslubu olan leff ü neşr⁴ konusu da takdim-tehir konusu içinde incelemeye uygun bulunmamıştır.

g. Tezimizdeki bütün âyet mealleri için tek kaynak kullanacağız; Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, XII. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.

1.3. Literatür Değerlendirmesi

Takdim-tehir konusu ile ilgili farklı açılardan birçok eser kaleme alınmıştır. Konuyla ilgili daha önce akademik çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalar:

1. “Üslûbî Anlatım ve Takdim-Tehir Üslûbunun Kur'ân-ı Kerim'deki Kullanımı” ismiyle 2010 yılında Arap Dili ve Belâğati Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak Fetullah Yener tarafından Yrd. Doç. Dr. Ali Yılmaz danışmanlığında Cumhuriyet Üniversitesi'nde hazırlanmıştır.

² Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf **İbn Hişâm el-Ensârî**, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut 2011, s. 141.

³ Ebû 'Amr Cemâlüddîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekir b. Yûnus **İbnü'l-Hâcib**, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv ve 'ş-şâfiye fî 'ilmeyi't-tasrîf ve 'l-hat*, thk. Sâlih Abdül'azîm eş-Şâir, Mektebetü'l-âdâb, Kâhire 2010, s. 60; 'Abduh **er-Râcihi**, *et-Tatbîku's-sarfî*, Dâru'n-nehdâti'l-'Arabiyye, Beyrut 2009, s. 14.

⁴ “Leff ü neşr” konusunda geniş bilgi için bkz. Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer **et-Teftâzânî**, *el-Mutavvel 'ale't-Telhîs*, Dersââdet Kitabevi, İstanbul tsz., s. 426; İsmail **Durmuş**, M. A. Yekta Saraç, “Leff ü Neşr”, *DİA*, İstanbul 2000, XXVII, 122.

2. “Kur’ân-ı Kerim’deki Takdim-Tehir ve Anlam Üzerindeki Etkisi” ismiyle 2013 yılında Tefsir Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak Ahmet Tekin tarafından Doç. Dr. İsmail Aydın danışmanlığında Dicle Üniversitesi’nde hazırlanmıştır.

3. “Nahiv ve Belâgat Açısından Takdim-Te’hir ve Kur’ân-ı Kerim’de Kullanışları” ismiyle 2015 yılında Arap Dili ve Belâgati Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak Abdullah Kılınçkaya tarafından Doç. Dr. Faruk Çiftçi danışmanlığında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi’nde hazırlanmıştır.

Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde görülecektir ki Fetullah Yener’in hazırlamış olduğu tezde genel olarak Arap dilinin üslupları incelenmiştir. Arap dilinin üslupları konusunun yanı sıra takdim-tehir konusunda da bilgi verilmiştir.

Diğer bir çalışma olan Ahmet Tekin’in hazırlamış olduğu tez; Tefsir Bilim Dalında hazırlanmış olup esas olarak Kur’ân-ı Kerim’deki takdim-tehirlerin yapılma gerekçelerini ele almıştır. Bu tezde ayrıca müfessirlerin, Kur’ân-ı Kerim’de yapılan takdim-tehirler hakkındaki görüşlerine de yer verilmiştir.

Nahiv ve belâgat açısından takdim-tehir konusunu en geniş biçimde ele almış olan Abdullah Kılınçkaya’nın hazırladığı tezdır. Ancak takdim-tehir konularının daha çok detaya ihtiyacı vardır ve bu çalışmada tezin isminden de anlaşılacağı gibi şâhit bakımından sadece Ku’rân-ı Kerim’den istifade edilmiştir.

Biz, bu çalışmalardan farklı olarak takdim-tehir konusunu hem klasik kaynaklardan hem de modern kaynaklardan yararlanarak detaylandırmayı, aynı zamanda bu kısımların her birine Arap şiirinden şâhit getirmeyi, böylece konunun Kur’ân-ı Kerim dışında şiirdeki kullanımlarını da ortaya koymayı uygun gördük.

2. Arapça’da Söz Dizimi

Arapça’da cümlelerde asıl itibarıyla mûsned ve mûsnedün ileyh bulunur. Fiil cümlesinde mûsned fiil, mûsnedün ileyh fâil iken isim cümlesinde mûsned haber, mûsnedün ileyh mübtedâdır.⁵

⁵ Fâzıl Sâlih **es-Sâmerrâî**, *Me ‘âni’-n-nahv*, Şeriketü’l-‘âtik lisinâ‘atî’l-kitâb, Kâhire tsz., I, 15.

Cümle içinde aslolan müsned ve müsnedün ilehytir. Bu iki kelimenin varlığıyla birlikte cümle tam olur ve bu iki ana unsurun dışındaki ögelere “fazla” denir. Bu ögelerin fazla diye isimlendirilmesi, cümleden istendiği zaman çıkarılabileceği anlamına gelmez. Zira sözü söyleyen kişinin kelimıyla maksadı, her zaman müsned ve müsnedün ileyh ile tam anlaşılmayıp bilakis cümle içinde fazla diye isimlendirilen diğer unsurlarla anlaşılır olabilir.⁶

Âyetten bir örnek:

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ﴾

“Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.”⁷

Burada cümlenin asıl ögeleri خَلَقَ fiili ve fâili olan ٱ zamiridir. Cümlenin sonunda gelen لَاعِبِينَ kelimesi de خَلَقْنَا fiilinin fâilinden hâldir⁸ ve cümle içinde fazla olarak nitelendirilen ögelerdendir. Burada hâlin cümleden çıkarılması mümkün değildir. Zira hâlin çıkarılması durumunda mana “Biz yeri, göğü ve arasındakileri yaratmadık” şekline dönüşür ki bu mana âyetle kastedilen mana ile taban tabana zıddır.

Âyetten diğer bir örnek:

﴿وَجَعَلُوا الْجِنَّ شُرَكَاءَ اللَّهِ...﴾

“Bir de cinleri Allah’a birtakım ortaklar yaptılar.”⁹

Bu âyetteki شُرَكَاءَ kelimesi öne alınmıştır. Cümlenin normal dizilimi وَجَعَلُوا الْجِنَّ شُرَكَاءَ şeklinde ki bu durumda mana “Onlar cinleri ortak koştular.” olur. Bu mana hem takdim ile hem de tehir ile anlaşılır, ancak takdim ile bu manaya farklı bir yorum katılır ki bu takdirde anlam, Allah’a ne cinlerin ne de cinler dışında herhangi bir şeyin ortak

⁶ es-Sâmerrâî, I, 14.

⁷ Enbiyâ, 21/16.

⁸ Muhammed et-Tayyib **İbrâhîm**, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I. Baskı, Dâru'n-nefâis, Beyrut 2003, s. 323.

⁹ En'âm, 6/100.

koşulmasının uygun olacağıdır. Takdime yer verilmeden bu mana anlaşılmaz, bilakis sadece onların cinleri şirk koştukları manası anlaşılır.¹⁰

Takdim-tehir konusuna geçmeden önce bilinmesi gerektiği için, Arapça’da kullanılan cümleler ve bu cümlelerin ögeleri hakkında bilgi verilecektir.

2.1. İsim Cümlesi

Arapça’da kullanılan cümlelerden biri isim cümlesidir. İsim cümlesinin genel özelliklerini, ögelerini, bu ögeler arasındaki sıralamayı ve ögelerin hangi özellikleri taşıması gerektiğini şöyle açıklayabiliriz.

2.1.1. İsim Cümlesinin Ögeleri

Arapça’da isim cümlesi genel itibarıyla iki isimden oluşur. İsim olan bu iki kelime cümlelerin asıl ögeleridir ve bunlara mübtedâ ve haber denir. Haber bazen isim olmayıp cümle olabilir. İsim cümlesi ya الْحَقُّ مَنْصُورٌ (Hak galiptir.) örneğindeki gibi asıl itibarıyla mübtedâ ve haber olan iki kelimeden ya da الْبَاطِلُ مَحْدُولٌ (Bâtıl yalnızlığa mahkûmdur.) örneğindeki gibi aslında mübtedâ ve haberin başına nevâsih¹¹ gelmesi ile oluşur.¹² İsim cümlesi mübtedâ ve haber mesabesinde olan kelimelerden de oluşur. أَقَائِمُ الرَّيْدَانِ (Zeydler ayakta mıdır?) gibi.¹³

2.1.2. İsim Cümlesinin Ögelerinin Özellikleri

İsim cümlesinin ilk ögesi olan mübtedâ, cümlelerin başında gelir. Mübtedâ merfû ve genellikle mârifedir. Cümlede aslında haberden önce gelir. Cümle içindeki durumuna göre hazfedilmesi, bazen câiz bazen de zorunludur. Mübtedâ, cümledeki heber kendisine

¹⁰ Muhammed **Abdûlmuttalib**, *el-Belâğa ve'l-üslûbiyye*, I. Baskı, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1994, s. 330.

¹¹ Nevâsih konusunda geniş bilgi için bkz. Ebû Bekir Ali **Abdül'alîm**, *el-Mevsû'atü'n-nahviyye ve's-sarfîyyetü'l-müeyyessere*, Mektebetü's-sâ'î, Kâhire 2004, s. 513.

¹² Mustafâ **el-Ğalâyînî**, *Câmi'u'd-dürûsi'l-'Arabiyye*, haz. Sâlim Şemsüddîn, I. Baskı, Dâru'l-kûh, Suriye 2004, III, 604.

¹³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, thk. Berekât Yûsuf Hebbûd, Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut tsz., II, 5.

izafe edilendir. Ayrıca mübtedâ sarîh isim olduğu gibi müevvel masdar olan isim de olabilir.¹⁴

Arapça'daki isim cümlesinin ögeleri ve bu ögelerin asıl itibarıyla sırası şöyledir: **Mübtedâ, haber, mef'ûlün bih, haberin müteallıkları, hâl, mef'ûlün lieclih.** Cümlelerin ögelerinin cümle içinde bulunması gereken asıl formatı böyledir.¹⁵

İsim cümlesinde esas olan müsnedün ileyhin müsneden önce getirilmesidir. Başka bir ifade ile mübtedânın haberinden önce getirilmesidir. Bunun sebeplerinden biri de haberin âmilinin mübtedâ olmasıdır.¹⁶ Haberin mübtedâdan önce gelmesi ancak cümlelerin söylendiği konum veya cümlelerin tabiatının gerektirdiği bir sebeple olur. Ayrıca isim cümlesinde aslanan sübût/devamlılık manası ifade etmesidir.¹⁷

2.2. Fiil Cümlesi

Arapça'da kullanılan cümlelerden biri de fiil cümlesidir. Fiil cümlesinin ögeleri ve özellikleri hakkında bilgi verelim.

2.2.1. Fiil Cümlesinin Ögeleri

Arapça'da fiil cümlesinin asıl ögeleri fiil ve fâildir. Aynı zamanda fiil cümlesi, fiil ile birlikte fâil konumunda olan nâib-i fâil ile oluşur.¹⁸ Bununla birlikte fiil cümlesinde fiil ve fâilden başka ögeler de bulunur. Fiil, her zaman cümlelerin başında gelir. Cümlelerin diğer ögelerinin varlığı durumunda sıralama şöyledir: **Fiil, fâil, mef'ûlün bih, ikinci mef'ûlün bih, mef'ûl-i mutlak, mef'ûlün fih, hâl, mef'ûlün lieclih.** Gerek duyulduğunda bu sıralamanın dışına çıkmak mümkün olmakla birlikte fiil cümlesinin ögelerinin sıralaması bu şekildedir.¹⁹ Mef'ûller arasındaki sıralamanın “**mef'ûl-i mutlak, harf-i cersiz mef'ûlün bih, harf-i cerli mef'ûlün bih, zaman için olan mef'ûlün fih,**

¹⁴ el-Ğalâyîni, II, 348-352.

¹⁵ Abdurrahmân Hasan Habenneke **el-Meydânî, el-Belâğatü'l-'Arabiyye üsüsühâ ve 'ulûmühâ ve fûnûnühâ**, I. Baskı, Dâru'l-kalem ve Dâru's-Şâmiyye, Dımaşk-Beyrut 1996, I, 354.

¹⁶ Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kanber **Sîbeveyhi, el-Kitâb**, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, II. Baskı, Mektebetü'l-hâncî, Kâhire 1988, II, 124.

¹⁷ es-Sâmerrâî, I, 15.

¹⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni 'l-lebîb*, II, 5; el-Ğalâyîni, III, 604.

¹⁹ el-Meydânî, I, 352.

mekân için olan mef‘ûlün fih, mef‘ûlün leh, mef‘ûlün meah” şeklinde olduğu da söylenmiştir.²⁰

Fiil cümlesinde müsned olan fiilin müsnedün ileyh olan fâilden önce gelmesi esastır, başka bir deyişle fiilin fâilden önce gelmesi esastır. Fiil cümlesinde aslanan hudûs ve teceddüd/yenilenme manasıdır.²¹

2.2.2. Fiil Cümlesinin Öğelerinin Özellikleri

Arapça’da fiil cümlesinin en önemli ögesi fiildir. Fiiller birçok özelliğe sahiptir ve sahip olduğu bu özellikler açısından farklı kısımlara ayrılır. Burada konuya dair kısa bir bilgi verilecektir.

a. Mûte‘addî-lâzım fiil yani geçişli-geçişsiz fiil; fiil düz nesneye ihtiyaç duyup bu şekilde manası tam oluyorsa mûte‘addî fiildir, düz nesne almadan manası tam oluyorsa bu durumda lâzım fiildir.²²

b. Ma‘lûm-meçhûl fiil yani etken-edilgen fiil; özne alan fiile etken, sözde özne alan fiile edilgen fiil denir.²³

c. Aksâm-ı Seb‘a yani Yedi Kısım; sülâsî fiiller harflerinin durumuna göre bazı bölümlere ayrılır. Arapça’da vâv, yâ ve elif illet harfleridir.²⁴ Fiil, bu harflerin bulunup bulunmaması, bulunması durumunda bulunma yeri ve sayısına göre yedi kısma ayrılır. Bu kısımlar sahîh (sâlim, muzaaf, mehmûz), mu‘tel (misâl-i vâvî ve misâl-i yâî, ecvef, nâkıs, lefif-i mafrûk ve lefif-i makrûn).²⁵

d. Câmid-mutasarrıf; fiillerden sadece mâzi veya sadece emir kalıbı üzerine olanlar vardır ki bunlara “câmid fiiller” denir. Diğer kısım fiiller ise farklı manaları ifade etmek için birden çok kalıba girer ki bu kısma “mutasarrıf fiiller” denir. Mutasarrıf fiiller de

²⁰ et-Teftâzânî, s. 201.

²¹ es-Sâmerrâî, I, 15.

²² M. Sadi Çögenli, *Ayet ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Sarf*, III. Baskı, Cantaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 12.

²³ Çögenli, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 13.

²⁴ er-Râcihi, *et-Tatbîku’s-sarfî*, s. 23; Çögenli, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 15.

²⁵ er-Râcihi, *et-Tatbîku’s-sarfî*, s. 24, 25; Çögenli, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 14-15.

kendi içinde sadece mâzi ve muzâri kalıbı olan “nâkıs mutasarrıf fiiler”, bütün kalıpları olan “tâm mutasarrıf fiiller” şeklinde ikiye ayrılır.²⁶

e. Fiiller ifade ettiği zamana göre de kısımlara ayrılır. Geçmiş zamanı ifade eden “mâzi fiil”, şimdiki zamana ve gelecek zamana ihtimali olan “muzâri fiil” ve sadece gelecek zamanı ifade eden “emir fiili” olarak isimlendirilir.²⁷

2.3. Tâbiler

Hem isim cümlesi hem fiil cümlesinde esas öge olmamakla birlikte tâbiler de bulunabilir. Bu tâbilerin bir cümle içinde toplanması durumunda sıralama şu şekildedir: **Sıfat, atf-ı beyân, te’kît, bedel, harflerle atıf**. Bu sıralama cümlede temel şekildir. Gerektiğinde bu sıralama değişebilir.²⁸

Bu sıralamanın “**Sıfat, te’kît, bedel, atf-ı beyân**” şeklinde olduğunu söyleyenler de vardır.²⁹

3. Takdim ve Tehir

Dillerin kendilerine özel kaidelerinin olması tabiatının gereğidir. Yine her dilin kendine özgü üslupları da vardır ki her sanat sahibi sanatında bu yolu takip eder.³⁰ Bu üslupların dile zenginlik kazandırdığı aşikârdır.

Belâgat ilminde kullanılan üsluplar; İlmî üslup, hitabî üslup ve edebî üsluptur. Bu kısımlardan her biri lafız ve mana açısından dil kuralları olarak ifade edilen güzelliklere uymalıdır.³¹

²⁶ **Abdülğani**, *es-Sarfü'l-kâfi*, Dâru't-Tevfikiyye li't-türâs, Kâhire 2010, s. 71; er-Râcihi, *et-Tatbîku's-sarfî*, s. 9; Ebû Abdîrahmân Cemâl b. İbrâhîm **el-Kırş**, *en-Nahvü't-tatbîkî mine'l-Kur'ân ve's-sünne*, II. Baskı, Dâru'z-ziyâ, Tanta 2003, s. 35.

²⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 32; Abdülğani, *es-Sarfü'l-kâfi*, s. 71; er-Râcihi, *et-Tatbîku's-sarfî*, s. 58; el-Kırş, s. 20.

²⁸ el-Meydânî, I, 358.

²⁹ et-Teftâzânî, s. 202.

³⁰ Abbâs, s. 65.

³¹ Abbâs, s. 67-68.

Arapça'daki nahiv üslupları ise; soru, dua, nefîy, istisnâ, te'kîd, medih-zem, taaccüb gibi yöntemlerdir.³² Bunlardan biri de tezimizin konusunu teşkil eden takdim-tehirdir.

Arapça'da bazı manaları ifade etmek için kullanılan üsluplardan biri takdim-tehirdir. Takdim-tehir bir kelimeyi salt başa geçiren veya sona bırakan bir kullanım değil bilakis cümleye farklı manalar katan bir olgudur. Bu manalar açısından da takdim-tehir belâgat kitaplarında yer bulmuştur.

3.1. Tanımı

Takdim ve tehir kelimelerinin öncelikle sözlük ve terim anlamları verilecek, terim manası verilirken hem nahiv bilginlerinin hem de belâgat âlimlerinin yapmış olduğu tanımlar ele alınacaktır.

3.1.1. Lugatta Tanımı

İlk olarak takdim ve tehir kelimelerinin lugattaki asılları ve kullanıldıkları farklı formlarda ifade ettikleri manaları ele alalım.

3.1.1.1. Takdim Kelimesi

قَدَّمَ - يَقْدِمُ kelimesi ق - د - م kökünden tef'îl bâbında bir masdardır. Birinci bâbdan قَدَّمَ - يَقْدِمُ kelimesi “önde olmak” anlamına gelir. Takdim kelimesi “cesaretlendirme” manasında da kullanılır. Bu bâbın ism-i fâil olan مُقَدِّمٌ kelimesinin kullanımına مُقَدِّمَةُ الْجَيْشِ “Öncü birlik” örneği verilebilir. İsm-i mef'ûl olan ve “öne geçirilen” anlamındaki مُقَدَّمٌ kelimesi ise “sona bırakılan” anlamındaki مُؤَخَّرٌ kelimesinin zıddıdır.³³

³² Şükrî Mahmûd 'Ayyâd, *Medhal ilâ 'ilmi'l-üslûb*, II. Baskı, Mektebetü'l-hîreti'l-âimme, Kâhire 1992, s. 48; Abdurrahmân el-Hâşimî, *Te'allümü'n-nahv ve'l-implâ ve't-terkîm*, II. Baskı, Dâru'l-menâhic li'n-neşr ve't-tevzî', Amman 2008, s. 124.

³³ Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, el-Mektebetü'l-'asriyyetü'l-'Arabiyye li'l-kitâb, Mısır 1301 h., IV, 159.

3.1.1.2. Tehir Kelimesi

تَأخِير kelimesi أ - خ - ر kökünden gelen ve tef'îl bâbından masdardır. Lugatta تَأخِير kelimesi, تَقْدِيم kelimesinin zıddı olarak kullanılır. Ayrıca bu kelime بَعْتُ الشَّيْءَ بِأَحْرَةٍ أَوْ تَأخِيرٍ kelimesinin zıddı olarak kullanılır. (Bir şeyi sonlarda yani gecikmeli sattım.) örneğinde olduğu gibi “son” ve “gecikme” manalarında kullanılır.³⁴ Lugatta تَأخِير kelimesi hem müte'addî hem de lâzım olarak kullanılır.³⁵

3.1.2. Nahivde Tanımı

Nahiv âlimleri takdim ve tehir kelimesini genel olarak birlikte zikrederler. Nahiv kitaplarını incelediğimizde takdim-tehir konusuyla ilgili özel başlıklar açılmadığı görülür. Bununla birlikte bazı öğelerin takdimi ve tehiri konusu özellikle açıklanır.

Nahiv âlimleri takdim kelimesini, mef'ûlün bihin fâil veya fiilden önce gelmesi gibi bir ögenin diğer bir ögeden önce gelmesi manasında kullanırlar. Aynı şekilde mef'ûlün bihin fâilden sonra gelmesine de tehir ismini verirler.³⁶ Ayrıca haberin mübtedâdan önce gelmesini takdim olarak isimlendirdikleri gibi mübtedânın haberden önce gelmesini de takdim diye isimlendirirler.³⁷

3.1.3. Belâgatta Tanımı

Belâgatta takdim ve tehir birlikte zikredilen iki kelimediri zira birbirlerinin zıddı olmaları sebebi ile birbirleri ile bilinir. Aynı zamanda takdim ve tehirde aslanan müsned ve müsnedün ileyhin takdimi olarak zikredilir.

Müsned, kasr, tembih, teşvik gibi manalar için müsnedün ileyhden önce getirilir.³⁸ Müsnedün ileyhin mahkûmun aleyh olması sebebiyle müsnedden önce getirilmesi asıldır.

³⁴ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmerrâî, II. Baskı, Müessesetü dâri'l-hicre, İran 1989, IV, 303.

³⁵ el-Fîrûzâbâdî, I, 360.

³⁶ el-Ğalâyînî, III, 413.

³⁷ el-Ğalâyînî, II, 352.

³⁸ Bedevî **Tabâne**, *Mu'cemü'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, III. Baskı, Dâru'l-menâre ve Dâru'r-Rifâ'î, Riyad tsz., s. 529.

Gerekçesiz olarak sona bırakılmaması gerekir.³⁹ Tehir kelimesinin manası da bunun zıddıdır.⁴⁰

Takdim kelimesinin zaten cümlelerin başında olan fiil veya mübtedâ için kullanılması belâgat açısından şu şekilde açıklanır: Takdim iki kısımdır. Birincisi takdim edilen öge takdim edilmeden önceki yerinde mülâhaza edilir ki haberin mübtedâ üzerine, mef'ûlün bihin fiilden önce getirilmesi bu kısımdandır. İkinci kısım ise, lafızda takdim edilen öge cümlede yeni bir öge olarak mülâhaza edilmektedir yani müsnedün ileyh takdim edilmekle mübtedâ, tehir edilmekle fâil olur. Bu durumda ikinci kısımda da takdim var demek doğru olur.⁴¹ Bu konuyu “Tehir Mülâhazasıyla Yapılan Takdim” ve “Tehir Mülâhazası Olmaksızın Yapılan Takdim” konusunda ayrıca inceleyeceğiz.

Takdim ve tehir hakkında “Manada sonra olanı kelimada öne almak, manada önde olanı kelimada sona bırakmak Arapların adetlerindendir” denmiştir.⁴²

3.2. Dilsel Bir Olgu Olarak Takdim ve Tehir

Öne almak manasında olan takdim ile **sona bırakmak** manasında olan tehir dilde önemli yer tutar. Kişi bu kullanımı bilinçli olarak yapmasa da kullanır. Öyle ki sözü söyleyen kişi söze başlarken ismi ilk olarak zikreder. Bu aslında dilde yeri olan bir kuraldır. Zira belâgat âlimleri daha fazla bilinenin önem alınması gerektiğini,⁴³ buna binaen de mübtedânın öne alınması gerektiğini ifade ederler.⁴⁴ Başka bir deyişle kendisine bir iş isnat edilecek olan kelime ilk sırada zikredilir. Bunu dil bilginleri “Arapça’da müsnedün ileyhin öne alınması asıldır.” şeklinde ifade etmektedirler.⁴⁵

Bir başka açıdan takdim-tehire bakılacak olursa dilin bazı kurallarını uygulama açısından yardımcı olduğu görülür. Bu en bariz şekli ile zarf olan haberin mübtedâsı nekre olduğunda ortaya çıkar. Zira haberin öne alınması mübtedâyâ tahsîs manası kazandırması

³⁹ Tabâne, s. 530.

⁴⁰ Tabâne, s. 29.

⁴¹ et-Teftâzânî, s. 106.

⁴² Tabâne, 528.

⁴³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb*, II, 95; Muhammed Rahmî **el-Eğîmî**, *el-İkdü'n-nâmî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır tsz., I, 63.

⁴⁴ Kemâlüddîn Meysem **el-Bahrânî**, *Mukaddimetü Şerhi Nehci'l-belâğa*, thk. Abdülkâdir Hüseyin, I. Baskı, Dâru's-şürûk, Kâhire 1987, s. 146.

⁴⁵ Seyyid Ahmed **el-Hâşimî**, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, haz. Yûsuf es-Sumeylî, el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut tsz., s. 123.

sebebi ile nekrelikten bir nebze kurtulmuş ve artık mübtedâ olmaya hak kazanmış olur. Zira dilde aslolan mübtedânın mârife olmasıdır.⁴⁶

3.3. Takdim ve Tehirin Önemi

Arapça’da takdim ve tehirin önemi büyüktür. Bunu iki açıdan ifade etmek mümkündür. Birincisi nahiv açısından ki cümle içinde her ögenin yerini bilmek ve bu sıraya riayet etmek gerekir. Bazen bu sıra bozulur ve ögelerin yeri değişir. Bu değişimin dil kurallarına uyup uymadığını, cümle yapısını bozup bozmadığını bilmek için takdim ve tehiri bilmek gerekir. Ayrıca yapılan takdim ve tehirin dil açısından bir sebebi olduğu muhakkaktır. Takdim ve tehiri bilmeyen kişi burada yapılan değişimin gerekçesini anlayamaz.

Takdim-tehirin mana açısından da önemi büyüktür. Zira sadece takdim-tehir ile ifade edilen manalar vardır. Cümlede takdim-tehir olduğunu bilmeyen kişi ifade edilen bu manalara vakıf olamayacaktır.

Takdim-tehirin mana açısından başka bir yönü daha vardır. Az ile çok arasında çok olanın takdim edilmesi, bir şeyin sebebinin takdim edilmesi gibi. Burada takdim-tehirden bir mana anlaşılmayıp bilakis kelama güzellik sağlanmış olur.

⁴⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 129; Ebû Fâris **ed-Dahdâh**, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, I. Baskı, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyad 2004, s. 71.

BİRİNCİ BÖLÜM

NAHİV AÇISINDAN TAKDİM ve TEHİR

Tezimizde takdim-tehir konusu hem nahiv hem de belâgat açısından değerlendirilmiştir. Bu bölümde nahiv âlimlerinin takdim-tehir konusunu incelerken ele aldıkları konular, takdim-tehirin ifade ettiği gayeler ve dil kurallarına uygunluk açısından belirttikleri görüşler incelenip “Takdim-tehir hangi amaçlarla kullanır?” sorusuna yine nahiv âlimlerinin eserlerinden cevaplar aranacaktır. Konu ile ilgili kurallar zikredildikten sonra, zihinlerde kolay anlaşılması ve yer etmesi için örneklerle açıklanacaktır.

1. Nahiv Âlimlerine Göre Takdim ve Tehiri Gerektiren Sebepler

Nahiv âlimlerine göre takdim ve tehiri gerektiren sebepleri inceleyelim.

1.1. Dilsel İhtiyaç Olması

a. Nahiv âlimlerine göre bir kelimede sadâret hakkının bulunması takdim yapılmasındaki en önemli sebeptir. Aynı şekilde bu kelimelere muzâf olanlar da bu kelimeler gibi sadâret hakkı kazanır.⁴⁷

b. Nahiv âlimlerine göre takdimin olma sebeplerinden biri de istenen manayı ifade edebilmektir. Şöyle ki, kişi haber verilen şeyin sadece mübtedâya ait olduğunu ifade etmek istiyorsa bu durumda takdim zorunludur.⁴⁸ Zira buradaki takdim, öne alınan haberin sadece mübtedâya ait olduğuna delalet eder.

c. Arapça’da cümleler isim veya fiil ile başlamasına göre gruplara ayrılır. Fiil cümlesinde fâil zorunlu olarak fiilinden sonra gelir. Nitekim fâilin fiilinden sonra gelmemesi

⁴⁷ Ebû Hâmid Behâüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâfi **es-Sübkî**, *‘Arûsü ’l-efrâh fî Şerhi Telhîsi ’l-Miftâh*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, I. Baskı, el-Mektebetü’l-‘asriyye, Beyrut 2003, I, 240; el-Meydânî, I, 359.

⁴⁸ er-Râcihi, *et-Tatbîku ’n-nahvî*, II. Baskı, Dâru’n-nehdati’l-‘Arabiyye, Beyrut 2010, s. 124.

durumunda aynı zamanda müsnedün ileyh olan bu isim, fâil ve mübtedâ olmak arasında kalır. Bu karışıklığı gidermek için nahiv âlimleri fiilin fâilden önce gelmesini zorunlu görür.⁴⁹

d. Ayrıca nahiv âlimlerine göre öne almanın hasr ifade etmesinin yanında, nekre olan mübtedâyâ haberi takdim edilerek mübtedâyâ umûm kazandırması, taaccüb kullanımlarında istenen mananın doğru ifade edilebilmesi gibi gerekçelerle de cümlelerin bazı öğelerinin takdimi konusu gerekli görülmüştür.⁵⁰

e. Nahiv açısından, önce gelmesi gereken kelimedede sona bırakılan kelimeye dönen bir zamir olması durumunda da hakkı sona bırakılmak olanın öne alınması gerekir.⁵¹

1.2. Zarûretü’ş-Şi’r Olması

Şiir zaruretinin Arapça’da özel bir yeri vardır. Kural olarak izin verilmeyen birçok kullanıma şiir zarureti binaen izin verilmiş ve bu kullanımla şiirin vezni ve kafiyesi korunmuştur. Şiir zarureti binaen yapılan bazı kullanımlar şöyledir:

Örnek:

كُمْنِيَّ جَابِرٍ إِذْ قَالَ لَيْتِي
أُصَادِفُهُ وَأَفْقِدُ بَعْضَ مَالِي⁵²

Câbir’in, keşke ben ona rastlasam ve malımın bir kısmını kaybetsem dediği zamanki temennisi gibi.

Bu örnekte şiir kafiyesine uyma zarureti dolayısıyla لَيْتِ’nin sonuna nûn-ı vikâye getirilmemiştir.

Örnek:

⁴⁹ er-Râcihi, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 93-94; el-Kırş, s. 23.

⁵⁰ el-Hâşimî, *Te’allümü’n-nahv*, s. 128.

⁵¹ el-Meydânî, I, 359.

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca’fer **el-Kazzâz**, *Mâ yecûz li’ş-şâ’ir fi’z-zarûre*, thk. Ramazân Abdüttevâb, Dâru’l-urûbe, Kuveyt tsz., I, 285.

أَوَاخِرِ الْمَيْسِ أَصْوَاتُ الْفَرَاحِجِ⁵³

كَأَنَّ أَصْوَاتَ مَنْ إِيغَالِهِنَّ بِنَا

Düşman arazisinde develerin acele ettirilmesinden dolayı semerlerinin arkasından çıkan sesler, civciv sesleri gibidir.

Bu örnekte şiir kafiyesine uyma zaruretinden dolayı **إِنَّ**'nin benzerlerinden olan **أَنَّ**'nin muzâf ve muzâfun ileyh olan ismi arasına zarf girmiştir. Bu beytin genel kurala uygun şekli şöyledir: "كَأَنَّ أَصْوَاتَ أَوَاخِرِ الْمَيْسِ مِنْ إِيغَالِهِنَّ بِنَا".

Örnek:

مِنْ النَّاسِ أَبْقَى مَجْدُهُ الدَّهْرَ مُطْعِمًا⁵⁴

وَلَوْ أَنَّ مَجْدًا أَخْلَدَ الدَّهْرَ وَاحِدًا

İnsanlardan birinin cömertliği onu ebedi kılsaydı, Mut'im'in cömerliği onu ebedi kılardı.

وَحُسْنِ فِعْلٍ؛ كَمَا يُجْزَى سِنِمَارٌ⁵⁵

جَزَى بَنُوهُ أَبَا الْغَيْلَانِ عَنْ كَبِيرٍ

Oğulları, Ebû Ğaylân'ı yaşlı olmasına ve onlara iyilik yapmasına rağmen Sinimmâr'ın cezalandırıldığı gibi cezalandırdı."

Bu iki şiirde de hem lafızda hem de rütbede kendisinden sonra gelen kelimeye dönen zamir vardır. Birinci şiirde **مَجْدُهُ** kelimesindeki zamir daha sonraki **مُطْعِمًا** kelimesine dönmektedir. İkinci şiirde ise **بَنُوهُ** kelimesindeki zamir kendisinden sonraki **أَبَا الْغَيْلَانِ** kelimesine dönmektedir. Hâlbuki kural olarak Arapça'da "izmâr kable'z-zikr" yani zaminin hem lafızda hem de rütbede kendisinden sonra olan bir kelimeye dönmesi uygun görülmez.⁵⁶

⁵³ Bu beyit Zürrumme (ö. 117/735)'ye aittir. **Zürrumme**, *Dîvân (Şerhu Ebî Nasr el-Bâhilî rivâyetü Sa'leb)*, thk. Ebû Sâlih Abdülkuddûs, Müessesetü'l-îmân, Cidde 1982, II, 996.

⁵⁴ Abdülmüte'âl **es-Sa'idî**, *Buğyetü'l-îzâh liTelhîsi'l-Miftâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, XVII. Baskı, Mektebetü'l-âdâb, Kâhire 2005, I, 31.

⁵⁵ es-Sübkî, I, 75.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezid **el-Müberred**, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdülhâlık 'Adîme, II. Baskı, Vezâretü'l-evkâf, Kâhire 1994, IV, 102; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 217.

Örnek:

كَمَا حُطَّ الْكِتَابُ بِكَفِّ يَوْمًا يَهُودِيٌّ يُغَارِبُ أَوْ يُرِيْلُ⁵⁷

(Evin kalıntıları) Yahudi'nin satırlarının bazen bitişik bazen ayrı yazısı gibidir.

Bu örnekte muzâf olan بِكَفِّ kelimesi ile muzâfun ileyh olan يَهُودِيٌّ kelimesi arasına zarf olan يَوْمًا kelimesi girmiştir.

Şiir zaruretine binaen bazen de cümlelerin öğeleri önce gelir. Yapılan bu takdim-tehirlerin sebeplerinden biri de kafiye veya vezne uymaktır.⁵⁸

Fiili muzâri olan şartın cevâbında ف bulunmazsa cevâbın şarttan önce getirilmesi câiz değildir. Ancak bunun sadece şiire mahsûsen câiz olduğunu söyleyenler vardır.

Örnek:

وَأَيُّ مَتَى أَشْرَفَ عَلَى الْجَانِبِ الَّذِي بِهِ أَنْتَ مِنْ بَيْنِ الْجَوَانِبِ نَاطِرٌ⁵⁹

Her kontrol ettiğimde yönler içinde senin olduğun tarafa bakarım.

Bu örnekte şart edatı مَتَى'nın cevâbı, kendisinde ف bulunmayan نَاطِرٌ kelimesidir. Burada şart أَشْرَفَ muzâri fiilidir ve takdir "وَأَيُّ نَاطِرٌ مَتَى أَشْرَفَ" şeklindedir.

Şiirdeki kafiye uyumu için mübtedânın sona bırakılmasına örnek:

إِرْمِيْ بِمِثْلِهِ جَالَتْ الْحَيِّ لَوْ وَتَأْتِي لِخَصْمِهَا الْإِجْلَاءُ

مَلِكٌ مُّسِطٌ وَأَفْضَلُ مَنْ يَمُ شَيْءٍ وَمِنْ دُونِ مَا لَدَيْهِ التَّنَاءُ

⁵⁷ el-Kazzâz, I, 117.

⁵⁸ et-Teftâzânî, s. 200.

⁵⁹ el-Müberred, el-Muktedab, II, 69.

هَآ إِلَيْنَا تُشْفَى بِهَا الْأَمْلَاءُ⁶⁰

أَيُّمَا حُطَّةٍ أَرَدْتُمْ فَأَدُّوا

Bu hükümdar, Âd kavmindendir (eski ve soy bir ailedendir) Âdlılar savaşlarda bunun gibileri etrafında görülür ve düşmanlar o atlıları yerlerinden çıkaramazlar.

Hükümdar adildir ve yeryüzünde yürüyenlerin en değerlisidir ve ne kadar kendisi övülse bütün o övgülerin üstündedir.

İçinden çıkılamayan ve başkalarını aciz bırakan herhangi bir güç işi bize bırakın.

Bu örnekteki ikinci beytin ikinci şatırındaki الثَّنَاءُ kelimesi mübtedâ olup sonra getirilmiştir.

Zira bir önceki beytin sonunda الْإِجْلَاءُ, bir sonraki beytin sonunda ise الْأَمْلَاءُ kelimesi vardır.

İkinci beytin sonunun şiirdeki kafiyeeye uygunluk sağlaması için mübtedâ sona bırakılmıştır.

Şiirdeki kafiye uyumu için fâilin sona bırakılmasına örnek:

ء نِطَاعٍ لَهُمْ عَلَيْهِمْ دُعَاءُ

لَمْ يُحِلُّوا بَنِي رِزَاحٍ بَرَقًا

ر وَلَا يَبْرُؤُ الْعَلِيلَ الْمَاءُ⁶¹

ثُمَّ فَأَوْوُوا مِنْهُمْ بِقَاصِمَةِ الظَّهْرِ

Kavmim, Berkâu Nitâ''da Beni Rizâh'ın haramlarını helal saymamış ve onların beddualarını almamıştır.

Sonra içlerindeki kin ateşini suyun söndüremeyeceği bir halde öldürücü darbe alarak döndüler.

⁶⁰ Bu beyitler, el-Hâris b. Hillize (ö. m. 570)'ye aittir. Şiirin tercümesi için bkz. Şerafeddin **Yaltkaya**, Muallakat Yedi Askı, MEB Yayınları., İstanbul 1989, s. 195-196; Ebû Abdillâh **ez-Zevzenî**, *Şerhu'l-Mu'allekâti's-seb*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, I, 275.

⁶¹ Ebû 'Amr **eş-Şeybânî**, *Şerhu'l-Mu'allekâti't-tis*, thk. Abdülmecîd Hemmû, Müessetü'l-a'lemî li'l-matbû'ât, Beyrut 2001, I, 361.

Bu örneğin ikinci beytindeki الماء kelimesi fâildir ve sonra getirilmiştir. Bu sonra getirmeyeyle bir önceki beytin sonunda yer alan دُعَاء kelimesindeki kafiye uyum sağlanmıştır.

Kur’ân-ı Kerim’de âyet sonları uyumunun sağlandığı takdim ve tehirler de vardır.

Örnek:

﴿قُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى﴾

“Biz de şöyle dedik: “Ey Âdem! Şüphesiz bu (İblis), sen ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun.”⁶²

Burada فَتَشْقَى fiili sona bırakılmıştır. Zira kendisinden önceki âyet أَبَى şeklinde, kendisinden sonraki âyet de تَعْرِى şeklinde elif-i maksûre ile sonra erer. Bu âyette فَتَشْقَى fiili sonra getirilerek âyet sonlarının uyumu (seci) muhafaza edilmiştir.⁶³

Diğer bir örnek:

﴿قَالَ بَلْ أَتَوْا فَإِذَا جَبَّالُهُمْ وَعَصِيُّهُمْ يُخَيِّلُ إِلَيْهِمْ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةُ مُوسَى﴾

“Mûsâ: “Yok, (önce) siz atın” dedi. Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkların sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi görünüyor. Bunun üzerine Mûsâ, içinde bir korku hissetti.”⁶⁴

Buradaki مُوسَى kelimesi sonra getirilmiştir. Bu bir önceki âyetin sonu ile uyumlu olması içindir. Zira bir önceki âyet تَسْعَى kelimesi ile bitmektedir. Bir sonraki âyet de الْأَعْلَى şeklinde bitmektedir. Eğer burada cümlelerin kurulumu takdim-tehir olmaksızın فَأَوْجَسَ

⁶² Tâhâ, 20/117.

⁶³ Ebü'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed **ez-Zemahşerî**, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-tevîl*, tashîh: Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut tsz., III, 89.

⁶⁴ Tâhâ, 20/66-67.

فِي نَفْسِهِ خَيْفَةً şeklinde olsaydı âyet sonlarındaki uyum bozulacak, ne kendinden önceki ne de kendinden sonraki âyete uygun olacaktı. Burada fâil olan فِي نَفْسِهِ kelimesinin zarfından sonra getirilmesi âyet sonları uyumunun sağlanması içindir.⁶⁵

2. Nahiv Âlimlerine Göre Takdim ve Tehirin Kısımları

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir: Nahiv âlimleri daha ziyade i'râb ve cümle içindeki ögelerle ilgilenirler. Bu sebeple nahiv âlimleri daha ziyade, cümle içindeki bir ögenin cümlede olması gereken yerden önce veya sonra gelmesi yönüyle takdim-tehir konusuyla ilgilenir.

Ayrıca nahiv âlimleri takdim-tehir konusunda; câiz, zorunlu veya imkânsız derken şunu ifade etmek isterler: Öne alınmasının câiz olduğu ifade edilen ögenin öne alınması veya alınmaması Arapça dil kuralları çerçevesinde cümle yapısı açısından sorun teşkil etmez. Aynı şekilde öne alma zorunlu derken gereken öne alma işleminin yapılmaması durumunda Arapça dil kuralları çerçevesinde bu cümle yapısının kuruluşu uygun olmayacaktır. Bunun tam tersi olarak da takdimi imkânsız olan bir ögeyi öne aldığımız zaman yine Arapça dil kuralları çerçevesinde bu cümle uygun olmayan bir cümle olacaktır yani takdimin zorunlu olduğu yerde önce getirmemek, imkânsız olduğu yerde önce getirmek dilin izin vermediği bir durumdur.

Bunun en bariz örneği fâilin fiilinden önce getirilmesinin câiz olmaması konusudur. Zira fâil, fiil önce getirildiğinde fâil olmaktan çıkar. Dolayısıyla cümle artık fiil cümlesi olmaktan çıkmıştır. Fâil mübtedâ olmuş, fiil ise bu mübtedânın haberi olan cümle haline gelmiştir. Dolayısıyla cümle artık isim cümlesine dönüşmüştür.⁶⁶

Buraya kadar anlatılanlar çerçevesinde takdim ve tehirin cümlelerin hangi ögeleri için câiz, hangi ögeleri için zorunlu, hangi ögeleri için de imkânsız olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

⁶⁵ Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed **el-Bâbertî**, *Şerhu't-Telhîs*, thk. Muhammed Mustafâ Ramazân Sûfiyye, I. Baskı, el-Münşeatü'l-âimme li'n-neşr ve't-tevzî' ve'l-i'lân, Trablus 1983, s. 318; Münîr Mahmûd **el-Mesîrî**, *Delâlatü't-takdîm ve't-te'hîr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm dirâse tahlîliyye*, haz. Abdül'azîm el-Mit'anî ve Ali Cum'a, I. Baskı, Mektebetü Vehbe, Kâhire 2005, s. 134.

⁶⁶ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 207.

2.1. İsim Cümlesinde Takdim ve Tehir

İsim cümlesinin ögeleri mübtedâ ve haberdur⁶⁷ ve bu ögelerin sırası önce mübtedâ sonra da haber şeklindedir.⁶⁸ Arapça'da aslolan da budur.⁶⁹ Mübtedâ ve haber sıralaması; mübtedânın zorunlu olarak öne geçtiği, haberin zorunlu olarak öne geçtiği ve mübtedâ ile haberin ikisinin de öne geçebildiği yerler olarak üç şekil alabilir.⁷⁰ Ancak bazı durumlarda sıralama bozulur ve mübtedâ ya cevâzen ya da zorunlu olarak sona bırakılır. Mübtedânın önce gelmesi cümledeki olması gereken öge sıralaması olmakla birlikte nahiv âlimleri bu önce olmayı mübtedânın takdimi olarak isimlendirmişler ve bu takdimin bazı durumlarda zorunlu olduğunu belirtmişlerdir.⁷¹

2.1.1. Mübtedânın Zorunlu Olarak Önce Getirilmesi

İsim cümlesinin ögesi olan mübtedânın cümle içindeki yeri önce gelmektir.⁷² Hatta bu öncelik bazen zorunlu hale gelir yani mübtedâ önce olma hakkını zorunlu olarak kullanır. Mübtedânın zorunlu olarak takdim etmesi demek haberin de zorunlu olarak sona bırakılması demektir.⁷³ Nahiv âlimlerinin mübtedânın zorunlu olarak önce getirilmesi gerektiğini söylediği⁷⁴ yerler şu şekilde belirtilmiştir.

2.1.1.1. Mübtedânın Sadâret Hakkının Olması

Mübtedânın zorunlu olarak cümlede birinci ögesi olması durumlarından biri mübtedânın sadâret/önce gelme hakkı olan bir kelime olma durumudur.⁷⁵ Sadâret hakkı olan mübtedânın kısımları bulunmaktadır.

⁶⁷ Abdullah Muhammed **en-Nukrât**, *eş-Şâmil fi'l-luğati'l-'Arabiyye*, I. Baskı, Dâru'l-Kuteybe, Beyrut 2003, s. 48; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 94.

⁶⁸ en-Nukrât, s. 49; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 123.

⁶⁹ ed-Dahdâh, s. 83; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 123.

⁷⁰ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfi*, Dâru't-Tevfikiyye li't-türâs, Kâhire 2010, I, 244.

⁷¹ İbn Hâcib, s. 16; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 125.

⁷² Emrullah **İşler** ve Musa Yıldız, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, V. Baskı, Elif Yayınları, İstanbul 2013, s. 56-57.

⁷³ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfi*, I, 243.

⁷⁴ Hafnî **Nâsîf**, Mahmûd Diyâb vdğr, *ed-Dürûsü 'n-nahviyye*, I. Baskı, Dâru ilâfî'd-devliyye, Kuveyt 2006, s. 351.

⁷⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 136; el-Ğalâyîni, II, 357.

2.1.1.1.1. İstifhâm/Soru İsimlerinden Olması

Arapça’da istifhâm için kullanılan kelimelerin sadâret hakkı vardır. Mübtedâ istifhâm isimlerinden ise zorunlu olarak önce gelir.⁷⁶

İstifhâm kelimelerinden مَنْ’e örnek:

مَنْ مِثْلُ قَوْمِي حِينَ يَخْتَلِفُ الْقَنَا وَإِذَا تَزُولُ مَقَادِمُ الْأَبْطَالِ؟⁷⁷

Mızrakların çarpıştığı, yiğitlerin can verdiği savaşta kim benim kabilem gibidir?

Bu örnekteki مَنْ kelimesi mübtedâdır ve istifhâm isimlerindendir. Bu sebeple zorunlu olarak öne alınmıştır.

İstifhâm kelimelerinden أَيُّ’ye örnek:

أَتَجَزَعُ مِمَّا يُحْدِثُ الدَّهْرُ لِلْفَقَى وَأَيُّ كَرِيمٍ لَمْ تُصَبِّهُ الْقَوَارِعُ؟⁷⁸

Zaman, genç kişiye hazırladığı olaylar karşısında sıkıntı verir mi? Hangi soylu kişiye musibetler gelmemiştir ki?

Bu örnekteki أَيُّ kelimesi mübtedâdır ve istifhâm isimlerindendir. Bu sebeple zorunlu olarak önde bulunmuştur.

İstifhâm kelimelerinden كَمْ’e örnek:

⁷⁶ Sa’îd Kerîm **el-Fakkî**, 400 suâl ve cevâb fî kavâdi’n-nahvi’l- ‘Arabî, ed-Dâru’l-‘âlemiyye, İskenderiyye tsz., s. 38; er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 124; el-Ğalâyînî, II, 357.

⁷⁷ Bu beyit ‘Antere b. Şeddâd (ö. m. 614)’a aittir. el-Hatîb **et-Tebrîzî**, *Şerhu Dîvânî ‘Antere*, haz. Mecîd Tırâd, Dâru’l-kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut 1992, s.118; Emîn **Sa’îd**, *Şerhu Dîvânî ‘Antere b. Şeddâd*, el-Matbû’atü’l-‘Arabiyye, Kâhire tsz., s. 111.

⁷⁸ Bu beyit Lebîd b. Rebî’a (ö. 41/661)’ya aittir. **Lebîd b. Rebî’a el-‘Âmirî**, *Dîvân*, haz. Hamdû Tammâs, I. Baskı, Dâru’l-ma’rife, Kâhire 2004, I, 57.

فَدَعَاءٌ قَدْ حَلَبْتُ عَلَيْ عِشَارِي؟⁷⁹

كَمْ عَمَّةٌ لَكَ يَا جَرِيرُ وَحَالَةٌ

Ey Cerîr! Bana haber ver. Bana develerimi sağan, bundan dolayı topuğu aşınmış kaç halan ve teyzen var?

Bu örnekteki كَمْ kelimesi mübtedâdır ve istifhâm isimlerindendir. Bu sebeple zorunlu öne geçmiştir.

İstifhâm kelimelerinden مَنْ'e âyetten bir örnek:

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ﴾

“Artık, Allah’a karşı yalan uydurandan veya O’nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Şüphe yok ki (böyle) suçlular asla kurtuluşa ermezler.”⁸⁰

Bu âyetin başındaki مَنْ istifhâm ismidir ve mübtedâdır. İsm-i tafdîl olan أَظْلَمُ kelimesi de bu mübtedânın haberidir.⁸¹

2.1.1.1.1.1. İstifhâm veya Nefiyden Sonra Gelen Vasıf Mübtedâ

Mübtedâ istifhâm olmayıp bilakis vasıf⁸² olursa ve istifhâm veya nefiyden sonra gelirse, mübtedâ olan vasfın merfûu/fâili mübtedâyı haber almaktan alıkoyar ve haberi yerine geçer. Zira buradaki vasıf fiil tevilindedir.⁸³ Bu vasıf ve fâili arasında birkaç farklı form vardır. Bu formlar örnekler üzerinde şöyle açıklanabilir:

Örnek:

⁷⁹ Bu beyit, el-Ferezdak (ö. 114/732)’a aittir ve Divân’ında "كَمْ وَحَالَةٌ لَكَ يَا جَرِيرُ عَمَّةٌ..." şeklinde geçmektedir. **el-Ferezdak**, *Dîvân*, thk. Ali Fâ‘ûr, I. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1987, s. 312; es-Sübki, I, 448.

⁸⁰ Yûnus, 10/17.

⁸¹ İbrâhîm, s. 210.

⁸² Buradaki vasıftan kasıt, ism-i fâil, ism-i mef‘ûl ve sıfat-ı müşebbehe olan müştak kelimedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. er-Râcihi, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 99; el-Ğalâyîni, II, 359.

⁸³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-nedâ*, s. 132-133; el-Ğalâyîni, II, 359.

أَقَاطِنُ قَوْمٌ سَلَمَى أَوْ نَوُوا ظَعَنَا
إِنْ يَظْعُنُوا فَعَجِيبٌ عَيْشُ مَنْ قَطْنَا⁸⁴

Selma'nın kavmi kalacak mı yoksa ayrılıp gidecek mi? Giderse kalanın yaşaması ne gariptir.

Bu şiirde vasıf ile merfûu ikisi de müfreddir. Vasıf قَاطِنٌ ism-i fâilidir ve mübtedâdır. قَوْمٌ kelimesi de bu ism-i fâilin fâilidir ve mübtedanın haberi yerine de geçmiştir.

Örnek:

خَلِيلِي مَا وَافٍ بِعَهْدِي أَنْتُمَا
إِذَا لَمْ تَكُونَا لِي عَلَى مَنْ أَقَاطِعُ⁸⁵

Ey Dostlarım! İlişkimi kestiğim kişiye karşı benim tarafımda olmazsanız, benim ahdimde vefa göstermiş olmazsınız.

Bu şiirde vasıf müfred, merfûu ise tesniyedir. Vasıf olan وَافٍ mübtedâdır ve ism-i fâildir, fâili ise أَنْتُمَا zamiridir ve mübtedanın haberi yerine de geçmiştir.

Burada vasıfın müfred olma şartı vardır. Bu, buradaki vasfın fiil hükmünde olması sebebiyledir. Zira fiilin, fâili ister müfred ister tesniye ister cemi olsun müfred olması şarttır. Bu sebeple vasıf fâili gibi tesniye veya cemi olursa i‘râb durumu değişir.⁸⁶

Örnek:

هَلْ مُسَافِرُونَ إِخْوَتَا؟ (Kardeşlerin yolcu mudur?).

Bu cümlede vasıf مُسَافِرُونَ ism-i fâilidir ve cemidir. إِخْوَةٌ kelimesi de aynı şekilde cemidir.

Aralarındaki sayısal uygunluk sebebi ile مُسَافِرُونَ kelimesi öne alınmış haber, إِخْوَةٌ kelimesi de sona bırakılmış mübtedâdır. Zira mübtedâ ve haber arasında müfred, tesniye ve cemi

⁸⁴ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 134.

⁸⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 133.

⁸⁶ er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 100; el-Galâyîni, II, 360; es-Sâmerrâî, I, 151.

olma konusunda uygunluk şarttır. Buradaki vasıf ile merfûu arasında fiil-fâil ilişkisi kurmak mümkün değildir. Zira vasıf müfred değildir.

Bu tür vasıflar ile merfûları arasındaki i'râb durumu; vasıfın müfred olması ile fâiline uygunluk göstermesine göre değişir. Eğer vasıf birinci örnekte olduğu gibi müfred olur merfûu da müfred olursa; vasıfın mübtedâ, merfûunun da fâil olup haber yerine geçmesi şeklinde i'râb edilebileceği gibi vasıf öne alınmış haber, merfûu da sona bırakılmış mübtedâ olarak i'râb edilebilir.⁸⁷

Vasıf müfred olur da merfûu tesniye veya cemi olursa tek şekilde i'râb edilir. Vasıf mübtedâ, merfûu da fâil olup bu mübtedânın haberi yerine geçmiştir. Zira ikinci örnekte görüldüğü gibi burada mübtedâ ile haber arasında olan sayısal eşitlik yoktur.⁸⁸

Vasıf, merfûu ile tesniye ve cemilikte aynı olursa bu durumda da tek şekilde i'râb etmek mümkündür. Bu durumda vasıf mukaddem haber, merfûu da muahhar mübtedâdır. Zira aralarında sayısal uyum vardır. Merfûu fâil olarak düşünmek mümkün değildir. Zira üçüncü örnek incelendiğinde anlaşılabileceği gibi fiilin tesniye ve cemi olması uygun değildir.⁸⁹

2.1.1.1.2. Şart İsimlerinden Olması

Mübtedâ şart isimlerinden biri olursa zorunlu olarak öne geçer.⁹⁰

Örnek:

وَمَنْ هَابَ أَسْبَابَ الْمَنَآيَا يَنَلْنَهُ وَإِنْ يَرَقَّ أَسْبَابَ السَّمَاءِ بِسَلَمٍ⁹¹

Kim ölümün sebeplerinden korkarsa, merdivenle göğün kapılarına yükselse bile, ölümün sebepleri ona ulaşır.

⁸⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 134; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 99; el-Ğalâyîni, II, 361; es-Sâmerrâi, I, 152; ed-Dahdâh, s. 73.

⁸⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 133; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 100; el-Ğalâyîni, II, 360; es-Sâmerrâi, I, 151; ed-Dahdâh, s. 73.

⁸⁹ er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 100; el-Ğalâyîni, II, 359-360; es-Sâmerrâi, I, 151; ed-Dahdâh, s. 73.

⁹⁰ Nâsıf vdğr., s. 351; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 124.

⁹¹ Bu şiir Züheyr b. Ebî Sülmâ (ö. m. 609)'ya aittir. **Züheyr b. Ebî Sülmâ**, *Dîvân*, şerh: Ali Hasan Fâ'ûr, I. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1998, s. 111; ez-Zevzenî, I, 150.

Bu örnekteki مَنْ kelimesi şart isimlerindendir ve zorunlu olarak öne geçmiştir.

Diğer bir örnek:

مَنْ طَلَبَ الْمَجْدَ فَلْيَكُنْ كَعَلِيٍّ يَهْبُ الْأَلْفَ وَهُوَ يَبْسِمُ⁹²

Kim şan şeref istiyorsa, gülümseyerek binleri hibe eden Ali gibi olsun.

Bu örnekteki مَنْ kelimesi şart isimlerindendir ve zorunlu olarak öne gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾

“Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir.”⁹³

Buradaki مَنْ kelimesi şart ismidir, mübtedâdır ve zorunlu olarak öne geçmiştir. يَرُهُ cümlesi de bu mübtedânın haberidir.⁹⁴

2.1.1.1.3. Sadâret Hakkı Olan Kelimeye Muzâf Olması

Mübtedâ, şart ve mevsûl gibi sadâret hakkı olan bir kelimeye muzâf olursa bu durumda da zorunlu olarak öne geçer.⁹⁵

Örnek:

وَمَنْ تَكُنِ الْعُلَيَّا هَمَّةً نَفْسِهِ فَكُلُّ الَّذِي يَلْقَاهُ فِيهَا مُحَبَّبٌ⁹⁶

Yücelik kimin ideali olursa, o uğurda karşılaştığı her şey sevimlidir.

⁹² Bu beyit el-Mütenebbî (ö. 354/965)'ye aittir. Ali b. Ahmed el-Vâhidî, Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî, Tab'atü Berlîn, Berlin 1861, s. 150.

⁹³ Zilzâl, 99/7.

⁹⁴ İbrâhîm, s. 599.

⁹⁵ ed-Dahdâh, s. 84.

⁹⁶ Ömer ed-Desûkî, Fi'l-edebi'l-hadîs, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, Kâhire 2000, I, 180.

Bu örnekteli كُلُّ kelimesi sadâret hakkı olan الَّذِي ism-i mevsûlüne muzâf olmuştur. Bu sebeple كُلُّ kelimesi zorunlu olarak öne geçmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾

“Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.”⁹⁷

Burada mübtedâ olan كُلُّ kelimesi sadâret hakkı olan مَنْ kelimesine muzâf olmuştur, فَانٍ kelimesi de haberdur.⁹⁸ Mübtedâ sadâret hakkı olan bir kelimeye muzâf olması sebebiyle zorunlu olarak öne geçmiştir.

2.1.1.1.4. Sadâret Hakkı Olana Benzemesi

Mübtedânın aslen sadâret hakkı olmayıp ancak sadâret hakkı olan bir kelimeye benzemesi durumunda mübtedâ zorunlu olarak öne geçer⁹⁹

Örnek:

وَكُلُّ يَرَى طُرُقَ الشَّجَاعَةِ وَالنَّدَى وَلَكِنَّ طَبَعَ النَّفْسِ لِلنَّفْسِ فَائِدٌ¹⁰⁰

Herkes cesaretin ve cömertliğin yollarını bilir ancak nefsin taibatı nefse öncülük eder.

Bu örnekteki كُلُّ kelimesi sadâret hakkı olmayan bir kelimedir ancak sadâret hakkı olan kelimelerden şart isimlerine benzemesi nedeniyle zorunlu olarak önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

⁹⁷ Rahmân, 55/26.

⁹⁸ İbrâhîm, s. 532.

⁹⁹ ed-Dahdâh, s. 84.

¹⁰⁰ Bu beyit el-Mütenebbî'ye aittir. **el-Mütenebbî**, *Divân*, Dâru Beyrut, Beyrut 1983, s. 321; Ebü'l-Kâsım İsmâ'îl **et-Tâlekânî**, *el-Emsâlû's-sâire min şî'ri'l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Mektebetü'n-nehda, Bağdat 1965, I, 43.

﴿قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَى شَاكِلَتِهِ، فَرُبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا﴾

“De ki: “Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir.”¹⁰¹

Burada كُلُّ kelimesi şart manasına benzer bir mana taşıması sebebi ile zorunlu olarak önce geçmiştir.

2.1.1.1.5. İsm-i İşâret Olması

Mübtedâ, ism-i işâret olursa bu durumda zorunlu olarak önce gelir.¹⁰²

Örnek:

فَدَاكَ الذِّكْرُ يَبْقَى لَيْسَ يَفْنَى مَدَى الْأَيَّامِ فِي مَاضٍ وَأَتٍ¹⁰³

O (savaşların) hatırası, hem geçmiş hem gelecek zamanlarda yok olmadan kalacaktır.

Bu örnekteki دَاكَ kelimesi ism-i işârettir ve mübtedâdır. Bu sebeple zorunlu olarak önce gelmiştir.

2.1.1.1.6. Kem-i Haberiyye Olması

Mübtedâ كَمْ¹⁰⁴ الْحَبَرِيَّةُ olması durumunda zorunlu olarak öne geçer.¹⁰⁵

Örnek:

كَمْ عَمَّةٍ لَكَ يَا جَرِيرٌ وَخَالَةٍ فُدْعَاءٌ قَدْ حَلَبْتُ عَلَى عِشَارِي¹⁰⁶

¹⁰¹ İsrâ, 17/84.

¹⁰² ed-Dahdâh, s. 84.

¹⁰³ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'Antere*, s. 39; Sa'îd, s. 27.

¹⁰⁴ Geniş bilgi için bkz. el-Müberred, *el-Muktedab*, III, 55; Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fî'l-kavâ'id ve'l-i'râb*, Mektebetü'l-büşrâ, Karaçi 2011, s. 258.

¹⁰⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb*, I, 287; el-Eğîni, II, 676; Nâsîf vdğr., s. 351.

¹⁰⁶ Bu beyit el-Ferez dak'a aittir. el-Ferez dak, s. 312; es-Sübkî, I, 448.

Ey Cerîr! Bana hizmet edip develerimi sağan bundan dolayı topuğu aşınmış nice halan ve teyzen var.

Bu örnekteki كَمْ mübtedâdır ve haberiyyedir, temyizi mecrûrdur. Bu sebeple zorunlu olarak önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى﴾

“Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaati; ancak Allah’ın izni ile dilediği ve hoşnut olduğu kimselere yarar sağlar.”¹⁰⁷

Buradaki كَمْ haberiyyedir ve mübtedâdır. لَا تُغْنِي cümlesi de bu mübtedânın haberidir.¹⁰⁸

2.1.1.1.7. Şân Zamiri Olması

Mübtedâ şân zamiri olursa zorunlu olarak önce geçer.¹⁰⁹

Örnek:

هُوَ الْبَيْنُ حَتَّى إِذَا مَا تَأْتَى الْحَزَائِقُ وَيَا قَلْبِ حَتَّى أَنْتَ مِمَّنْ أَفَارِقُ¹¹⁰

O ayrılıktır, gruplar sakinleştiğinde, ey kalbim! Sen dahi, benden ayrılanlardansın.

Bu örnekteki هُو mübtedâdır ve zamir-i şândır. Bu sebeple zorunlu olarak öne geçmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾

¹⁰⁷ Necm, 53/26.

¹⁰⁸ İbrâhîm, s. 526.

¹⁰⁹ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 125; Abdülmuttalib, s. 332; Nâsîf vdğr., s. 351.

¹¹⁰ Ebü'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyin b. Abdillâh el-'Ukberî, *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*, tashîh: Mustafâ es-Sekkâ, İbrâhîm el-Ebyârî ve Abdülhafız eş-Şelebî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut tsz., II, 341.

“De ki: “O, Allah’tır, bir tektir.”¹¹¹

Buradaki هُوَ zamiri şan zamiridir ve mübtedâdır. الله lafz-ı celâli de bu mübtedânın haberidir.¹¹²

2.1.1.1.8. Taaccüb مَا’sı Olması

Mübtedâ durumundaki kelime taaccüb ifade eden مَا¹¹³ ise bu durumda mübtedâ zorunlu olarak öne alınır.¹¹⁴

Örnek:

مَا أَصْعَبَ الْفِعْلَ لِمَنْ رَامَهُ	وَأَسْهَلَ الْقَوْلَ عَلَى مَنْ أَرَادَ
مَا أَقْبَحَ التَّفْرِيطَ فِي زَمَنِ الصَّبَا	فَكَيْفَ بِهِ وَالشَّيْبُ لِلرَّأْسِ شَاعِلٌ
مَا أَحْسَنَ الصِّدْقَ فِي الدُّنْيَا لِقَائِلِهِ	وَأَقْبَحَ الْكِذْبَ عِنْدَ اللَّهِ وَالنَّاسِ
مَا أَحْسَنَ الدِّينَ وَالْدُّنْيَا إِذَا اجْتَمَعَا	وَأَقْبَحَ الْكُفْرَ وَالْإِفْلَاسَ بِالرَّجُلِ ¹¹⁵

Bir işi isteyene yapmak ne kadar da zordur, hâlbuki isteyene söylemek ne kadar da kolaydır.

Gençlik çağında gevşeklik ne kadar da kötüdür, saçlar ağarınca onun hali nice olur?

Doğru söz, sahibi için dünyada ne kadar da güzeldir, yalan da hem Allah’a hem de insanlara göre ne kadar da çirkindir.

Din ve dünya bir kişide toplansa ne kadar da güzeldir, küfür ve iflas bir kişide toplansa ne kadar da çirkindir.

¹¹¹ İhlâs, 112/1.

¹¹² İbrâhîm, s. 604.

¹¹³ Mâ-i taaccübiyye konusunda geniş bilgi için bkz. el-Antâkî, s. 286.

¹¹⁴ Nâsîf vdğr., s. 351.

¹¹⁵ es-Sübkî, IV, 581.

Bu örnekte her beytin başında bulunan مَا, taaccüb içindir ve bu sebeple zorunlu olarak önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى وَالْعَذَابِ بِالْمَغْفِرَةِ، فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ﴾

“İşte bunlar hidayeti verip sapıklığı, bağışlanmayı verip azabı satın alanlardır. Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar(!)”¹¹⁶

Buradaki فَمَا ifadesi içindeki مَا kelimesi taaccüb bildirir ve mübtedâdır, haberi ise أَصْبَرَهُمْ cümlesidir.¹¹⁷

2.1.1.1.9. Haberinde ف'nın Bulunduğu İsm-i Mevsûl Olması

Mübtedâ ism-i mevsûl olur ve haberinin başına ف gelirse bu mübtedâ zorunlu olarak öne geçer.¹¹⁸ Bu kısmı “şart ismine benzeyen mübtedâ” şeklinde ifade edenler de vardır.¹¹⁹

Âyetten bir örnek:

﴿الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلاَنِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

“Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.”¹²⁰

Buradaki الَّذِينَ kelimesi ism-i mevsûldür ve mübtedâdır. لَهُمْ أَجْرُهُمْ cümlesi de bu mübtedânın haberidir ve başına ف gelmiştir.¹²¹

¹¹⁶ Bakara, 2/175.

¹¹⁷ İbrâhîm, s. 26.

¹¹⁸ er-Râcihi, et-Tatbîku 'n-nahvî, s. 125; Nâsîf vdğr., s. 351.

¹¹⁹ Abdülğani, en-Nahvü 'l-kâfi, I, 244.

¹²⁰ Bakara, 2/274.

¹²¹ İbrâhîm, s. 46.

2.1.1.2. Haberin Başında Zâid Bir ب'nın Bulunması

Mübtedânın haberinde zâid bir ب harfi varsa bu mübtedâ zorunlu olarak önde bulunur¹²²

Örnek:

فَلَا تَطْمَعُ - أَبَيْتَ اللَّعْنَ - فِيهَا وَمَنْعُكُمَا بِشَيْءٍ يُسْتَطَاعُ¹²³

O atlara tamah etme –cenâbından laneti gerektiren durum olmasın– senin o atları bağışlaman kolay yapabileceğin bir şeydir.

Bu örnekteki وَمَنْعُكُمَا بِشَيْءٍ kelimesi haberdur ve başında ب harfi vardır. Bu sebeple mübtedâsı olan مَنْعُ kelimesi zorunlu olarak önde bulunmuştur.

2.1.1.3. Mübtedânın Habere Hasredilmiş Olması

Mübtedâ, habere kasredildiğinde mübtedâ zorunlu olarak öne geçer.¹²⁴ Bu kısmı “hasr” olarak da isimlendirenler vardır¹²⁵ ve bu kasr/hasr إِنَّمَا ve إِلَّا ile yapılabilir.¹²⁶

a. Hasrın إِنَّمَا ile yapılmasına örnek:

رَعَمَنِي شَيْخًا وَلَسْتُ بِشَيْخٍ إِنَّمَا الشَّيْخُ مَنْ يَدُبُّ دَبِيًّا¹²⁷

O kadın beni ihtiyar sandı, hâlbuki ben ihtiyar değilim. İhtiyar ancak ağır adımlarla yürüyen kişidir.

¹²² Abdülğani, *en-Nahvü'l-kâfi*, I, 245.

¹²³ Bu beyit Temîm oğullarına mensup bir adam tarafından söylenmiştir. Nişvân b. Sa'îd el-Humeyrî **el-Yemenî**, *el-Hûru'l-'în*, thk. Kemâl Mustafâ, Mektebetü'l-hâncî, Kâhire 1948, s. 223.

¹²⁴ Nâsîf vdğr., s. 351.

¹²⁵ el-Fakkî, s. 39; er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 125.

¹²⁶ el-Fakkî, s. 39; er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 125.

¹²⁷ Bu beyit Ebû Ümeyye Evs el-Hanefî'ye aittir. Abdurrahmân b. Ebî Bekir Celâlüddîn **es-Süyûtî**, *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*, ta'lik: Ahmed Zâfir Kûcân ve Mumammed Mahmûd b. et-Telâmîz eş-Şenkîti, Lecnetü't-türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1966, II, 922.

Bu örnekteki الشَّيْخُ kelimesi mübtedâdır ve haberi olan مَنْ'e إِنَّمَا edatı ile hasredilmiştir.

Hasrın إِنَّمَا ile yapılmasına diğer bir örnek:

وَحَيَاةُ الْمَرْءِ ثَوْبٌ مُسْتَعَارٌ¹²⁸ إِنَّمَا نِعْمَةٌ قَوْمٍ مُتَعَةٍ

İnsanların ellerindeki nimetler ancak geçici bir zevktir, kişinin hayatı ise ancak ödünç bir elbisedir.

Hasrın إِنَّمَا ile yapılmasına âyetten bir örnek:

﴿قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾

“De ki: “O bilgi, ancak Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.”¹²⁹

Buradaki الْعِلْمُ kelimesi mübtedâdır ve إِنَّمَا ile hasredilmiştir. عِنْدَ اللَّهِ ise mübtedânın haberidir. Âyette ilmin varlığı Allah’a hasredilmiştir.

b. Hasrın مَا...إِلَّا ile yapılmasına örnek:

وَمَا الْمَوْتُ إِلَّا سَارِقٌ دَقَّ شَخْصُهُ يَصُولُ بِمَا كَفَّ وَيَسْعَى بِمَا رَجُلٍ¹³⁰

Ölüm, silüeti incelip görülmeyen bir hırsızdan başkası değildir, eli olmadan saldırır, ayağı olmadan koşar.

Bu örnekte الْمَوْتُ kelimesi سَارِقٌ kelimesine مَا...إِلَّا edatları ile hasredilmiştir.

Hasrın مَا...إِلَّا ile yapılmasına âyetten bir örnek:

¹²⁸ Bu beyit el-Efveh el-Evdî (ö. y. m. 570)’ye aittir. **el-Efveh el-Evdî**, *Dîvân*, thk. Muhammed Altuncî, I. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1998, s. 73.

¹²⁹ Mülk, 67/26.

¹³⁰ Ebü'l-Hasan Ali b. Bessâm **eş-Şenterînî**, *ez-Zahîre fî mehâsini ehli'l-cezîre*, thk. İhsân Abbâs, Dâru's-sekâfe, Beyrut 1997, I, 157.

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾

“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisingeriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisingeriye dönerse, Allah’a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.”¹³¹

Bu âyetin başındaki وَمَا مُحَمَّدٌ ifadesinde مُحَمَّدٌ kelimesi mübtedâdır ve مَا...إِلَّا ile hasredilmiştir. Haberi de رَسُولٌ kelimesinden sonra gelen رَسُولٌ kelimesidir.¹³²

2.1.1.4. Lâm-ı Te’kîd/Lâm-ı İbtidânın Mübtedânın Başına Gelmesi

Mübtedâyâ lâm-ı te’kîd dâhil olması durumunda mübtedâ zorunlu olarak öne geçer.¹³³

Örnek:

أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ تَنْكِحَنِي¹³⁴ صَلَّصَلَهُ اللَّجَامِ بِرَأْسِ طَرْفٍ

Atın geminin çıkardığı ses, benimle bir cariyenin nikâhlanmasından daha sevimlidir.

Bu örnekteki صَلَّصَلَهُ kelimesi mübtedâdır ve kendisine lâm-ı te’kîd bitişmiştir. Bu sebeple haberi olan أَحَبُّ kelimesinden zorunlu olarak önce gelmiştir.

Diğer bir örnek:

وَلَمَّاوْتُ خَيْرَ الْفَتَى مِنْ حَيَاتِهِ إِذَا لَمْ يَتَّبِ لِلْأَمْرِ إِلَّا بِقَائِدٍ¹³⁵

¹³¹ Âl-i İmrân, 3/144.

¹³² İbrâhîm, s. 68.

¹³³ Abdülğani, en-Nahvü 'l-kâfî, I, 242; er-Râcihi, et-Tatbîku 'n-nahvî, s. 124.

¹³⁴ el-Yemenî, I, 99.

¹³⁵ et-Tebrîzî, Şerhu Dîvânî 'Antere, s. 57; Sa'îd, s. 41.

Delikanlı bir işe ancak birinin önderliğinde girişecekse, ölüm onun için yaşamasından daha hayırlıdır.

Âyetten bir örnek:

﴿...وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفْلا تَعْقِلُونَ﴾

“...Elbette ahiret yurdu Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?”¹³⁶

Buradaki دَار kelimesi mübtedâdır ve خَيْر kelimesi haberidir.¹³⁷ Mübtedâyâ lââm-ı te’kîd dâhil olduğu için zorunlu olarak öne geçmiştir.

2.1.1.5. Haberin Fiil Cümlesi Olması

Haber fiil cümlesi olup kendisinde mübtedâyâ dönen bir zamir bulunursa bu durumda mübtedâ zorunlu olarak öne geçer.¹³⁸ Bu kısmı “mübtedânın fâil ile karışma ihtimali olması durumu”¹³⁹ şeklinde ifade edenler de vardır.

Örnek:

حَيَاتُكَ مَا عَلِمْتُ حَيَاةً سُوءٍ وَمَوْتُكَ قَدْ يَسُرُّ الصَّالِحِينَ¹⁴⁰

Bildim bileli hayatın hep kötülüktür, ölümün elbette iyi insanları sevindirecektir.

Bu örnekteki مَوْتُ kelimesi mübtedâdır ve haberi olan يَسُرُّ الصَّالِحِينَ cümlesinin fiil cümlesi olması sebebi ile zorunlu olarak haberiden önce gelmiştir.

Diğer bir örnek:

¹³⁶ Yûsuf, 12/109.

¹³⁷ İbrâhîm, s. 248.

¹³⁸ el-Fakkî, s. 39.

¹³⁹ Nâsîf vdğr., s. 351.

¹⁴⁰ Bu beyit el-Hutay’e’e (ö. 59/678)’ye aittir. **Hutay’e**, *Dîvân*, şerh: İbn Sikkî, I. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1993, s. 187; Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed **İbn ‘Abdirabbih**, *el-‘İkdü’l-ferîd*, I. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1404 h., VII, 123.

وَالْمَرْءُ يَأْمُلُ وَالْحَيَاةُ شَهِيَّةٌ وَالشَّيْبُ أَوْفَرُ وَالشَّبَابُ أَنْزَقُ¹⁴¹

İnsan beklenti içindedir, hayat lezzetlidir; yaşlılık daha vakur, gençlik daha kıpır kıpırdır.

Bu örnekteki الْمَرْءُ kelimesi mübtedâdır ve يَأْمُلُ fiil cümlesi haberdir. Haberin fiil cümlesi olması sebebiyle mübtedâ zorunlu olarak öne geçmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿الرَّحْمَنُ، عَلَّمَ الْقُرْآنَ﴾

“Rahmân, Kur’ân’ı öğretti.”¹⁴²

Buradaki الرَّحْمَنُ lafzı mübtedâdır ve عَلَّمَ fiil cümlesi de bu mübtedânın haberidir.¹⁴³ Bu sebeple mübtedâ zorunlu olarak öne geçmiştir.

2.1.1.6. Mübtedâ ve Haberin Mârifelikte Eşit Olması

Mübtedâ ve haber mârifelik ve nekrelilik hususunda eşit olursa bu durumda mübtedâ zorunlu önce gelir.¹⁴⁴ Bu kısmı “mübtedânın haber ile karışma ihtimali olması durumu”¹⁴⁵ şeklinde ifade edenler vardır.

Örnek:

أَنْتَ الْمُبَارَكُ وَالْمَهْدِيُّ سَيَرَّتُهُ تَعْصَى الْهَوَى وَتَقُومُ اللَّيْلَ بِالسُّورِ¹⁴⁶

Sen mübareksin; davranışların Mehdî gibidir, sen nefsani arzularına karşı isyan eder, geceleri surelerle kıyam edersin.

¹⁴¹ el-Vâhidî, s. 40.

¹⁴² Rahmân, 55/1-2.

¹⁴³ İbrâhîm, s. 531.

¹⁴⁴ el-Fakkî, s. 39; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 124.

¹⁴⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 136; Nâsîf vdğr., s. 351.

¹⁴⁶ Bu beyit Cerîr b. ‘Atıyye (ö. 110/728)’ye aittir. **Cerîr b. ‘Atıyye**, *Dîvân*, Dâru Beyrut, Beyrut 1986, s. 211; Şevkî **Dayf**, *et-Tetavvur ve 't-tecdîd fi 'ş-şî'ri 'l-Ümevî*, VIII. Baskı, Dâru'l-me‘ârif, Mısır tsz., s. 159.

Burada *أَنْتَ* mübtedâsı ve *الْمَبْرُك* haberi mârifedir bundan dolayı mübtedânın önde bulunması zorunludur.

Âyetten bir örnek:

﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾

“Allah Samed’dir. (Her şey O’na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)”¹⁴⁷

Burada hem mübtedâ olan *اللَّهُ* lafz-ı celâli hem de haber olan *الصَّمَدُ* kelimesi mârifedir. Bu durumda mârife olan birinci kelime mübtedâdır.

Mârife olan mübtedâ ve haberde, haberi belirleyen bir karine varsa bu takdirde haber önde bulunabilir.

Örnek:

بُنُوهُنَّ أَبْنَاءُ الرِّجَالِ الْأَبَاعِدِ¹⁴⁸

بُنُونَا بَنُو أَبْنَائِنَا وَبَنَائِنَا

Oğullarımızın oğulları bizim oğullarımızdır, kızlarımızın oğulları yabancı erkeklerin oğullarıdır.

Bu örnekte oğullarımızın oğulları/torunlarımız, oğullarımız gibidir demek istenmektedir. Zira torunlar oğullara benzetilir. Bu karine sebebi ile haber olan birinci *بُنُو*, mübtedâ olan ikinci *بُنُو*’dan önce gelebilmiştir.

Diğer bir örnek:

وَأَرَى الْجَنَى اشْتَارَتْهُ أَيْدٍ عَوَاسِلِ¹⁴⁹

لُعَابُ الْأَفَاعِي الْقَاتِلَاتِ لُعَابُهُ

¹⁴⁷ İhlâs, 112/2.

¹⁴⁸ el-‘Ukberî, *Şerhu Dîvânî’l-Mütenebbî*, I, 154.

¹⁴⁹ Bu beyit Ebû Temmâm (ö. 231/846)’a aittir. **Ebû Temmâm**, *Dîvân*, şerh: Hatîb et-Tebrîzî, takdim: Râcî el-Esmer, II. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-Arabî, Beyrut 1994, II, 58; es-Sübki, II, 86.

Onun (Muhammed b. Abdilmelik'in kaleminin) mürekkebi, düşmanına öldürücü yılanların zehridir, dostlarına ise kovandan bal sağan kişinin çıkardığı baldır.

Bu örnekteki birinci لُعَاب ve ikinci لُعَاب mârifedir ve birincisi haberdur. Burada söylenmek istenen mana “mana karinesinden” anlaşılır. Zira şair, muhatabının salyasını, öldürücü yılanların salyalarına benzeterek onu yermektedir.

2.1.1.7. Mübtedâ ve Haberin Nekre Olması

Hem mübtedâ hem de haberin nekre olması durumunda da karışıklık olmaması için mübtedâ zorunlu olarak öne geçer. Burada mübtedâ ve haberi belli edecek bir karine olmaması şarttır. Karine olursa bu zorunluluk kalkar.¹⁵⁰

Bir önekle açıklayalım:

مُعَلِّمٌ مُخْلِصٌ شَمْعَةٌ مُضِيئَةٌ (Samimi öğretmen ışıltı veren mumdur.).

Bu örnekte hem mübtedâ hem de haber nekredir, her ikisi de vasıflanmıştır. Buradaki مُعَلِّمٌ kelimesi mübtedâ, شَمْعَةٌ kelimesi haberdur. Mübtedâ ve haberi ayıracak bir karine olmaması nedeniyle burada önce gelen kelime zorunlu olarak mübtedâ olmuştur.¹⁵¹

Âyetten bir örnek:

﴿قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ﴾

“Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halîmdir (hemen cezalandırmız, mühlet verir).”¹⁵²

¹⁵⁰ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 244; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 124.

¹⁵¹ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 244.

¹⁵² Bakara, 2/263.

Bu âyetteki قَوْلُ kelimesi nekre bir kelimedir ve mübtedâdır. Haberi ise حَيِّر kelimesidir ve nekredir.¹⁵³ Âyetteki hem mübtedâ hem de haber nekre olunca önce gelen kelime zorunlu olarak mübtedâ olmuştur.

2.1.1.8. Haberin Mübtedâdan Zamir-i Fasıl ile Ayrılmış Olması

Mübtedânın haberi zamir-i fasıl ile ayrılması durumunda mübtedâ zorunlu olarak önde bulunur.¹⁵⁴

Âyetten bir nek:

﴿أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ فَإِنَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

“Yoksa onlar Allah’tan başka dostlar mı edindiler? Hâlbuki gerçek dost Allah’tır. O, ölüleri diriltir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”¹⁵⁵

Buradaki الْوَلِيُّ ifadesinde mübtedâ اللَّهُ lafz-ı celâlidir ve haberi olan الْوَلِيُّ kelimesi ile arasına zamir-i fasıl هُو girmiştir.¹⁵⁶

2.1.1.9. Mübtedânın Haberi, Mübtedânın Aynısı Olması

Mübtedânın haberi mübtedânın aynısı olması durumunda mübtedâ zorunlu olarak öne geçer.¹⁵⁷

Örnek:

أَنَا أَبُو النَّجْمِ وَشِعْرِي شِعْرِي¹⁵⁸

Ben Ebü’n-Necm’im; benim şiirim benim şiirimdir.

¹⁵³ İbrâhîm, s. 43.

¹⁵⁴ el-Fakkî, s. 39; er-Râcihi, et-Tatbîku’n-nahvî, s. 125.

¹⁵⁵ Şûra, 42/9.

¹⁵⁶ İbrâhîm, s. 483.

¹⁵⁷ Abdülğani, en-Nahvü’l-kâfî, I, 245.

¹⁵⁸ Bu beyit Ebü’n-Necm el-İclî’ye aittir. es-Süyûtî, II, 947.

Bu örnekte mübtedâ ve haber olan iki kelime de شَعْر kelimesidir. Haber mübtedânın aynısı olunca önce gelen kelime zorunlu olarak mübtedâdır.

Bir diğer örnek;

كَلَامِي: قِيَامُ اللَّيْلِ شَرَفُ الْمُؤْمِنِ (Sözüm: Gece namazı mü'minin şerefidir.).

Bu cümlede كَلَامِي mübtedâ, sonrasında gelen cümle haberdir. Haber olan cümle sözü söyleyenin kelamının ta kendisidir. Haberin mübtedânın aynısı olması sebebiyle burada mübtedâ zorunlu olarak öne geçmiştir.¹⁵⁹

2.1.1.10. Mübtedânın Mütakellim veya Muhatap Zamiri Olup Elif-Lâm Takısı ile Mârifet Olan Haberinde de Mübtedâyâ Dönen Bir Zamir Bulunması

Mübtedâ mütakellim veya muhatap zamiri olup, haberi اُ takısı ile mârifet olup daha sonra da mübtedâyâ dönen bir zamir gelirse bu durumda mübtedâ zorunlu olarak önce gelir.¹⁶⁰

Örnek:

أَنْتَ الْعَالِمُ تَمْحُو الْجَهْلَ (Sen cehaleti yok eden bir alimsin.).

Bu cümlede أَنْتَ muhatap zamiridir, haberi olan الْعَالِمُ kelimesinde elif-lâm takısı bulunmaktadır ve daha sonra تَمْحُو fiilinde gizli أَنْتَ zamiri mübtedâyâ dönmektedir. Bu durumda mübtedâ zorunlu olarak önde bulunmuştur.¹⁶¹

Örnek:

نَحْنُ أَنْاسٌ لَا نَرَى الْقَتْلَ سَبَّةً عَلَى أَحَدٍ نَحْمِي الدِّمَارَ وَبِمَنْعٍ¹⁶²

¹⁵⁹ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 245.

¹⁶⁰ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 245.

¹⁶¹ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 245.

¹⁶² İbn 'Abdirabbih, I, 208.

Biz öyle insanlarız ki; hiçbir kişi için öldürmeyi utanç sebebi olarak görmeyiz. Korunması gereken şeyleri korur ve ulaşılmasına engel oluruz.

Bu örnekteki نَحْنُ mütekellim zamiridir ve أَنْكَسْ kelimesi onun haberidir. Daha sonra gelen نَرَى fiilinde gizli نَحْنُ zamiri vardır ve mübtedâyâ dönmektedir. Bu sebeple mübtedâ zorunlu olarak önde bulunmuştur.

2.1.1.11. Mübtedânın أَمَّا'dan Sonra Gelmesi

Mübtedâ أَمَّا'dan sonra gelirse mübtedâ zorunlu olarak önde bulunur.¹⁶³

Örnek:

فَأَمَّا الْقِتَالُ لَا قِتَالَ لَدَيْكُمْ وَلَكِنَّ سَيْرًا فِي عَرَاضِ الْمَوَاقِبِ¹⁶⁴

Savaşmaya gelince siz savaşmayı bilmezsiniz ancak savaşmayan kimselerle gezmeyi iyi yaparsınız.

Bu örnekteki الْقِتَالُ kelimesi mübtedâdır ve أَمَّا'dan sonra gelmiştir. Bu sebeple zorunlu olarak haberden önce gelmiştir.

2.1.1.12. Mübtedânın Zamir, Haberin الَّذِي Olması

Mübtedâ zamir olup kendisinden الَّذِي ism-i mevsûlû ile haber verilirse bu durumda mübtedâ zorunlu öne geçer.¹⁶⁵

Örnek:

هُوَ الَّذِي جَمَعَ الرَّحْمَنُ أُمَّتَهُ عَلَى يَدَيْهِ وَكَانُوا قَبْلَهُ شِيعًا¹⁶⁶

¹⁶³ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 245.

¹⁶⁴ es-Süyûtî, I, 177.

¹⁶⁵ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 245.

¹⁶⁶ Şevkî Dayf, *el-'Asru 'l-İslâmî*, VII. Baskı, Dâru'l-me'ârif, Kâhire 1426 h., s. 344.

Onlar birçok gruba ayrılmışken Rahmân olan Allah'ın, ümmetini onun eliyle bir araya getirdiği kimsedir.

Bu örnekteki *هُوَ* zamiri mübtedâ, *الَّذِي* ism-i mevsûlû de haberidir. Haberin ism-i mevsûl olması sebebiyle mübtedâ zorunlu olarak önce gelmiştir.

2.1.1.13. Mübtedânın *الَّذِي* Olması

Mübtedânın zorunlu olarak öne geçtiği yerlerden bir diğeri onun *الَّذِي* ism-i mevsûlû olması durumudur.¹⁶⁷

Örnek:

الَّذِي أَكْرَمَنِي رَبِّي (Beni ağırlayan, şereflendiren Rabbimdir.).

Bu cümlede *الَّذِي* ism-i mevsûlû bizzat mübtedâdır. Bu sebeple zorunlu olarak öne alınmıştır.¹⁶⁸

Âyetten bir örnek:

﴿وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَادُّوهُمَا...﴾

“Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın...”¹⁶⁹

Bu âyetteki ism-i mevsûl olan *الَّذَانِ* kelimesi mübtedâdır¹⁷⁰ ve önce gelmiştir.

2.1.2. Haberin Zorunlu Olarak Önce Getirilmesi

Haber isim cümlesinin ikinci ögesidir ve cümle içindeki yeri mübtedâdan sonra gelmektir. Bu kural bazı durumlarda değişir ve haber mübtedâdan önce gelir. Şu durumlarda haberin önce gelmesi zorunlu olur.

¹⁶⁷ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 245; el-Ğalâyînî, II, 357.

¹⁶⁸ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 245.

¹⁶⁹ Nisâ, 4/16.

¹⁷⁰ İbrâhîm, s. 79.

2.1.2.1. Mübtedâ Nekre Olup Haberin Zarf veya Câr-Mecrûr Olması

Mübtedâ nekre olur, haber de zarf olursa mübtedâ zorunlu olarak önde bulunur. Bu kısmı “haberin sıfat ile karışması durumu”¹⁷¹ veya “haberin şibh-i cümle olması durumu”¹⁷² şeklinde ifade edenler de vardır.

Örnek:

وَلِي حُسَامٌ إِذَا مَا سُلَّ فِي رَهَجٍ يَشُقُّ هَامَ الْأَعَادِي حِينَ يُمْتَسَقُ¹⁷³

Savaşın hengâmesi içirisinde kınından sıyrılarak çekilen ve savrulduğunda düşmanların kafasını ikiye bölen keskin bir kılıcım vardır.

Bu örnekteki حُسَامٌ kelimesi mübtedâdır ve nekredir. Haber ise لي câr-mecûrudur. Bu sebeple haber zorunlu olarak öne geçmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿...وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ﴾

“... Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.”¹⁷⁴

Burada فَوقٌ haberdur عَلِيمٌ kelimesi de muahhar mübtedâdır. Haber zarf, mübtedâ da nekre olduğu için haber zorunlu olarak öne geçmiştir.¹⁷⁵

Bu kısımda mübtedânın kayıtlanmamış olması gerekir, kayıtlanmış mübtedâ olursa haberin öne geçirilmesi zorunlu olmaz. Mübtedânın kayıtlı olmaması durumunda haberin öne geçirilmesinin zorunlu olmasının sebebi, haberin sıfat zannedilip dinleyenin haberi bekleme durumuna düşme ihtimalidir.¹⁷⁶

¹⁷¹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 136; Nâsîf vdğr., s. 352.

¹⁷² el-Fakkî, s. 41; er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 126.

¹⁷³ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'Antere*, s. 105; Sa'îd, s. 93.

¹⁷⁴ Yûsuf, 12/76.

¹⁷⁵ İbrâhîm, s. 244.

¹⁷⁶ el-Ğalâyînî, II, 359.

2.1.2.2. Haberin Cümlede Sadâret Hakkı Olan Bir Kelime Olması

Haberin zorunlu olarak önde bulunduğu yerlerden bir diğeri de haberin sadâret hakkı olan kelimelerden biri olma durumudur.¹⁷⁷ Sadâret hakkı olan kelimelerin haber olması bir kaç formda olabilir.

2.1.2.2.1. Haberin İsm-i İşâret Olması

Haber ism-i işâret olursa haber zorunlu olarak mübtedâ üzerine önce gelir.¹⁷⁸

Âyetten bir örnek:

﴿هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ، هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا﴾

“İşte bu durumda velayet (himaye ve koruyuculuk) yalnızca hak olan Allah’a mahsustur. O’nun mükâfatı da daha hayırlıdır, vereceği sonuç da daha hayırlıdır.”¹⁷⁹

Burada هُنَالِكَ ism-i işârettir haberdir. الْوَلَايَةُ kelimesi de haberden sonra gelmiş mübtedâdır.¹⁸⁰ Haber sadâret hakkı olan bir kelime olması nedeniyle zorunlu olarak öne geçmiştir.

2.1.2.2.2. Haberin İstifhâm Olması

Haber soru edatlarından biri olması durumunda zorunlu olarak mübtedadan önce gelir.¹⁸¹

Örnek:

سَهْرٌ دَائِمٌ وَخُرْنٌ طَوِيلٌ¹⁸²

قَالَ لِي: كَيْفَ أَنْتَ؟ قُلْتُ: عَلِيٌّ

¹⁷⁷ er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 126.

¹⁷⁸ Abbâs **Hasan**, *en-Nahvü 'l-vâfi*, III. Baskı, Dâru'l-me'ârif, Mısır tsz., I, 452.

¹⁷⁹ Kehf, 18/44. Bu ayeti “هُنَالِكَ” zarf, الْوَلَايَةُ mübtedâ, لِلَّهِ haber” şeklinde i'râb edenler de vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhibbuddin Ebü'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn **el-Ukberî**, *et-Tibyân fî i'râbi 'l-Kur'ân*, Beytü'l-efkârî'd-devliyye, Amman tsz., s. 245.

¹⁸⁰ İbrâhîm, s. 298.

¹⁸¹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 136; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 126.

¹⁸² es-Sübkî, I, 156.

Bana “Nasılsın?” dedi, ben de “Hastayım, çünkü geceleri sürekli uykusuz ve çok hüzünlüyüm.” dedim.

Bu örnekteki كَيْفَ istifhâm isimlerindendir ve haberdir. Mübtedâ ise أَنْتَ zamiridir. Haber istifhâm isimlerinden olduğu için zorunlu olarak önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿...مَسَّتْهُمْ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ﴾

“...Peygamber ve onunla beraber mü'minler, “Allah'ın yardımı ne zaman?” diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.”¹⁸³

Buradaki مَتَى kelimesi haber, نَصُرُ kelimesi mübtedâdır. Haber olan مَتَى kelimesi soru ismi olduğu için burada zorunlu olarak öne geçmiştir.

2.1.2.3. Mübtedâ Masdar Harfi ve Sılasından Müevvel Olması

Mübtedâ masdar harfi ve sılasından müevvel olursa bu durumda haber zorunlu olarak mübtedâdan önce gelir.¹⁸⁴

Âyetten bir örnek:

﴿إِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

“Küfre sapanlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar.”¹⁸⁵

¹⁸³ Bakara, 2/214.

¹⁸⁴ ed-Dahdâh, s. 86.

¹⁸⁵ Bakara, 2/6.

Burada *سَوَاءٌ* kelimesi haber, *ءَأَنْذَرْتَهُمْ* kelimesi de masdar te'vilindedir ve mübtedâdır.¹⁸⁶

Mübtedâ masdariyyet harfi ve sılasından müevvel olması sebebi ile burada haber zorunlu olarak öne geçmiştir.

2.1.2.4. Haberin Sona Bırakılması Durumunda Cümlelerin Manasının Doğru Anlaşılamaması

Cümlede haber sona bırakılması etmesi durumunda cümleden kastedilen mana anlaşılmayacak olursa bu durumda haber zorunlu önce getirilir.¹⁸⁷

Örnek:

لِلّٰهِ دُرُّ الدَّافِنِيكَ عَشِيَّةً أَمَّا رَأَعَهُمْ مَثْوَاكَ فِي الْقَبْرِ أَمْرًا¹⁸⁸

Seni geceleyin defnedenlere hayret ki hayret! Senin çocuk yaşıta kimsesiz yattığın kabir onları korkutmadı mı?

Bu örnekteki *لِلّٰهِ* lafz-ı celâlinin takdimi ile kurulan cümle, hayret ve şaşkınlık için kullanılan bir kullanım şeklidir. Bu kullanımın yaygın olan bir örneği:

لِلّٰهِ دُرُّكَ (Allah aşkına ne güzel yaptın.).

Bu cümleden maksat taaccüb bildirmektir. Burada haber öne alınmayıp sona bırakılrsa cümle istenilen manayı ifade etmeyecektir. Bu sebeple burada haber zorunlu öne geçmiştir.¹⁸⁹

2.1.2.5. Mübtedâda Habere Dönen Bir Zamirin Bulunması

Mübtedâda haberin bir kısmına dönen bir zamir bulunması durumunda haber zorunlu olarak mübtedâdan önce gelir.¹⁹⁰

¹⁸⁶ İbrâhîm, s. 3.

¹⁸⁷ ed-Dahdâh, s. 86.

¹⁸⁸ Yahyâ b. Ali b. Muhammed eş-Şeybânî **et-Tebrîzî**, *Şerhu Divâni 'l-Hamâse*, Dâru'l-kalem, Beyrut tsz., I, 430.

¹⁸⁹ ed-Dahdâh, s. 86.

¹⁹⁰ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 136; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 126.

Örnek:

أَهَابُكَ إِجْلَالًا وَمَا بِكَ قُدْرَةٌ عَلَيَّ وَلَكِنْ مِلْءُ عَيْنٍ حَبِيبُهَا¹⁹¹

Seni yücelttiğim için senden korkuyorum, senin bana gücün yetmez fakat gözümde sevgin çok büyüktür.

Bu örnekteki مِلْءُ kelimesi haberdır. Mübtedâ ise حَبِيبُ kelimesidir ve kendisine bitişen مَا zamiri habere dönmektedir. Bu sebeple haber zorunlu olarak mübtedâdan önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾

“Onlar Kur’ân’ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”¹⁹²

Burada عَلَى قُلُوبٍ ifadesi haberdır, أَقْفَالُ kelimesi de mübtedâdır. Mübtedâda habere dönen مَا zamir bulunduğu için buradaki haber zorunlu olarak öne geçmiştir.¹⁹³

2.1.2.6. Haberin Mübtedâya Hasredilmesi

Haberin mübtedâya مَـا-إِلاَّ veya إِنَّمَا ile hasr/kasredilmesi istendiğinde haber zorunlu olarak mübtedâdan önce gelir.¹⁹⁴

a. Kasrın إِنَّمَا ile olmasına örnek:

دَرِينِي فَإِنِّي إِنَّمَا لِي مَا مَضَى أَمَامِي مِنْ مَالٍ إِذَا خَفَّ عَوْدِي¹⁹⁵

¹⁹¹ es-Sübkî, I, 267.

¹⁹² Muhammed, 47/24.

¹⁹³ İbrâhîm, s. 509.

¹⁹⁴ en-Nukrât, s. 54; er-Râcihî, et-Tatbîku 'n-nahvî, s. 126.

¹⁹⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî **İbn Kuteybe**, eş-Şi'r ve 'ş-şu'arâ, Dâru'l-hadîs, Kâhire 1423 h., I, 220.

Bırak beni, geçmişten kalan malım hastalığımda ziyaretime gelenler azalınca bana kalacaktır.

Bu örnekte مَا ism-i mevsûlü mübtedâdır, لِي haberdır ve öne geçmiştir. Zira mübtedâ إِنَّمَا edatı ile habere hasredilmiştir. Bu sebeple de haber zorunlu olarak öne geçmiştir.

b. Kasrın لَيْسَ... إِلَّا ile olmasına örnek:

وَلَيْسَ لَنَا إِلَّا إِلَيْكَ فِرَارُنَا وَأَيْنَ فِرَارُ النَّاسِ إِلَّا إِلَى الرَّسُولِ¹⁹⁶

Bizim kaçışımız ancak sanadır ya Resûlallah! İnsanların sığınması peygamberlerden başka nereyedir?

Bu örnekteki فِرَارٌ kelimesi mübtedâdır, لَكَ câr-mecrûru haberdır ve öne geçmiştir. Mübtedâ habere لَيْسَ... إِلَّا edatları ile hasredilmiştir. Bu sebeple haber zorunlu olarak önr geçmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ فَاِئْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾

“‘Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin’ de. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ona yüklenen sorumluluğu ancak ona ait; size yüklenen görevin sorumluluğu da yalnızca size aittir. Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz. Peygambere düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”¹⁹⁷

Burada hem إِنَّمَا ile hem de إِلَّا ile hasr vardır. Şöyleki عَلَيْهِ câr-mecrûru haber, مَا kelimesi de haberden sonra gelmiş mübtedâdır ve فَإِنَّمَا ile habere hasredilmiştir. عَلَيْهِ

¹⁹⁶ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed **Bedruddîn el-‘Aynî**, ‘Umdetü’l-kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî, Dâru ihyâi’t-türâsi’l-‘Arabî, Beyrut tsz., VII, 31.

¹⁹⁷ Nûr, 24/54.

haberinin burada önce getirilmesi hasr manası olduğu müddetçe zorunludur. Bir sonraki *وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِلْتُمْ* ifadesi de i'râb olarak aynıdır.¹⁹⁸

Âyetin sonunda *وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ* ifadesinde *وَمَا عَلَى الرَّسُولِ* haber, *إِلَّا*'dan sonraki *الْبَلَاغُ* kelimesi de muahhar mübtedâdır ve habere hasredilmiştir.¹⁹⁹

2.1.3. Nevâsihte Takdim ve Tehir

Nevâsih, mübtedâ ve haberin başına gelir. Ancak mübtedâ ve haberin başına geldikten sonra mübtedâ ve haber üzerinde bazı etkileri olur. Nevâsihten *كَانَ* ve benzerleri mübtedâyı ref' edip haberi nasb eder. *إِنَّ* ve benzerleri mübtedâyı nasb edip haberi ref' eder. Diğer bir kısım *ظَنَّ* ve benzerleri de her ikisini de nasb eder.²⁰⁰ Biz şimdi takdim ve tehir açısından olan farklılıkları inceleyelim.

2.1.3.1. *إِنَّ* ve Benzerleri

إِنَّ'nin benzerleri *لَعَلَّ – لَيْتَ – لَكِنَّ – كَأَنَّ – أَنَّ* harfleridir.²⁰¹ *إِنَّ* ve benzerleri de mübtedâ ve haberin başına gelir. Bu durumda haberleri bazen cevâzen bazen de zorunlu olarak isimlerinden önce gelir.²⁰² *إِنَّ* ve benzerlerinin haberinin zorunlu olarak önce geldiği yerleri inceleyelim.

2.1.3.1.1. *إِنَّ*'nin İsimde Bir Zamir Bulunması ve Habere Dönmesi

إِنَّ ve benzerlerinin isminde bir zamir bulunup bu zamir haberine dönmesi durumunda haber zorunlu olarak öne geçer.²⁰³

¹⁹⁸ İbrâhîm, s. 357.

¹⁹⁹ İbrâhîm, s. 357.

²⁰⁰ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 139.

²⁰¹ er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 163.

²⁰² Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfî*, I, 342.

²⁰³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 176.

Örnek:

"إِنَّ فِي الْبَيْتِ صَاحِبَهُ" "Evin sahibi evdedir." Burada isim olan صَاحِبْ kelimesine zamir bitişmiştir ve bu zamir, haber olan الْبَيْتِ kelimesine döner. Bu sebeple burada haber zorunlu olarak isimden önce gelmiştir.²⁰⁴

إِنَّ ve benzerlerinin haberlerinin amel etme sebepleri fiile benzemesidir ve amel etmesi zayıftır. Bu sebeple haberlerinde aslolan, ne isimlerinden önce²⁰⁵ ne de kendilerinden önce gelmeleridir.²⁰⁶

2.1.3.1.2. إِنَّ'nin Haberinin Şibh-i Cümle ve İsmnin Nekre Olması

إِنَّ ve benzerlerinin haberi şibh-i cümle olup ismi de nekre olursa bu durumda haber zorunlu olarak isimden önce gelir.²⁰⁷

Örnek:

يَا لَيْتَ لِي بِهِمْ قَوْمًا إِذَا رَكِبُوا شُنُوا الْإِعَارَةَ فُرْسَانًا وَرَكِبَانًا²⁰⁸

Keşke benim onların yerine, ata bindikeri zaman kırıp geçiren süvari ve binicilerden oluşan bir kavmim olsaydı.

Bu örnekteki قَوْمًا kelimesi لَيْت'in ismidir. Haberi ise بِهِمْ şibh-i cümlesidir. Haber şibh-i cümle olması sebebi ile zorunlu olarak isimden önce gelmiştir.

Diğer bir örnek:

²⁰⁴ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfi*, I, 343.

²⁰⁵ Sîbeveyhi, I, 95; el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 109.

²⁰⁶ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 109; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 176; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-I. Baskı, Mektebetü'l-'asriyye, Kâhire 1995, s. 228.

²⁰⁷ Abdülğani, *en-Nahvü 'l-kâfi*, I, 342.

²⁰⁸ İbn 'Abdirabbih, II, 332.

وَقُلْتُ تَعَلَّمَنَّ لِلصَّيْدِ غَرَّةً وَإِلَّا تُصَيِّعَهَا فَإِنَّكَ قَاتِلُهُ²⁰⁹

Dedim ki; şunu öğren ki avın bir gaflet anı vardır, eğer o gaflet anını yakalarsan onu öldürürsün.

Bu örnekteki غَرَّةٌ kelimesi اَنَّ'nin ismidir ve haberi لِلصَّيْدِ şibh-i cümlesidir. Haber şibh-i cümle olması sebebiyle zorunlu olarak öne geçmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿...كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا...﴾

“... sanki kulağında bir ağırlık var da...”²¹⁰

Burada كَأَنَّ haruf-ı müşebbehedendir, فِي أُذُنَيْهِ haberidir ve وَقْرًا ismidir.²¹¹ Burada haberi şibh-i i cümle, ismi de nekre olduğu için haberin isminden önce gelmesi zorunludur.

إِنَّ ve benzerlerinin haberi şibh-i cümle olup ismi de mârife olursa bu durumda haberin öne alınmasının hükmü câiz olmasıdır.²¹² Ancak إِنَّ'nin ismine lâm-ı ibtidâ dâhil olursa bu durumda إِنَّ'nin ismi zorunlu olarak haberinden önce gelir.²¹³

إِنَّ'nin benzerlerinden cinsini nefyeden لَّا'nın, diğer benzerlerinden farklı olarak amel etme şartlarından biri haberinin isminden önce getirilmemesidir.²¹⁴ Bu لَّا'nın haberi zarf veya câr ve mecrûr da olsa لَّا'nın isminden önce gelemez.²¹⁵

²⁰⁹ es-Süyûtî, II, 941.

²¹⁰ Lokmân, 31/7.

²¹¹ İbrâhîm, s. 411.

²¹² el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 109; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 177; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb*, s. 229; Abdülğânî, *en-Nahvü'l-kâfî*, I, 341.

²¹³ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 177.

²¹⁴ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 361; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 154; Abdülğânî, *en-Nahvü'l-kâfî*, I, 360.

²¹⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb*, I, 356.

Örnek:

فَلَا مَجْدَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ قَلَّ مَالُهُ وَلَا مَالٌ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ قَلَّ مَجْدُهُ²¹⁶

Dünyada malı olmayan kişinin şanı yoktur, dünyada şanı olmayan kişinin de malı yoktur.

Bu örnekteki مَجْد ve مَال kelimeleri لَا'nın ismidir ve öne geçmiştir. لَا'nın haberinin isminden önce getirilmesi uygun görülmemiştir.

2.1.3.2. كَانَ ve Benzerleri

Nevâsihten diğer bir kısım da كَانَ ve benzerleridir.²¹⁷ كَانَ'nin benzerleri أَصْبَحَ, أَمْسَى, أَصْحَى, fiilleridir.²¹⁸ Mübtedâ ve haberde olduğu gibi كَانَ'nin isminin ve haberinin de aynı sıra ile gelmesi gerekmektedir, ancak bazen كَانَ'nin haberi zorunlu olarak önde bulunur.²¹⁹ كَانَ'nin haberi, ismi üzerine zorunluluk olmadan isminden önce gelebilir.

Örnek:

بَنِي عَاصِمٍ لَوْ كَانَ حَيًّا أَبَوْكُمْ لَلَّامَ بَنِيهِ الْيَوْمَ قَيْسُ بْنُ عَاصِمٍ²²⁰

Ey 'Âsım Oğulları! Babanız Kays b. 'Âsım hayatta olsaydı bugün oğullarını kınardı.

Bu örnekteki أَبَوْ kelimesi كَانَ'nin ismidir ve حَيًّا kelimesi haberidir. Burada haber isminden önce gelmiştir.

Diğer bir örnek:

²¹⁶ Bu beyit el-Mütenebbî'ye aittir. el-Mütenebbî, s. 216; et-Tâlekânî, I, 59.

²¹⁷ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 98; el-Eğînî, II, 458.

²¹⁸ er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 129; el-Kırş, s. 132; el-Ğalâyînî, II, 361.

²¹⁹ Abdülğani, *en-Nahvü'l-kâfî*, I, 207; el-Ğalâyînî, II, 366.

²²⁰ **Zeyneb Fevvâz**, *ed-Dürrü'l-mensûr fî tabakâti rabbâti'l-hudûr*, I. Baskı, el-Matbaatü'l-kübrâ'l-emîriyye, Mısır 1312 h., s. 527.

لَيْسَ هَمًّا مَا عَاقَ عَنْهُ الظَّلَامُ²²¹

لَيْسَ عَزْمًا مَا مَرَضَ الْمَرْءُ فِيهِ

İnsanın kusurlu olup başaramaması, azminin kırılması için mazeret değildir, karanlığın yapacağı işlere engel olması da mazeret sayılmaz.

Bu örnekteki her iki لَيْسَ'nin de haberi öne geçmiştir. Birinci haber عَزْمًا ikinci haber ise هَمًّا kelimesidir. İki haberin öne geçirilmesinde de zorunluluk söz konusu değildir.

2.1.3.2.1. كَانَ'nin İsminde Haberine Dönen Bir Zamirin Bulunması

كَانَ'nin isminde bir zamir bulunur ve bu zamir haberin bir kısmına dönerse, كَانَ'nin haberi zorunlu olarak önce gelir. Burada takdimin sebebi zâhir isimden önce zamir bulunamamasıdır.²²² Zamirin zâhir isme bu tür takdimini nahiv âlimleri “izmâr kable’z-zıkr” diye isimlendirirler.²²³

Âyetten bir örnek:

﴿... أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ...﴾

“... Böyleleri oralara (eğer girerlerse) ancak korka korka girebilmelidirler...”²²⁴

Burada لَهُمْ kelimesi كَانَ'nin haberidir ve ismi olan يَدْخُلُوهَا'den önce gelmiştir.²²⁵ كَانَ'nin ismi يَدْخُلُوهَا müevvel masdarıdır ve içinde habere dönen و zamirini içermektedir. كَانَ'nin isminde, haberine dönen zamir bulunduğunda كَانَ'nin haberi zorunlu olarak isminden önce gelir.

²²¹ el-Vâhidî, s. 245.

²²² el-Müberred, *el-Kâmil*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâli, II. Baskı, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1998, I, 258; Abdülğani, *en-Nahvü'l-kâfi*, I, 208.

²²³ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 102.

²²⁴ Bakara, 2/114.

²²⁵ İbrâhîm, s. 18.

2.1.3.2.2. كَانَ'nin İsminin Nekre ve Haberinin Şibh-i Cümle Olması

Kَانَ'nin ismi nekre, haberi de şibh-i cümle olursa bu durumda haber zorunlu olarak önce gelir.²²⁶

Örnek:

وَجِبْرِيلُ رَسُولُ اللَّهِ فِينَا وَرُوحُ الْقُدْسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءٌ²²⁷

Allah'ın elçisi Cibrîl aramızdadır, Rûhu'l-Kuds'ün hiçbir dengi yoktur.

Bu örnekteki لَيْسَ'nin ismi كِفَاءٌ kelimesidir, haberi ise لَهُ câr-mecrûrudur. Bu sebeple haber zorunlu olarak isiminden önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ﴾

*“Onu Allah'tan başka açacak kimse yoktur.”*²²⁸

Buradaki لَهَا kelimesi لَيْسَ'nin haberidir ve ismi olan كَاشِفَةٌ kelimesinden önce gelmiştir.²²⁹

Kَانَ'nin benzerlerinden olan لَيْسَ'nin ismi nekre olup haberi şibh-i cümle olduğu için لَيْسَ'nin haberi zorunlu olarak isminden olarak önce gelmiştir.

Kَانَ ve benzerlerinin haberi şibh-i cümle olur da ismi mârife olursa bu durumda haberin takdiminin hükmü câiz olmasıdır.²³⁰

²²⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb*, II, 216; Abdülğani, *en-Nahvu'l-kâfi*, I, 207.

²²⁷ Bu beyit Hassân b. Sâbit (ö. 54/674)'e aittir. **Hassân b. Sâbit**, *Dîvân*, şerh: Abdurrahman el-Berkûkî, haz. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâ'î, Dâru'l-kütübi'l-'Arabî, Beyrut 2008, s. 40; es-Süyûtî, II, 851.

²²⁸ Necm, 53/58.

²²⁹ İbrâhîm, s. 528.

²³⁰ Sîbeveyhi, I, 56; Abdülğani, *en-Nahvu'l-kâfi*, I, 207.

كَانَ ve benzerlerinin haberinin hem isminden hem de كَانَ'den önce getirilmesi câizdir.²³¹

Ancak كَيْسَ bundan istisnâdır.²³² Aynı şekilde كَانَ'nin benzerlerinden evvelinde nefyedici

مَا veya masdar مَا'sı olanların haberi de önce gelemez. Bunun dışında kalanların hem

haberinin hem de haberinin mâmulünün önce getirilmesini câizdir.²³³

Örnek:

إِنَّا إِذَا التَقَّتِ الْمُجَامِعُ لَمْ يَزَلْ مِنْهَا لِرَّازٍ عَظِيمَةٍ جَشَاءُهَا²³⁴

Biz, kabilelerin temsilcileri toplandığı zaman mutlaka içlerinde, büyük işler başarmış ve herkesten üstün biri bulunan kimseleriz.

Bu örnekteki إِذَا zarfı kendisinden sonra gelen لَمْ يَزَلْ fiilinin zarfıdır ve öne geçmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿... أَهْؤُلَاءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾

“... Bunlar mı size ibadet ediyorlardı?”²³⁵

Buradaki إِيَّاكُمْ zamir-i munfasılı كَانَ'nin haberi olan يَعْبُدُونَ cümlesinin mef'ûlün bihidir.²³⁶

كَانَ'nin ismi zamir olan vav, haberi de fiil cümlesidir. Haber olan يَعْبُدُونَ cümlesinin

mef'ûlün bihi de كَانَ'den önce gelmiştir. Bu mef'ûlün önce getirilmesi âmilinin de önce getirilebilmesinin bir nevi delili sayılır.

²³¹ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 101.

²³² Sîbeveyhi, I, 45; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 142.

²³³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 145; el-Ğalâyînî, II, 366.

²³⁴ eş-Şeybânî, I, 300.

²³⁵ Sebe', 34/40

²³⁶ İbrâhîm, s. 433.

2.2. Fiil Cümlesinde Takdim ve Tehir

Cümlede aslolan müsned ve müsnedün ileyhtir. Fiil cümlesinde müsned fiil, müsnedün ileyh de fâildir yani fiil cümlesinin oluşmasında aslolan ögeler fiil ve fâildir. Cümle içindeki müsned ve müsnedün ileyh dışındaki ögelere “kayıt” veya “fazla” denir. Her kayıt cümlelerin manasını biraz daha daraltır. Mef’ûllerin tamamı, tâbiler, hâl, temyîz, nefiy, şart edatları, nevâsih hepsi cümlede fazladır.²³⁷

Fiil cümlesi, Arapça cümle yapılarından biridir. Fiil cümlesinin ögeleri eğer fiil lâzım fiil ise fiil ve fâilden ibarettir, fiil müte’addî olması durumunda cümlede mef’ûl de bulunur. Bazı fiiller birden fazla mef’ûle ihtiyaç duyar.²³⁸ Ancak mef’ûl cümlelerin tam olması için gerekli değildir. Arapça’da bir cümlelerin fiil cümlesi olabilmesi için fiil ile başlaması gerekir.²³⁹

Müte’addî fiil cümlesinde asl olan önce fiil sonra fâil sonra da mef’ûlün sırayla gelmesidir, yani cümlelerin **fiil+fâil+mef’ûl** şeklinde olmasıdır. Ancak bazen bu sıra tahsîs, te’kîd, ihtimam, umûm gibi gerekçelerle bozulur. Bazen mef’ûl zorunlu olarak fâilden önce bazen de hem fâil hem de fiilden önce gelebilir.²⁴⁰

2.2.1. Fiilin Zorunlu Olarak Önce Gelmesi

Fiil cümlesinin ögelerinin sıralaması fiil, fâil ve mef’ûl şeklindedir. Fiil ve fâil dışındakiler cümlelerin oluşmasında etken değildir. Fiil cümlesinde fiil, fâilden önce gelmek zorundadır, zira fâil önce gelirse mübtedâ olur.²⁴¹

Fiil meçhul fiil olup da nâib-i fâil alacak olursa bu durumda da fiil önce gelmek zorundadır. Nâib-i fâil aslında mef’ûl olmakla beraber nâib-i fâil olduktan sonra mef’ûl gibi fiilden önce gelme hakkını kaybeder.²⁴²

²³⁷ Ali **Bulut**, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, I. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2015, s. 266-267.

²³⁸ el-Hâşimî, *Te’allümü’n-nahv*, s. 130.

²³⁹ İşler, s. 131.

²⁴⁰ el-Hâşimî, *Te’allümü’n-nahv*, s. 132.

²⁴¹ er-Râcihi, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 207.

²⁴² İbn Hişâm el-Ensâri, *Şerhu Katri’n-nedâ*, s. 206; er-Râcihi, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 207.

2.2.2. Fiilin Mâmullerinin Zorunlu Olarak Önce Gelmesi

Fiil cümlesinde aslolan önce fiilin sonra fâilin sonra da mef'ûlün gelmesidir.²⁴³ Ancak bu sıralama bazı durumlarda cevâzen bazı durumlarda da zorunlu olarak değişir.²⁴⁴ Şimdi fiilin mâmullerinin hangi durumlarda zorunlu olarak fiilden veya fâilden önce geldiği yerleri inceleyelim.

2.2.2.1. Fâilin Zorunlu Olarak Mef'ûlün Bihten Önce Gelmesi

Arapça'da fiil cümlesinin öğelerinin diziliş sırasında fâil mef'ûlden öncedir. Bununla birlikte fâil bu öncelik hakkını bazen zorunlu olarak kullanır yani fâil zorunlu olarak mef'ûlün bihten önce gelir. Şu durumlarda fâil zorunlu olarak önce gelir.

2.2.2.1.1. Fâil ile Mef'ûlün Bihin Birbirine Karışma İhtimalinin Olması

Hem fâil hem de mef'ûlün bih i'râbını lafzi olarak almaz, fâil ve mef'ûlün bihi i'râbından ayırmak mümkün olmaz, aynı zamanda fâil ile mef'ûlün bihi ayıracak bir karine de bulunmazsa bu durumda fâil zorunlu olarak önce gelir.²⁴⁵

Örnek:

ضَرَبَ مُوسَى عِيسَى (Musa, İsa'ya vurdu.). Bu örnekte hem fâil olan مُوسَى kelimesinin hem de mef'ûlün bih olan عِيسَى kelimesinin i'râbı lafzi değildir, ikisinden hangisinin fâil olduğuna dair manevi bir karine de yoktur. Bu durumdaki karışıklığı bertaraf etmek için bu gibi yerlerde fâil zorunlu olarak mef'ûlün bihten önce gelir.²⁴⁶

2.2.2.1.2. Fâil ile Mef'ûlün Bihin İkisinin Birden Muttasıl Zamir Olması

Hem fâil hem de mef'ûlün bih muttasıl zamir olursa bu durumda fâil zorunlu olarak mef'ûlün bihten önce gelir.²⁴⁷

²⁴³ et-Teftâzânî, s. 201.

²⁴⁴ ed-Dahdâh, s. 155.

²⁴⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 203; Ebû Bekir Muhammed b. Sehl **İbnü's-Serrâc**, *el-Usûl fi 'n-nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetelî, III. Baskı, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1996, II, 245.

²⁴⁶ ed-Dahdâh, s. 254.

²⁴⁷ ed-Dahdâh, s. 154.

Örnek:

دَعَانِي الْعَدَارَى عَمَّهُنَّ وَحَلَّتْنِي
لِي اسْمٌ فَلَا أُدْعَى بِهِ وَهُوَ أَوَّلُ²⁴⁸

Güzel bekâr kızlar beni “Amca!” diye çağırdılar, oysa biliyorum ki benim de bir ismim ilk koyulan bir ismim var ve ben onunla çağırılmıyorum.

Bu örnekte حَلَّتْنِي ifadesindeki; حَلَّ fiil, ثُ fâil, ي mef’ûlün bihtir. Hem fâil hem de mef’ûlün bih zamir olduğu için fâil zorunlu olarak önce gelmiştir.

Diğer bir örnek:

رَأَيْتُكَ إِذْ لَمْ يُغْنِكَ اللَّهُ بِالْعَنَى
لَجَأْتُ إِلَى قَيْسٍ وَحَدُّكَ ضَارِعٌ²⁴⁹

Gördüm ki Allah seni zengin etmedi diye zelil bir şekilde Kays’a sığındın.

Bu örnekteki رَأَيْتُكَ ifadesindeki رَأَى fiil, ثُ fâil, كْ mef’ûlün bihtir. Hem fâil hem de mef’ûlün bih muttasıl zamir olduğu için fâil zorunlu olarak önde yer almıştır.

Âyetten bir örnek:

﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَافِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ﴾

*“Rüzgârları da aşılایıcı olarak gönderip yukarıdan su indirerek sizi onunla suladık. Onu toplayıp depolayan da siz değilsiniz.”*²⁵⁰

Buradaki فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ ifadesi içindeki نَا zamiri fâil, كُمْ zamiri de mef’ûlün bihtir.²⁵¹ Hem fâil hem de mef’ûlün bih muttasıl zamir olduğu için fâil zorunlu olarak mef’ûlün bihten önce gelmiştir.

²⁴⁸ Bu beyit en-Nemir b. Tevleb (ö. y. 14/635)’e aittir. **Nemir b. Tevleb**, *Dîvân*, thk. Muhammed Nebîl Tarîfî, I. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 2000, s. 101; Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed **el-Eşmûnî**, *Şerhu’l-Eşmûnî ‘alâ Elfîyyeti İbn Mâlik*, I. Baskı, Dâru’l-kütübü’l-‘ilmiyye, Beyrut 1998, II, 23; el-Ğalâyînî, I, 351.

²⁴⁹ Cerîr b. ‘Atıyye, s. 292; Dayf, *et-Tetavvur ve’t-tecdid*, s. 179.

²⁵⁰ Hicr, 15/22.

²⁵¹ İbrâhîm, s. 263.

2.2.2.1.3. Fâilin Muttasıl Zamir, Mef'ûlün Bihin Zâhir İsim Olması

Fâil muttasıl zamir, mef'ûlün bih zâhir isim ise bu durumda fâil zorunlu olarak mef'ûlün bihten önce gelir.²⁵²

Örnek:

شَكَكْتُ بِالرُّمَحِ الْأَصَمِّ ثِيَابَهُ لَيْسَ الْكَرِيمُ عَلَى الْقَنَا بِمُحَرَّمٍ²⁵³

Sağlam mızrağımla savaşçının elbisesini deldim, soylu kişi de mızrağa karşı korunmalı değil.

Bu örnekteki شَكَكْتُ kelimesindeki ث فâildir ve muttasıl zamirdir. ثِيَابَ kelimesi de zâhir isimdir ve mef'ûlün bihtir. Bu sebeple fâil zorunlu olarak mef'ûlün bihten önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾

“*Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.*”²⁵⁴

Burada وَأَقِيمُوا fiili içindeki muttasıl zamir olan و fiilin fâilidir, الصَّلَاةَ zahir ismi de mef'ûlün bihtir, وَآتُوا الزَّكَاةَ ifadesinin i'râb durumu da aynıdır.²⁵⁵ Fâil muttasıl zamir olup mef'ûlün bihin zâhir isim olması sebebi ile fâil zorunlu olarak mef'ûlün bihten önce gelmiştir.

2.2.2.1.4. Mef'ûlün Bihin ...إِنَّمَا veya ...إِلَّا ile Hasredilmesi

Mef'ûlün bih ...إِنَّمَا veya ...إِلَّا edatları ile hasredilmesi durumunda fâil zorunlu olarak önce gelir.²⁵⁶

²⁵² ed-Dahdâh, s. 154.

²⁵³ ez-Zevzenî, I, 46; et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'Antere*, s. 174; Sa'îd, s. 126.

²⁵⁴ Bakara, 2/43.

²⁵⁵ İbrâhîm, s. 7.

²⁵⁶ ed-Dahdâh, s. 154.

Örnek:

مَا عَابَ إِلَّا لَيْيِمٌ فَعَلَ ذِي كَرَمٍ وَلَا جَفَا قَطُّ إِلَّا جُبْتُ بَطَالًا²⁵⁷

Cömertin yaptığıı ancak cimriler kınar, kahramanlardan da ancak korkaklar kaçır.

Bu örnekte لَيْيِمٌ kelimesi fâildir ve مَا ... إِلَّا ile mef'ûlün bih olan فَعَلَ'ye hasredilmiştir. Bu sebeple de zorunlu olarak öne geçmiştir.

Diğer bir örnek:

فَلَمْ يَدْرِ إِلَّا اللَّهَ مَا هَيَّجَتْ لَنَا أَهْلَةً آتَاءِ الدِّيَارِ وَشَامَهَا²⁵⁸

Sevgilinin yurdunun yakınlarında geçirdiğimiz bu akşamın ve beninin üzerimizde bıraktığı etkiyi Allah'tan başkası bilemez.

Bu örnekteki اللَّهُ lafz-ı celâli fâildir ve مَا ... إِلَّا ile mef'ûlün bih olan مَا'ya hasredilmiştir. Bu sebeple de zorunlu öne geçmiştir.

Hasrın إِلَّا ile yapılmasına âyetten bir örnek:

﴿... فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا﴾

“... Fakat zalimler ancak inkârda diretiler.”²⁵⁹

Burada الظَّالِمُونَ kelimesi fâil, إِلَّا hasr edatı, كُفُورًا kelimesi de mef'ûlün bihtir.²⁶⁰ Mef'ûlün bih إِلَّا ile hasredildiği için fâil zorunlu olarak öne geçmiştir.

Hasrın إِنَّمَا ile yapılmasına âyetten bir örnek:

²⁵⁷ el-Eşmûnî, I, 404.

²⁵⁸ Zürrumme, II, 999; es-Sübki, I, 413.

²⁵⁹ İsrâ, 17/99.

²⁶⁰ İbrâhîm, s. 292.

﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ...﴾

“De ki: “Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri... haram kılmuştur.”²⁶¹

Burada *إِنَّمَا* kelimesi hasr edatı, *رَبِّ* kelimesi fâil *الْفَوَاحِشَ* kelimesi de mef‘ûlün bihtir.²⁶² *إِنَّمَا* ile hasr olduğu için fâil zorunlu olarak mef‘ûlün bihten önce gelmiştir.

2.2.2.2. Mef‘ûlün Bihin Zorunlu Olarak Fâilden Önce Gelmesi

Fiil cümlesinin öğelerinden biri olan mef‘ûlün bihin cümle içindeki sırası fâilden sonra gelmesidir, ancak bazı durumlarda cevâzen, bazı durumlarda zorunlu olarak bu sıralamanın dışına çıkması gerekir. Mef‘ûlün bihin zorunlu olarak fâilden önce gelmesi gereken yerleri inceleyelim.

2.2.2.2.1. Fâilde Mef‘ûlün Bihe Dönen Bir Zamirin Bulunması

Fâilde mef‘ûlün bihe dönen zamir bulunması durumunda mef‘ûlün bih zorunlu olarak fâilden önce gelir, aksi durumda zamirin hem lafız olarak hem de cümle içindeki konumu itibariyle ilerideki bir kelimeye dönmesi gerekir ki bu nahiv açısından uygun değildir.²⁶³

Örnek:

حَدِيثُ ذَوِي الْأَلْبَابِ أَهْوَى وَأَشْتَهِي كَمَا يَشْتَهِي الْمَاءُ الْمُبْرَكَ شَارِبُهُ²⁶⁴

Çok susayanın soğuk suyu arzuladığı gibi ben de akıllı kimselerin sözünü arzuluyorum.

Bu örnekteki *الْمَاءِ* kelimesi mef‘ûlün bihtir. *شَارِبُ* kelimesi de fâildir ve kendisine *هُ* zamiri bitişmiştir. Bu zamir mef‘ûlün bihe dönmektedir. Bu sebeple mef‘ûlün bih zorunlu olarak öne geçmiştir.

Diğer bir örnek:

²⁶¹ A‘râf, 7/33.

²⁶² İbrâhîm, s. 154.

²⁶³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri ‘n-nedâ*, s. 203; İbnü’s-Serrâc, II, 238; ed-Dahdâh, s. 155.

²⁶⁴ Muhammed b. Hüseyin **Bahâüddîn el-Âmilî**, *el-Keşkûl*, tashîh: Muhammed Abdülkerim en-Nemerî, I. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1998, I, 107.

وَجَلَا السُّيُولُ عَنِ الطُّلُولِ كَأَنَّهَا
رُبْرٌ تُجَدُّ مُتُونَهَا أَفْلَامُهَا²⁶⁵

Kalıntıların üzerine öylesine akmış ki seller, üzerinden kalem yürütülüp yazıları yenilenmiş sayfalara benziyor.

Bu örnekteki مُتُونٌ kelimesi mef'ûlün bihtir. أَفْلَامٌ kelimesi de fâildir ve kendisine هَا zamiri bitişmiştir. Bu zamir mef'ûlün bihe dönmektedir. Bu sebeple fâil zorunlu olarak öne geçmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا...﴾

“Bir zaman Rabbi İbrahim’i birtakım kelimelerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuşu: “Ben seni insanlara önder yapacağım...”²⁶⁶

Burada إِبْرَاهِيمَ kelimesi mef'ûlün bih رَبُّ kelimesi de fâildir ve fâilde mef'ûlün bihe dönen هُ zamiri vardır.²⁶⁷ Fâilde mef'ûlün bihe dönen zamir bulunması sebebi ile mef'ûlün bih zorunlu olarak fâilden önce gelmiştir.

2.2.2.2.2. Mef'ûlün Bihin Muttasıl Zamir, Fâilin Zâhir İsim Olması

Mef'ûlün bih muttasıl zamir olup fâil zâhir isim olursa bu durumda mef'ûlün bih zorunlu olarak fâilden önce gelir.²⁶⁸

Örnek:

يُخْبِرُكَ مَنْ شَهِدَ الْوَقِيعَةَ أَنَّنِي
أَعَشَى الْوَعَى وَأَعِيفُ عِنْدَ الْمَعْنَمِ²⁶⁹

²⁶⁵ Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî, I, 108.

²⁶⁶ Bakara, 2/124.

²⁶⁷ İbrâhîm, s. 19.

²⁶⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu Katri'n-nedâ, s. 203; ed-Dahdâh, s. 155.

²⁶⁹ et-Tebrîzî, Şerhu Dîvânî 'Antere, s. 171; el-Ukberî, Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî, II, 302.

Çarpışmalarımı gören kişi, benim savaşa korkusuzca girdiğimi ve ganimet zamanında kanaatkâr olduğumu sana bildirir.

Bu örnekteki يُخْبِرُ fiilinin fâili مَنْ ism-i mevsûlû, mef'ûlün bihi de كَ muttasıl zamirdir ve bu sebeple mef'ûlün bih zorunlu olarak fâilden önce gelmiştir.

Diğer bir örnek:

رَأَيْتُكَ إِذْ لَمْ يُعْنِكَ اللَّهُ بِالْعَنَى لَجَأَتْ إِلَى قَيْسٍ وَخَذْتُ ضَارِعٌ²⁷⁰

Gördüm ki Allah seni zengin etmedi diye zelil bir şekilde Kays'a sığındın.

Bu örnekteki يُعْنِكَ ifadesindeki كَ muttasıl zamirdir ve fâil الله lafz-ı celâlidir. Mef'ûlün bih, muttasıl zamir olduğu için zorunlu olarak fâilden önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى﴾

“Mûsa'nın haberi sana ulaştı mı?”²⁷¹

Burada كَ muttasıl zamir olup mef'ûlün bihtir ve sonra gelen حَدِيثُ kelimesi fâildir.²⁷²

Mef'ûlün bih muttasıl zamir olup fâil zahir isim olması sebebi ile burada mef'ûlün bih zorunlu olarak fâilden önce gelmiştir.

2.2.2.2.3. Fâilin ...إِلَّا veya ...إِنَّمَا ile Hasredilmesi

Fâil hasr edatlarından ...إِلَّا veya ...إِنَّمَا ile hasredilirse bu durumda mef'ûlün bih zorunlu olarak fâilden önce gelir.²⁷³

²⁷⁰ Cerîr b. 'Atıyye, s. 292; Dayf, et-Tetavvur ve't-tecdid, s. 179.

²⁷¹ Meryem, 19/9.

²⁷² İbrâhîm, s. 312.

²⁷³ ed-Dahdâh, s. 155.

a. Hasrın مَا... إِلَّا ile yapılmasının örneği:

تَدَاوَيْتُ مِنْ مَيِّ بِتَكْلِيمَةٍ لَهَا فَمَا زَادَ إِلَّا ضِعْفَ دَائِي كَلَامُهَا²⁷⁴

Meyye ile bir müddet konuşmakla tedavi oldum, onunla konuşmak ancak benim derdimi (aşkımı) arttırdı.

Bu örnekte ضِعْفَ kelimesi mef'ûlün bihtir ve كَلَامُ kelimesi de fâildir. Mef'ûlün bih مَا... إِلَّا ile hasredilmesi sebebi ile zorunlu olarak öne geçmiştir.

Hasrın مَا... إِلَّا ile yapılmasına âyetten örnek:

﴿... وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ...﴾

“...Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir...”²⁷⁵

Buradaki تَأْوِيلَ kelimesi mef'ûlün bihtir, إِلَّا hasr edatıdır ve اللَّهُ lafz-ı celâli fâildir.²⁷⁶ Fâil olan اللَّهُ lafz-ı celâli hasr edatı olan إِلَّا ile hasredilmiş olmasından dolayı mef'ûlün bih zorunlu olarak fâilden önce gelmiştir.

b. Hasrın إِنَّمَا ile yapılmasına âyetten örnek:

﴿... إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ﴾

“... Allah’a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”²⁷⁷

²⁷⁴ Bu şiir Zürrumme’ye aittir. Kaynaklarda şiirin birinci şatırı " تَدَاوَيْتُ مِنْ مَيِّ لَيْلَى بِتَكْلِيمِ سَاعَةٍ " şeklinde birçok şaire nisbeti vardır ancak kaynaklarda ulaşılamamıştır. Zürrumme, II, 1002; el-Eşmûnî, I, 405.

²⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/7.

²⁷⁶ İbrâhîm, s. 50.

²⁷⁷ Fâtır, 35/28.

Buradaki **إِنَّمَا** kelimesi hasr edatı, **اللَّهُ** lafz-ı celâli mef'ûlün bih, **الْعُلَمَاءُ** kelimesi de fâildir.²⁷⁸

Fâil, hasr edatı **إِنَّمَا** ile hasredilmiş olduğundan mef'ûlün bih zorunlu olarak fâilden önce gelmiştir.

2.2.2.2.4. Mef'ûlün Bihe Delalet Eden Karinenin Bulunması

Mef'ûlün bihi tayin eden manevi veya lafzi bir karine bulunursa mef'ûlün bih bu durumda zorunlu olarak fâilden önce gelir.²⁷⁹

Manevi karinenin bulunmasına âyetten örnek:

﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ...﴾

“Yoksa siz Yakub’un, ölüm döşeginde iken... orada hazır mı bulunuyordunuz?”²⁸⁰

Burada **يَعْقُوبَ** kelimesi mef'ûlün bih **الْمَوْتُ** kelimesi de fâildir.²⁸¹ Zira durum karinesi belirtir ki insan ölüme gitmez bilakis ölüm insana gelir öyle ise burada da önce gelen **يَعْقُوبَ** kelimesi mef'ûlün bihtir ve manevi karine ile zorunlu fâilden önce gelmiştir.

Lafzi karinenin bulunmasına âyetten örnek:

﴿... وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ﴾

“... Zulmedenleri ise o korkunç (uğultulu) ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar.”²⁸²

²⁷⁸ İbrâhîm, s. 437.

²⁷⁹ ed-Dahdâh, s. 155.

²⁸⁰ Bakara, 2/133.

²⁸¹ İbrâhîm, s. 20.

²⁸² Hûd, 11/94.

Burada الذَّيْنِ ism-i mevsûlü mef'ûlün bih, sonrasında gelen الصَّيْحَةُ kelimesi ise fâildir.²⁸³

Fâilin sonradan gelen الصَّيْحَةُ kelimesi olduğuna lafzi karine vardır ki o da fiilin de fâil gibi müennes olmasıdır, bu sebeple mef'ûlün bih zorunlu olarak fâilden önce gelmiştir.

2.2.3. Mef'ûlün Bihin Fiilden Önce Gelmesi

Arapça'da aslolan fiilin isimden önce gelip onu nasb etmesidir.²⁸⁴ Ancak bazen mef'ûlün bih fiilinden önce gelir. Mef'ûlün bihin tahsîs, umûm, ihtimam, te'kîd gibi gayelerle fiilinden önce edebileceğini daha önce zikretmiştik. Mef'ûlün bihin bu takdimi bazen cevâzen bazen de zorunlu olur. Şu durumlarda mef'ûlün bih zorunlu olarak önce gelir.

2.2.3.1. Mef'ûlün Bihin Fiilinin أَفَّا'nın Cevâbı Olması

Mef'ûlün bihin kendisi أَفَّا'dan sonra gelip fiili de أَفَّا'nın cevâbı olarak gelirse bu durumda mef'ûlün bih zorunlu olarak öne geçer. Zira أَفَّا fiile dâhil olmaz. Bu sebeple mef'ûlün bih olan isme dâhil olur, bu öne almanın maksadı manayı te'kîd etmek ve mef'ûlün bihe özen göstermektir.²⁸⁵

Örnek:

فَتَى، أَفَّا كُلُّ شَيْءٍ سَأَلْتَهُ فَيُعْطِي وَأَفَّا كُلُّ ذَنْبٍ فَيَعْفِرُ²⁸⁶

İsteyeni boş çevirmeyen ve hata yapanı affeden bir genci (kaybetmekle).

Bu örnekteki her iki كُلُّ kelimesi de mef'ûlün bihtir ve أَفَّا'dan sonra gelmiştir. Bu sebeple de zorunlu olarak fâilden önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

²⁸³ İbrâhîm, s. 232.

²⁸⁴ el-Müberred, *el-Kâmil*, I, 475.

²⁸⁵ el-Hâşimî, *Te'allümü'n-nahv*, s. 132.

²⁸⁶ Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî, I, 14.

﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ، وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾

“Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeniyi azarlama!”²⁸⁷

Burada birinci Âyetteki الْيَتِيمَ kelimesi لَا تَقْهَرْ fiilinin mef‘ûlün bihidir. Aynı şekilde ikinci âyetteki السَّائِلَ kelimesi de kendisinden sonraki لَا تَنْهَرْ fiilinin mef‘ûlün bihidir.²⁸⁸ İki âyette de mef‘ûlün bihler önce gelmiştir. İki âyette de fiiller أَمَّا’nın cevâbı olarak gelmiştir. Bu sebeple hem الْيَتِيمَ mef‘ûlün bihi hem de السَّائِلَ mef‘ûlün bihi zorunlu olarak öne geçmiştir.

2.2.3.2. Mef‘ûlün Bihin Fiilinin Emir Fiili Olması ve Kendisine ف’nın Bitişi

Mef‘ûlün bihin fiili emir fiili olur, bu emir fiiline de ف harfi bitişirse bu durumda mef‘ûlün bih zorunlu olarak öne geçer, bu öne almadan maksat te’kîd ve özendir.²⁸⁹

Âyetten bir örnek:

﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، قُمْ فَأَنْذِرْ، وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ، وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ، وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ﴾

“Ey örtünüp bürünen (Peygamber!) Kalk da uyar. Rabbini yücelt. Nefsini arındır. Şirkten uzak dur.”²⁹⁰

Burada, üçüncü âyetteki رَبِّ kelimesi fiilinden önce gelmiş mef‘ûlün bihtir. Fiili de, sonra gelen كَبِّرْ emir fiilidir. Daha sonra gelen âyetlerdeki ثِيَابَكَ ve الرُّجْزَ kelimelerinin durumu da aynıdır.²⁹¹ Burada hem رَبَّكَ mef‘ûlün bihi hem de diğer ثِيَابَكَ ve الرُّجْزَ mef‘ûlün bihleri fiilleri emir fiili olup kendisine ف dâhil olduğu için zorunlu olarak öne geçmiştir.

²⁸⁷ Duhâ, 93/9-10.

²⁸⁸ İbrâhîm, s. 596.

²⁸⁹ el-Hâşimî, *Te‘allümü’n-nahv*, s. 132.

²⁹⁰ Müddessir, 74/1-5.

²⁹¹ İbrâhîm, s. 575.

2.2.3.3. Mef'ûlün Bihin Munfasıl Zamir Olup Fiilden Sonra Muttasıl Zamir Olarak Gelebilmesi

Mef'ûlün bih munfasıl zamir olursa öne geçer. Bu zamir fiilden sonra gelirse muttasıl zamir olarak fiile bitişir, ancak bu durumda da kendisinden belâgat açısından kastedilen hasr, kasr, tahsîs gibi manalar anlaşılmaz, bu manaları ifade edebilmemiz için mef'ûlün bihin munfasıl zamir olarak fiilden önce gelmesi zorunludur.²⁹²

Örnek:

يَا قَلْبُ مَا لِي أَرَاكَ لَا تَقْرُ
إِيَّاكَ أَغْنِي وَعِنْدَكَ الْحَبْرُ؟²⁹³

Ey kalbim! Ben seni niye yerinde durmuyor görüyorum? Ben sadece seni kastediyorum, haber sendedir.

Bu örnekteki إِيَّاكَ munfasıl zamirdir ve fiilden sonra muttasıl zamir şeklinde gelmesi mümkündür, ancak buradaki hasr manasını ifade etmek için zorunlu olarak önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾

“(Allah’ım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.”²⁹⁴

Buradaki إِيَّاكَ munfasıl zamiri fiilinden önce gelmiş mef'ûlün bihtir, sonraki نَعْبُدُ fiili de bu mef'ûlün bihin fiilidir. Bir sonraki إِيَّاكَ munfasıl zamiri de i'râb açısından aynıdır.²⁹⁵

Âyette ifade edilen “ibadetin sadece Allah’a yapılması, yardımın sadece Allah’tan istenmesi” manası mef'ûlün bihin fiilinin önüne geçmesi sayesinde kazanılmış bir

²⁹² el-Hâşimî, *Te'allümü'n-nahv*, s. 132.

²⁹³ Bu beyit Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783-84)'e aittir. **Beşşâr b. Bürd**, *Dîvân*, thk. es-Seyyid Bedruddîn el-'Alevî, Dâru's-sekâfe, Beyrut 1981, s. 101; **Ebü'l-Ferec el-İsfahânî**, *Kitâbü'l-Eğânî*, thk. İhsân Abbâs, İbrâhîm es-Se'âfin ve Bekir Abbâs, III. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 2008, III, 167.

²⁹⁴ Fâtiha, 1/5.

²⁹⁵ İbrâhîm, s. 1.

manadır. Bu durumda olan mef‘ûlün bihlerin fiilden sonra gelmesi durumunda kendilerinden kastedilen bu mana kaybolacağından bu gibi mef‘ûlün bihler zorunlu olarak fiillerinden önce gelir.

2.2.3.4. Mef‘ûlün Bihin Sadâret Hakkı Olan Kelimelerden Olması

Sadâret hakkı olan kelime mef‘ûlün bih olduğunda bu hak sebebiyle önce geçer, ancak bu zorunlu öne geçişin olması için mef‘ûlün bihin fiili daha sonra mef‘ûlün bih almamış olması gerekir.²⁹⁶

2.2.3.4.1. Mef‘ûlün Bihin İstifhâm İsimlerinden Olması

Mef‘ûlün bih مَنْ, مَا, أَيُّ, كَمْ gibi soru isimleri olursa zorunlu olarak fiilden önce gelir.²⁹⁷

İstifhâm isimlerinden مَا’ya örnek:

يَا دَارُ مَا فَعَلْتَ بِكَ الْيَّامُ ضَامَتِكَ وَالْأَيَّامُ لَيْسَ تُضَامُ²⁹⁸

Ey evim! Günler sana ne yaptı? Seni yıprattı geçti hâlbuki günlere zarar verilemez.

Bu örnekteki مَا mef‘ûlün bihtir ve istifhâm isimlerindendir. Bu sebeple zorunlu olarak öne geçmiştir.

İstifhâm isimlerinden مَا’ya âyetten bir örnek:

﴿إِذْ قَالَ لِأَيِّهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ﴾

“Hani o, babasına ve kavmine, “Neye tapıyorsunuz?” demişti.”²⁹⁹

²⁹⁶ el-Hâşimî, *Te‘allümü’n-nahv*, s. 133.

²⁹⁷ el-Eğînî, II, 676; el-Hâşimî, *Te‘allümü’n-nahv*, s. 133.

²⁹⁸ Bu beyit Ebû Nüvâs (ö. 198/814)’a aittir. **Ebû Nüvâs**, *Dîvân*, şerh: Ömer Fârûk, I. Baskı, Dâru Erkam b. Ebî'l-Erkam, Beyrut 1998, s. 521; Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza **el-Müeyyed-Billâh**, *et-Tırâz liesrâri'l-belâğa ve 'ulûmi hakâiki'l-i'câz*, el- I. Baskı, Mektebetü'l-‘unsuriyye, Beyrut 1423 h., II, 147.

²⁹⁹ Şu‘arâ, 26/70.

Buradaki مَا soru ismidir ve mef‘ûlün bihtir, fiili kendisinin ardından gelen تَعْبُدُونَ fiilidir.³⁰⁰

Burada mef‘ûlün bih, sadâret hakkına sahip مَا soru ismi olarak gelmesi sebebi ile zorunlu olarak fiilinden önce gelmiştir.

İstifhâm isimlerinden أَيُّ’ye örnek:

لَأَيِّ جَمِيلٍ مِنْ جَمِيلِكَ أَشْكُرُ وَأَيِّ أَيَادِيكَ الْجَلِيلَةِ أَذْكُرُ³⁰¹

Senin iyiliklerinden hangisine şükredeyim, Senin büyük ihsanlarından hangisini anayım?

Bu örnekte ikinci mısradaki أَيِّ kelimesi mef‘ûlün bihtir ve istifham isimlerindendir. Bu sebeple zorunlu olarak fiilinden önce gelmiştir.

İstifhâm isimlerinden أَيُّ’ye âyetten bir örnek:

﴿وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيِّ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ﴾

*“Allah, size âyetlerini gösteriyor. Allah’ın hangi âyetlerini inkâr edersiniz?”*³⁰²

Buradaki أَيِّ kelimesi mef‘ûlün bihtir ve fiilinden önce gelmiştir, fiili تُنْكِرُونَ fiilidir.³⁰³

Mef‘ûlün bih أَيِّ soru isminin sadâret hakkı vardır, bu sebeple burada mef‘ûlün bih zorunlu olarak fiilinden önce gelmiştir.

İstifhâm isimlerinden كَمْ’e âyetten bir örnek:

﴿سَلِّ بَنِي إِسْرَآئِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

³⁰⁰ İbrâhîm, s. 370.

³⁰¹ Bu beyit Behâüddîn Zühëyr (ö. 656/1258)’e aittir. Behâüddîn **Zühëyr**, *Divân*, Dâru Sâdır ve Dâru Beyrut, Beyrut 1964, s. 128.

³⁰² Mü’min, 40/81.

³⁰³ İbrâhîm, s. 476.

“İsrailoğullarına sor; biz onlara nice açık mucizeler verdik. Kendisine geldikten sonra kim Allah’ın nimetini değiştirirse, (bilsin ki) şüphesiz Allah, cezası pek çetin olandır.”³⁰⁴

Buradaki كَمْ soru ismi olup mef‘ûlün bihtir, fiili kendisinden sonra gelen آتَى fiilidir.³⁰⁵

Mef‘ûlün bih olan كَمْ soru isminin sadâret hakkı vardır,³⁰⁶ bu sebeple burada mef‘ûlün bih zorunlu olarak fiilinden önce gelmiştir.

2.2.3.4.2. Mef‘ûlün Bihin Şart İsimlerinden Olması

Mef‘ûlün bih مَنِ, مَا, مَهْمَا gibi şart isimleri ise zorunlu olarak fiilinden önce gelir.³⁰⁷

Şart isimlerinden مَهْمَا’ya örnek:

وَأَنَّكَ مَهْمَا تَأْمُرِي الْقُلُوبَ يَفْعَلُ³⁰⁸ أَغْرَكَ مِنِّي أَنَّ حُبَّكَ قَاتِلِي

(Henüz toy olduğundan) senin sevginin beni öldürecek kadar üzerimde hâkim olduğunu ve gönlüme ne emredersen gönlümün onu yapacağını sanıyor (aldanıyorsun).

Bu örnekteki مَهْمَا kelimesi şart isimlerindendir ve mef‘ûlün bihtir. Bu sebeple zorunlu olarak önce gelmiştir.

Şart isimlerinden مَنِ’e âyetten bir örnek:

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ﴾

“Rabbimiz! Sen kimi cehennem ateşine sokarsan, onu rezil etmişsindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.”³⁰⁹

³⁰⁴ Bakara, 2/211.

³⁰⁵ İbrâhîm, s. 33.

³⁰⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni’l-lebîb*, I, 287.

³⁰⁷ el-Hâşimî, *Te’allümü’n-nahv*, s. 133.

³⁰⁸ Bu beyit İmruülkays (ö. y. m. 540-545)’a aittir. **İmruülkays**, *Dîvân*, tashîh: Mustafa Abdüşşâfi, IV. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrut 2004, s. 114; Yaltkaya, s. 22; ez-Zevzenî, I, 45.

³⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/192.

Buradaki مَنْ şart ismidir ve mef‘ûlün bihtir, fiili kendisinden sonra gelen تَدْخُلْ fiilidir.

Buradaki مَنْ şart ismini mübtedâ olarak i‘râb edenler de vardır.³¹⁰ Burada mef‘ûlün bih sadâret hakkı olan مَنْ şart ismi olarak gelmesi sebebiyle zorunlu olarak fiilden önce gelmiştir.

Şart isimlerinden مَا'ya âyetten bir örnek:

﴿مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

*“Allah, insanlar için ne rahmet açarsa, artık onu tutacak (engelleyecek) yoktur. Neyi de tutarsa, bundan sonra onu gönderecek yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*³¹¹

Buradaki birinci مَا şart ismidir ve mef‘ûlün bihtir, fiili kendisinden sonra gelen يَفْتَحْ fiilidir, daha sonra gelen وَمَا يُمْسِكُ de i‘râb olarak aynıdır.³¹² Burada mef‘ûlün bih sadâret hakkı olan مَا şart ismi olarak gelmiştir, bu sebeple zorunlu olarak fiilden önce gelmiştir.

Şart isimlerinden أَيُّ'ye âyetten bir örnek:

﴿قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى...﴾

*“De ki: (Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur...”*³¹³

³¹⁰ İbrâhîm, s. 75.

³¹¹ Fâtır, 35/2.

³¹² İbrâhîm, s. 434.

³¹³ İsrâ, 17/110.

Burada **أَيَّا** kelimesi şart ismidir ve mef'ûlün bihtir, fiili de kendisinden sonra gelen **تَدْعُوا** fiilidir, aradaki **مَا** ise zâiddir.³¹⁴ Burada mef'ûlün bih şart ismi olan **أَيَّا** kelimesi olması sebebi ile zorunlu olarak fiilinden önce gelmiştir.

2.2.3.4.3. Mef'ûlün Bihin Kem-i Haberiyye Olması

Mef'ûlün bih haber manasındaki **كَمْ** ise zorunlu olarak fiilden önce gelir.³¹⁵

Örnek:

وَكَمْ مِنْ فَارِسٍ خَلَّيْتُ مُلْقَى
خَضِيبَ الرَّاحَتَيْنِ بِلا خَضَابٍ³¹⁶

Onların nice süvarilerini kına yakmadıkları halde avuçlarını kınalı gibi ölü olarak yerde bıraktım.

Bu örnekteki **كَمْ** haberiyyedir ve mef'ûlün bihtir. Bu sebeple zorunlu olarak önce gelmiştir.

Kem-i haberiyye'ye âyetten bir örnek:

﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا﴾

*“Nûh'tan sonra da nice nesilleri helâk ettik. Kullarının günahlarını hakkıyla bilici ve görücü olarak Rabbin yeter.”*³¹⁷

Buradaki haberiyye olan **كَمْ** fiilinden önce gelmiş mef'ûlün bihtir, fiili daha sonra gelen **أَهْلَكَ** fiilidir.³¹⁸ Burada mef'ûlün bih haberiyye olan **كَمْ** olması sebebi ile zorunlu olarak fiilinden önce gelmiştir.

³¹⁴ İbrâhîm, s. 293.

³¹⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb*, I, 286; el-Hâşimî, *Te'allümü'n-nahv*, s. 133.

³¹⁶ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'Antere*, s. 35; Sa'îd, s. 14.

³¹⁷ İsrâ, 17/17.

³¹⁸ İbrâhîm, s. 283.

2.3. Önce Gelmesi Zorunlu Olanlar

Burada cümlelerin asıl öğelerinin takdimini zikretmeyeceğiz. Zira isim cümlesinin asıl öğeleri olan mübtedâ ve haberi “İsim Cümlesinde Takdim ve Tehir”, fiil cümlesinin asıl ögesi olan fiil ve fâili de “Fiil Cümlesinde Takdimve Tehir” başlığı altında ele aldık. Aynı zamanda mef’ûlün bih müte‘addî fiil için gerekli olması sebebi ile mef’ûlün bihi de “Fiil Cümlesinde Takdim ve Tehir” konusu içinde ele aldık. Şimdi asıl öge olmayıp cümlede bulanabilecek diğer öğelerin takdim ve tehir konusunu inceleyelim.

2.3.1. Hâl

Cümle öğelerinin normal sıralamasında hâl, fiil ve fâilden sonra gelir. Ancak hâl muhatap durumuna göre sona bırakılmayabilir. Hâlin âmili sahih fiil olduğunda mef’ûlün bih için uygun olan her takdim ve tehir hâl için de câizdir.³¹⁹ Örneğin, جاءَ مُحَمَّدٌ ماشياً (Muhammed yürüyerek geldi.) cümlesinde hâl, cümlelerin sonunda gelmiştir. Ancak muhatap kişinin, Muhammed’in yürüme engeli bulunmasından dolayı bunu farklı anlama ihtimali var ise bu durumda hâl fâilden önce getirilir ki bu takdim Muhammed’in sadece yürüyerek gelme ihtimalini bıraksın. ماشياً جاءَ مُحَمَّدٌ (Yürüyerek geldi Muhammed.) cümlesinde olduğu gibi. Takdimin ifade ettiği tahsîs manasına binaen bu cümleden Muhammed’in yürüyerek gelmesinin dışında başka bir şekilde gelmesi anlaşılamaz.³²⁰

Zamir olan sâhib-i hâlden önce gelen hâlin örneği:

مُزِيدًا يَخْطُرُ مَا لَمْ يَرِنِي وَإِذَا يَخْلُو لَهُ لَحْمِي رَنَعٌ³²¹

Beni görmediği sürece sinirlenip köpürür ve kibirlenir, etim onunla yalnız kalınca otlar.

Bu örnekteki مُزِيدًا kelimesi hâldir. Sâhib-i hâl ise يَخْطُرُ fiilindeki gizli zamir هُوَ’dur. Hâl, zamir olan sâhib-i hâlden önce gelmiştir.

Zâhir isim olan sâhib-i hâlden önce gelen hâlin örneği:

³¹⁹ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 168.

³²⁰ es-Sâmerrâî, II, 254.

³²¹ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 170; İbn Kuteybe, I, 411.

يُلَوِّحُ كَأَنَّهُ خِلَعٌ³²²

لَمِيَّةٌ مُوَحِّشًا طَلَلُ

Meyye'nin evinin ıssız halde bir kalıntısı var ki işlenmiş çizikli deriyle kaplanmış kılıç kını gibi görünür.

Bu örnekteki مُوَحِّشًا kelimesi hâldir ve sâhib-i hâl olan طَلَلُ zâhir isminden önce gelmiştir.

Hâlin sâhib-i hâlden önce gelmesine âyetten bir örnek:

﴿حُشْعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ﴾

“Gözleri düşmüş bir halde dağılmış çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar.”³²³

Bu âyetteki حُشْعًا kelimesi يَخْرُجُونَ kelimesindeki و zamirinden hâldir ve önce gelmiştir.³²⁴

Bazı durumlarda hâl, bazı durumlarda da sâhib-i hâl zorunlu olarak önce gelir. Evvela hâlin zorunlu olarak önce geldiği yerler incelenecektir.

2.3.1.1. Hâlin Zorunlu Olarak Âmilinden Önce Geldiği Yerler

Hâl, bazen cevâzen³²⁵ bazen de zorunlu âmilinden önce gelir. Cevâzen önce geldiği yere örnek:

أَمِنْتُ وَهَذَا تَحْمِيلِي طَلِيْقُ³²⁶

عَدَسٌ مَا لِعَبَادٍ عَلَيْكَ إِمَارَةٌ

Dur bakalım, ‘Abbâd’ın (Sicistan valisi) senin üzerinde hiçbir hükmü yok, artık emniyettesin ve taşıdığın kimse de serbesttir.

³²² Bu beyit Küseyyir Azze (ö. 105-106/723-724)’ye aittir. **Küseyyir ‘Azze**, *Dîvân*, şerh: İhsân Abbâs, Dâru’s-sekâfe, Beyrut 1971, s. 506; Sibeveyhi, II, 123; ‘Ukberî, *Şerhu Dîvânî’l-Mütenebbî*, II, 290.

³²³ Kamer, 54/7.

³²⁴ İbrâhîm, s. 528.

³²⁵ Ebü’l-Feth Osman **İbn Cinnî**, *el-Muhtesab fî tebyîni vücûhi şevâzzi’l-kırââ ve’l-îzâh ‘anhâ*, thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdülhalîm en-Neccâr ve Abdülfettâh İsmâ‘îl, Vezâretü’l-evkâf, Kâhire 1994, I, 233.

³²⁶ Bu beyit Yezîd b. Müferriğ el-Hımyerî (ö. 69/688)’e aittir. el-Eşmûnî, I, 146; Abdülkâdir b. Ömer **el-Bağdâdî**, *Hizânetü’l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni’l-‘Arab*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, IV. Baskı, Mektebetü’l-hâncî, Kâhire 1997, VI, 41.

Bu örnekteki تَحْمِيلٍ cümlesi hâldir ve sıfat-ı müşebbehe olan âmili طَلِيقٌ kelimesidir ve hâl âmilinden önce gelmiştir.

Şimdi hâlin zorunlu olarak âmilinden önce geldiği yerleri inceleyelim.

2.3.1.1.1. Hâlin Sadâret Hakkının Olması

Hâl sadâret hakkı olan bir kelime olursa bu durumda zorunlu olarak âmilinden önce gelir.³²⁷

Örnek:

وَدُعِمِيًّا فَكَيْفَ وَجَدْتُمُونَا؟³²⁸

أَلَا أُبَلِّغُ بَنِي الطَّمَّاحِ عَنَّا

Benî Tammâh ve Du'mî kabilelerine bizden haber ulaştır, bizi savaşta nasıl buldular? diye sor.

Bu örnekteki كَيْفَ istifhâm isimlerindendir ve hâldir, sadâret hakkı olan bir kelime olması sebebiyle âmili olan وَجَدْتُمُونَا'den önce gelmiştir.

2.3.1.1.2. Âmilin İsm-i Tafdîl Olup İki Hâlde Âmil Olması

İsm-i tafdîl hâlin âmili olup iki hâl arasındaki üstünlük için kullanılıyorsa, bu iki hâlden mufaddale ait olan hâl zorunlu olarak ism-i tafdîlden önce gelir.³²⁹

Örnek:

خَالِدٌ فَقِيرٌ أَكْرَمُ مِنْ حَلِيلٍ غَنِيًّا (Fakir haliyle Halit, zengin haliyle Halil'den daha cömerttir.)³³⁰

Burada Halit'in fakir hali Halil'in zengin haliden üstün görülmüştür. Bu sebeple خَالِدٌ

³²⁷ el-Ğalâyînî, III, 470.

³²⁸ Bu beyit 'Amr b. Kûlsûm (ö. m. 584 veya 600)'e aittir. ez-Zevzenî, I, 234.

³²⁹ el-Ğalâyînî, III, 470.

³³⁰ el-Ğalâyînî, III, 470.

kelimesine ait olan فَقِيرًا hâli, zorunlu olarak âmili olan أَكْرَمُ ism-i tafdîlinden önce gelmiştir.

2.3.1.1.3. Âmilin Teşbih Manası Taşıyıp İki Hâlde Âmil Olması

Hâlin âmili teşbihi ifade eden fiil değil de teşbih harfî olup iki hâlde âmil olursa bu durumda iki hâlden biri zorunlu olarak âmilinden önce gelir.³³¹

Örnek:

أَنَا فَقِيرٌ كَحَلِيلٍ غَنِيًّا (Fakir halimle ben zengin haliyle Halil gibiyim.) Buradaki فَقِيرًا hâli zorunlu olarak teşbih manasını ifade eden âmili durumundaki كٌ’ten önce gelmiştir.³³²

Bu durumda teşbihi ifade eden أَشْبَهَ fiili olsa idi hâlin öne alınması zorunlu olmayacaktı.

Şöyle ki خَالِدٌ مَاشِيًا سَعِيدًا رَاكِبًا cümlesini خَالِدٌ مَاشِيًا سَعِيدًا رَاكِبًا şeklinde de ifade etmek mümkündür ve mana iki cümlede de “Yürürken Halit biner haldeki Sait’e benzer.” şeklindedir.³³³

2.3.1.2. Hâlin Âmilinin Zorunlu Olarak Önce Geldiği Yerler

Hâlin cümle içinde âmilinden sonra gelmesi gerektiğine daha önce değinilmiştir. Aynı şekilde hâlin zorunlu olarak âmilinden önce geldiği yerler de açıklanmıştır. Şu durumlarda da hâlin âmili zorunlu olarak önce gelir.

2.3.1.2.1. Hâlin Âmilinin Câmid Fiil Olması

Hâlin âmili câmid fiilse zorunlu olarak hâlden önce gelir.³³⁴

Örnek:

³³¹ el-Ğalâyînî, III, 470.

³³² el-Ğalâyînî, III, 470.

³³³ el-Ğalâyînî, III, 471.

³³⁴ el-Ğalâyînî, III, 471.

فَنَعَمْ ابْنُ أُخْتِ الْقَوْمِ غَيْرِ مُكَذِّبٍ زُهَيْرٌ حُسَامًا مُفْرَدًا مِنْ حَمَائِلِ³³⁵

Kabilenin kız kardeşinin oğlu Züheyr, yalanlanmamış halde ve kınından çekilmiş keskin bir kılıç olarak ne güzel biridir.

Bu örnekteki غَيْرِ ve حُسَامًا kelimeleri hâldir ve âmil نَعَمْ câmid fiilidir. Bu sebeple hâlin âmili zorunlu olarak önce gelmiştir.

2.3.1.2.2. Hâlin Âmilinin İsm-i Fiil Olması

Hâlin âmili ism-i fiilse zorunlu olarak hâlden önce gelir.³³⁶ Zira ism-i fiillerin mâmulleri onlardan önce gelemes.³³⁷

Örnek:

نَزَالَ مُسْرِعًا (Hızlıca in.) Burada hâl مُسْرِعًا kelimesidir ve âmili نَزَالَ ism-i fiilidir. Hâlin âmilinin ism-i fiil olması sebebiyle âmil zorunlu olarak hâlden önce gelmiştir.³³⁸

2.3.1.2.3. Hâlin Âmilinin Masdar Harfi ve Fiil ile Takdir Edilmeye Uygun Masdar Olması

Hâlin âmili olan masdar, fiil ve masdar harfi ile tevil edilmeye uygun olursa bu durumda zorunlu olarak hâlden önce gelir.³³⁹

Örnek:

تَقُولُ ابْنَتِي: إِنَّ انْطِلَاقَكَ وَاحِدًا إِلَى الرَّوْعِ يَوْمًا تَارِكِي لَا أَبَا لِيَا³⁴⁰

Kızım, bana “Bir gün senin savaşa tek başına gitmen beni babasız bırakacak.” diyor.

³³⁵ el-Eşmûnî, II, 277; el-Bağdâdî, II, 72.

³³⁶ Zeynüddîn Muhammed b. Ali b. İskender **el-Birgivî**, *Mecmû‘atü’n-nahv ‘Avâmil-İzhâr-Kâfiye*, haz. İsmail Çelik, Ensar Aslan vdğr., I. Baskı, Şifa Yayınevi ve Matbaacılık, İstanbul 2010, s. 127.

³³⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri’z-zeheb*, s. 407.

³³⁸ el-Ğalâyînî, III, 471.

³³⁹ el-Ğalâyînî, III, 471.

³⁴⁰ Bu beyit Selâme b. Cendel (ö. m. 608)’e aittir. **Selâme b. Cendel**, *Dîvân*, haz: Muhammed b. el-Hasan el-Ahvel, takdim: Râcî Esmer, I. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-‘Arabî, Beyrut 1994, s. 51; İbn Kuteybe, I, 264.

Bu örnekteki **وَاحِدًا** kelimesi hâldir ve âmili **انْطَلَقَ** masdardır. Bu masdarı fiil olarak **أَنْ تَنْطَلِقَ** şeklinde takdir etmek mümkündür. Bu sebeple âmil zorunlu olarak önce gelmiştir.

2.3.1.2.4. Hâlin Âmilinin Sıla Olması

Hâlin âmilinin sıla olması iki durumda olur. Birincisi hâlin âmili elif-lâm takısının sılası olur, bu durumda âmil zorunlu olarak hâlden önce gelir.³⁴¹

Örnek:

الْأَكْلُونَ حَيْثُ الرَّادِ وَاحِدُهُمْ وَالسَّائِلُونَ بِظَهْرِ الْعَيْبِ مَا الْخَبْرُ³⁴²

Pis azığı tek başına yiyenler, gizlice “Ne haber var?” diye soranlar.

Bu örnekteki **وَاحِدُهُمْ** kelimesi hâldir. Âmili **أَكْلُونَ** kelimesidir ve başındaki elif-lâm mevsûldür.³⁴³ **أَكْلُونَ** bu mevsûlün sılasıdır. Bu sebeple âmil zorunlu olarak hâlden önce gelmiştir.

Aynı şekilde hâlin âmili masdar harfinin sılası olursa âmil zorunlu olarak hâlden önce gelir.³⁴⁴

Örnek:

صَابِرًا (Sabrederek çalışan beni sevindirdi.) Burada hâl olan **صَابِرًا** kelimesinin âmili **سَعَى** fiildir. Aynı zamanda buradaki **مَا** harfî mevsûl değil masdariyyedir ve hâlin âmili olan **سَعَى** fiili bu masdarın sılasıdır. Yani takdir **سَرَّيْنِي سَعْيُكَ صَابِرًا** şeklindedir. Hâlin âmili masdar harfinin sılası olması sebebiyle zorunlu olarak hâlden önce gelmiştir.³⁴⁵

³⁴¹ el-Ğalâyînî, III, 471.

³⁴² Bu beyit el-Ahtal (ö. 92/710-11)’e aittir. **el-Ahtal**, *Dîvân*, şerh: Mehdi Muhammed Nâsiruddîn, II. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrut 1994, s. 109; Ebü’l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed **er-Râğib el-İsfahânî**, *Muhâdarâtü’l-üdebâ ve muhâverâtü’ş-şu’arâ’ ve’l-büleğâ*, I. Baskı, Dâru’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, Beyrut 1420 h., I, 382.

³⁴³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-nedâ*, s. 113.

³⁴⁴ el-Ğalâyînî, III, 470.

³⁴⁵ el-Ğalâyînî, III, 472.

2.3.1.2.5. Hâlin Âmilinde Lâm-ı İbtidâ Bulunması

Hâlin âmili başında lâm-ı ibtidâ bulundurursa zorunlu olarak hâlden önce gelir.³⁴⁶

Örnek:

لَأَصْبِرُ مُعْتَمِلًا (Çalışarak sabredeceğim.) Burada مُعْتَمِلًا kelimesi hâldir ve أَصْبِرُ fiili de âmilidir, âmil başında lâm-ı ibtidâ bulundurduğu için zorunlu olarak hâlden önce gelmiştir.

2.3.1.2.6. Hâlin Âmilinde Lâm-ı Kasem Bulunması

Hâlin âmili lâm-ı kasem içerirse zorunlu olarak hâlden önce gelir.³⁴⁷

Örnek:

لَأَتَّابِرَنَّ مُجْتَهِدًا (Ant olsun! Çalışarak/çalışmaya azmedeceğim.) Burada مُجْتَهِدًا kelimesi hâldir ve âmili olan أَتَّابِرُ fiilinin başına lâm-ı kasem gelmiştir, bu sebeple âmil zorunlu olarak hâlden önce gelmiştir.³⁴⁸

2.3.1.2.7. Hâlin Âmilinin Fiil Olmayıp Fiil Manasında Olması

Âmil fiil olmayıp fiil manasını taşıyan harf olursa hâlden önce gelmesi zorunludur.³⁴⁹

Örnek:

كَأَنَّ فُلُوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا وَيَأْسًا لَدَى وَكْرِهَا الْعُنَابُ وَالْحَشْفُ الْبَالِي³⁵⁰

Yaş ve kuru iken onun yuvasındaki kuşların kalpleri hünnap ve kuru hurma ağacına benzer.

³⁴⁶ el-Ğalâyînî, III, 472.

³⁴⁷ el-Ğalâyînî, III, 471.

³⁴⁸ el-Ğalâyînî, III, 471.

³⁴⁹ el-Ğalâyînî, III, 471.

³⁵⁰ es-Sübkî, I, 573.

Bu örnekteki رَطْبًا kelimesi hâldir ve âmili fiil manasında olan كَأَنَّ'dir. Bu sebeple âmil zorunlu olarak öne geçmiştir.

2.3.1.2.8. Hâlin Âmilinin İsm-i Tafdîl Olması

Hâlin âmili ism-i tafdîl ise zorunlu olarak hâlden önce gelir, fakat bu durumda ism-i tafdîlin iki hâlin âmili olmaması gerekir.³⁵¹

Örnek:

عَلِيٌّ أَفْصَحُ الْقَوْمِ خَطِيبًا (Ali hatip iken kavmin en fasih olanıdır.) Burada خَطِيبًا kelimesi hâldir ve âmili ism-i tafdîl olan أَفْصَحُ kelimesidir. Hâlin âmili ism-i tafdîl olması sebebi ile âmil zorunlu olarak hâlden önce gelmiştir.³⁵²

2.3.1.2.9. Hâlin Âmilini Te'kîd Etmesi

Hâl âmilini te'kîd ederse âmil zorunlu olarak hâlden önce gelir.³⁵³

Örnek:

تَبَسَّمَ الصَّدِيقُ ضَاحِكًا (Arkadaş gülerek tebessüm etti.) Bu cümledeki hâl olan ضَاحِكًا kelimesi gülmek manasındadır ve âmili olan تَبَسَّمَ fiili de tebessüm etme manasındadır, hâl burada fiilin manasını te'kîd için getirilmiştir. Bu sebeple âmil zorunlu olarak hâl önce gelmiştir.³⁵⁴

2.3.1.2.10. Hâlin Vâv ile Birlikte Cümle Olması

Cümle olan hâlin başında hâl vâvı bulunursa hâlin âmili zorunlu olarak önce gelir.³⁵⁵

Örnek:

³⁵¹ el-Ğalâyînî, III, 472.

³⁵² el-Ğalâyînî, III, 472.

³⁵³ el-Ğalâyînî, III, 472.

³⁵⁴ el-Ğalâyînî, III, 472.

³⁵⁵ el-Ğalâyînî, III, 472.

عِشْ عَزِيزًا أَوْ مُتْ وَأَنْتَ كَرِيمٌ بَيْنَ طَعْنِ الْفَنَّا وَحَقْقِ الْبُنُودِ³⁵⁶

İster sancakların dalgalanmasında aziz yaşa, ister mızrakların darbesiyle öl! Sen her ikisinde de asilsin.

Bu örnekteki *أَنْتَ كَرِيمٌ* cümlesi hâldir ve başında *وَ* vardır. Bu sebeple hâlin âmili zorunlu olarak önce gelmiştir.

2.3.1.3. Sâhib-i Hâlin Zorunlu Olarak Hâlden Önce Geldiği Yerler

Sâhib-i hâlin cümle içindeki yeri hâlden önce olmaktır. Şu durumlarda zorunlu olarak öne geçer.³⁵⁷

2.3.1.3.1. Hâlin *...إِلَّا مَا* ile Hasredilmesi

Hâl *...إِلَّا مَا* ile hasredilirse bu durumda sâhib-i hâl zorunlu olarak hâlden önce gelir.³⁵⁸

Hasrın *...إِلَّا مَا* ile yapılmasına âyetten bir örnek:

﴿وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ...﴾

“Biz peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz...”³⁵⁹

Burada *الْمُرْسَلِينَ* kelimesi hâldir ve *...إِلَّا مَا* edatları ile hasredilmiştir, sâhib-i hâl de *الْمُرْسَلِينَ* kelimesidir.³⁶⁰ Hâlin hasredilmesi sebebiye sâhib-i hâl zorunlu olarak hâlden önce gelmiştir.

³⁵⁶ el-Vâhidî, s. 33.

³⁵⁷ et-Teftâzânî, s. 201.

³⁵⁸ en-Nukrât, s. 95.

³⁵⁹ En‘âm, 6/48.

³⁶⁰ İbrâhîm, s. 133.

2.3.1.3.2. Sâhib-i Hâlin Mecnûr Olması

Sâhib-i hâl izâfetle veya harf-i cerle mecnûr olursa bu durumda zorunlu olarak hâlden önce gelir.³⁶¹

Örnek:

إِنِّي إِنِّي أَنْطَلَقَكَ وَاحِدًا إِلَى الرَّوْعِ يَوْمًا تَارِكِي لَا أَبَا لِيَا³⁶²

Kızım, bana “Bir gün senin savaşa tek başına gitmen beni babasız bırakacak.” dedi.

Bu örnekteki وَاحِدًا kelimesi hâldir. Sâhib-i hâl ise كَ zamiridir. Sâhib-i hâl, mecnûr zamir olması sebebiyle zorunlu olarak hâlden önce gelmiştir.

2.3.1.3.3. Sâhib-i Hâlin Muzâf Olması

Sâhib-i hâl muzâf olursa bu durumda zorunlu olarak hâlden önce gelir.³⁶³

Muzâf olan sâhib-i hâle âyetten bir örnek:

﴿... أَتُحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ...﴾

“Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz!”³⁶⁴

Buradaki مَيْتًا kelimesi hâldir, sâhib-i hâl de هُ zamirine muzâf olan أَخِي kelimesidir.³⁶⁵

Sâhib-i hâl, muzâf olması sebebiyle zorunlu olarak hâlden önce gelmiştir.

2.3.1.4. Hâlin Zorunlu Olarak Sâhib-i Hâlden Önce Geldiği Yerler

Hâlin sadece sâhib-i hâlden önce getirilmesinin zorunlu olduğu yerler de vardır. Şimdi bu yerleri inceleyelim:

³⁶¹ en-Nukrât, s. 96.

³⁶² İbn Kuteybe, I, 264.

³⁶³ en-Nukrât, s. 96.

³⁶⁴ Hucurât, 49/12.

³⁶⁵ İbrâhîm, s. 517.

2.3.1.4.1. Sâhib-i Hâlin Hasredilmesi

Sâhib-i hâl hasredilmesi durumunda hâl, zorunlu olarak sâhib-i hâlden önce gelir.³⁶⁶

Örnek:

مَا جَاءَ مَا شِئْنَا إِلَّا زَيْدٌ (Yürüyerek ancak Zeyd geldi.) Burada مَا شِئْنَا kelimesi hâl, daha sonra gelen زَيْدٌ kelimesi ise sâhib-i hâldir. Bu cümlede sâhib-i hâl olan Zeyd yürüyerek gelmeye hasredilmiştir. Bu sebeple hâl zorunlu olarak sâhib-i hâlden önce getirilmiştir.³⁶⁷

2.3.1.4.2. Sâhib-i Hâlin Nekre Olması

Sâhib-i hâlin mârife olması şarttır, mârife olmaması durumunda hâl sâhib-i hâlden önce gelmek zorundadır.³⁶⁸

Örnek:

وَالْجِسْمِ مِنِّي بَيِّنًا لَوْ عَلِمْتِهِ شُحُوبٌ وَأَنْ تَسْتَشْهَدِي الْعَيْنُ تَشْهَدُ³⁶⁹

(Sana olan aşırı sevgimden dolayı) ah bir bilsen vücudumda aşikâr yorgunluk var, şahit istersen gözün şahitliği yeter.

Bu örnekteki بَيِّنًا kelimesi hâldir. Kendisinden sonra gelen شُحُوبٌ kelimesi de sâhib-i hâldir. Sâhib-i hâl nekre olduğu için hâl zorunlu olarak önce gelmiştir.³⁷⁰

2.3.2. ‘Alemin Önce Gelmesi

Arapça’da kişileri ifade için kullanılan kelimelere ‘alem/özel isim, bu ifadelerden أُمُّ, أَبُّ, kelimesi ile başlayanlara künye, isim dışında çok kere medih veya zem için kullanılan takma isimlere lakap denir.³⁷¹ Bu kelimeler bazen bir arada kullanılır. Bir arada

³⁶⁶ en-Nukrât, s. 96.

³⁶⁷ en-Nukrât, s. 96.

³⁶⁸ el-Eğînî, I, 380; İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu Katri’n-nedâ, s. 257-258.

³⁶⁹ Sîbeveyhi, II, 123; el-Eşmûnî, II, 11.

³⁷⁰ İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu Katri’n-nedâ, s. 257-258; el-Eğînî, I, 380.

³⁷¹ el-Kırş, s. 45.

kullanılmaları durumunda ‘alemin künye ve lakaptan önce gelmesi gerekir. Zira ‘alemin sona bırakılması durumunda öne alınanın isim olması tevehhüm edilir. ‘Alemin öne almakla etmekle bu tevehhümden korunulur.³⁷² Bu sebeple fasih kullanımda ‘alem künye ve lakaptan önce getirilmesi zorunludur.

Örnek:

رَأَيْتُ الْوَلِيدَ ابْنَ الْيَزِيدِ مُبَارَكًا شَدِيدًا بِأَعْبَاءِ الْخِلَافَةِ كَاهِلُهُ³⁷³

el-Velid b. el-Yezid'i uğurlu ve omuzlarında hilafetin yüklerini sapasağlam taşıyor gördüm.

Bu şiirde isim olan الْوَلِيد kelimesi künye olan ابْنَ الْيَزِيد kelimesinden önce getirilmiştir.

Ancak lakap veya künye isimden daha çok biliniyorsa isimden önce gelebilir.

Örnek:

أَنَا ابْنُ مُزَيْقِيَا عَمْرُو وَجَدِّي أَبُوهُ عَامِرٌ مَاءُ السَّمَاءِ³⁷⁴

Ben İbn Müzeykiya, 'Amr'im, dedemin babası 'Âmir Mâüssemâ'dır.

Bu örnekteki ابْنُ مُزَيْقِيَا kelimesi künyedir ve özel isim durumundaki عَمْرُو'dan önce getirilmiştir.

2.4. Önce Gelmesi Câiz Olanlar

Arapça'da cümle öğelerinin zorunlu olarak öne geçtiği yerlere değinilmiştir. Cümlenin öğelerinin zorunluluk olmadan önce geçtiği yerler de vardır. Şimdi bu yerler açıklanacak ve bu takdim-tehirden doğan sonuçlara da değinilecektir.

³⁷² el-Eşmûnî, I, 110; el-Kırş, s. 45.

³⁷³ Bu beyit İbn Meyyâde (ö. 149/766)'ye aittir ve Divân'ında "... شَدِيدًا بِأَعْبَاءِ الْخِلَافَةِ ..." şeklinde geçmektedir. **İbn Meyyâde**, *Şi'ru İbn Meyyâde*, thk. Hannâ Cemil Haddâd, Matbû'âtü mecme'ı'l-lügati'l-Arabiyye, Dimaşk 1972, s. 192; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 60; el-Eşmûnî, I, 73.

³⁷⁴ Bu beyit Evs b. es-Sâmit b. Kays el-Ensârî'ye aittir. el-Eşmûnî, I, 110; el-Bağdâdî, IV, 336.

2.4.1. İstisnâ

Müstesnâ, müstesnâ minhten önce gelebilir.³⁷⁵ Bu önce gelmesnin sonucunda müstesnâ zorunlu olarak mansûb olur.³⁷⁶

Örnek:

وَمَا لِي إِلَّا آلَ أَحْمَدَ شَيْعَةً وَمَا لِي إِلَّا مَذْهَبَ الْحَقِّ مَذْهَبٌ³⁷⁷

Benim Ahmed (s.a.v.)'in tarafından başka tarafım yoktur, benim hak mezhepten başka mezhebim de yoktur.

Bu örnekteki *وَمَا لِي إِلَّا آلَ أَحْمَدَ شَيْعَةً* kelimesinden müstesnâdır. Ayrıca *مَذْهَبَ الْحَقِّ* da yine sonrasındaki *مَذْهَبٌ* kelimesinden istisnâdır. Bu iki müstesnâ da müstesnâ minhten önce geldiği için zorunlu olarak mansûbtur.

2.4.2. İstifhâm

Arapça'da soru için kullanılan birçok edat vardır. Bu edatların içinde soru hemzesinin yeri ayrıdır. Zira soru edatı konusunda hemze asıl sayılır. Bu sebeptendir ki atıf harfî ile kullanıldığında atıf harfî hemzeden önce gelmez. Diğer soru edatlarında durum farklıdır, zira onlar atıf harfîyle beraber kullanıldığında atıf harfî onlardan önce gelir.³⁷⁸

Örnek:

أَفِيَالصَّلَيبِ وَمَارِسْرِجَسَ تَتَفِي شَهْبَاءَ ذَاتَ كَتَائِبٍ جُمُهورًا³⁷⁹

Çok kalabalık taburları bulunan Şehbâ'yı haç ve marisercisle (papazlarla) mı kurtaracaksın?

³⁷⁵ el-Birgivî, s. 149.

³⁷⁶ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 397; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 268; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, s. 284; el-Ğalâyînî, III, 496.

³⁷⁷ el-'Ukberî, *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*, III, 177.

³⁷⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni 'l-lebîb*, I, 55; el-Hâşimî, *Te'allümü'n-nahv*, s. 51; Abbâs, s. 175.

³⁷⁹ Dayf, *et-Tetavvur ve 't-tecdîd*, s. 107.

Bu örnekteki ا istifhâm harfidir ve sonrasındaki ف ise atıf harfidir. İstifhâm için olan hemze atıf harfinden önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾

“Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah’ınkinden daha güzeldir.”³⁸⁰

Burada ا soru hemzesi, sonraki ف ise atıf harfidir.³⁸¹ İstifhâm için olan hemze atıf harfinden de önce gelmiştir.

Soru için olan diğer soru edatları böyle değildir. هَلْ, كَيْفَ, مَنْ, أَيْ, هَلْ soru edatları atıf harfiyle beraber olduğunda önce atıf harfi sonra bu harfler gelir, yani bu harfler atıf harfinden önce gelmez.³⁸²

Örnek:

وَأِنْ شِفَائِي عَبْرَةُ مُهْرَاقَةٍ فَهَلْ عِنْدَ رَسْمٍ دَارِسٍ مِنْ مُعَوَّلٍ؟³⁸³

Benim şifam dökülen gözyaşıdır, silinip giden izlerin yanında bir dayanak var mıdır?

Bu örnekteki هَلْ istifhâm harfidir ve kendisinden önce ف gelmiştir. İstifhâm için olan هَلْ’in istifhâm için olan ا gibi önceliği yoktur. Bu sebeple هَلْ sonra bırakılmıştır.

Âyetten bir örnek:

﴿... فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءٍ فَيَشْفَعُوا لَنَا...﴾

³⁸⁰ Mâide, 5/50.

³⁸¹ İbrâhîm, s. 116.

³⁸² Abbâs, s. 175.

³⁸³ Bu beyit İmruülkays’a aittir. ez-Zevzenî, I, 38.

“... Şimdi bizim için şefaaçılar var mı ki bize şefaatt etseler...”³⁸⁴

Burada هل kelimesi soru içindir ve kendisinden önce ف gelmiştir.³⁸⁵

2.4.3. Nefiy

Arapça’da nefiy belli başlı edatlarla yapılır. Bu edatlar bazen fiil cümlesini bazen de isim cümlesini nefyeder. Bazen de bu edatlar soru edatlarıyla da kullanılır. Bazen de bu edatlar istisnâ için kullanılır ki bu durumda لا gibi edatlarla beraber kullanılır. Nefiy edatlarının yeri hem fiil cümlesinde hem de isim cümlesinde cümle başında yer alır.³⁸⁶

a. Fiil cümlesinde kullanılan nefiy edatlarının örneği:

ما جاء...، لا أجلس...، لم يكتب...، لما يكتب...، لن أكتب...، لا أسأل... (Gelmedi..., oturmam..., hiç yazmadı..., henüz yazmadı..., asla yazmayacağım..., sormam...) benzeri kullanımlardır.³⁸⁷

Fiil cümlesindeki nefye örnek:

وَلَمْ أَرِ كَالْمَعْرُوفِ أَمَّا مَذَاقُهُ فَحُلْوٌ وَأَمَّا وَجْهُهُ فَجَمِيلٌ³⁸⁸

İyilik gibisini görmedim, lezzeti tatlı, yüzü güzeldir.

Bu örnekteki لم edatı nefiy adatıdır ve fiilde kullanılır. Burada nefyedilen fiil أَرِ fiilidir.

Burada nefiy edatı önce geçmiştir.

b. İsim cümlesinde kullanılan nefiy edatlarının örneği:

³⁸⁴ A’râf, 7/53.

³⁸⁵ İbrâhîm, s. 157.

³⁸⁶ Süleymân Feyyâz, *en-Nahvü ‘l-‘asrî delîl mübessat likavâ ‘idi ‘l-luğati ‘l-‘Arabiyye*, I. Baskı, Merkezü’l-ehrâm li’t-terceme ve’n-neşr, Kâhire 1995, s. 217-219.

³⁸⁷ Feyyâz, s. 218.

³⁸⁸ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî ‘l-Hamâse*, II, 40; es-Süyûtî, II, 884.

...أَحَدٌ... (Muhammed... değildir, ...korku yoktur, ...kimse yoktur) benzeri kullanımlardır.³⁸⁹

İsim cümlesindeki nefye örnek:

وَمَا بَعْضُ الْإِقَامَةِ فِي دِيَارٍ يُهَانُ بِهَا الْفَتَى إِلَّا بَلَاءٌ³⁹⁰

Kişinin hakir görüldüğü bir yerde biraz kalması beladan başka bir şey değildir.

Bu örnekteki مَا nefiy edatıdır, isim cümlesinde kullanılmıştır ve öne getirilmiştir.

2.4.4. Câr-Mecrûrun Mûteallaklarından Önce Gelmesi

Câr ve mecûrun mûteallaklarından önce gelmesi mümkündür. Önce alınan bu câr ve mecûrun nâib-i fâil olmaması şarttır. Zira nâib-i fâil olan câr ve mecûr mûteallakından önce gelemez.³⁹¹

Örnek:

عَنِ الْمَرْءِ لَا تَسْأَلُ وَسَلَّ عَنْ قَرِينِهِ فَكُلُّ قَرِينٍ بِالْمُقَارِنِ مُقْتَدِرٌ³⁹²

Kişiye değil arkadaşını sor, zira her arkadaş arkadaşına tâbidir.

Bu örnekteki عَنِ الْمَرْءِ câr-mecrûrunun mûteallakı, sonrasında gelen لَا تَسْأَلُ fiilidir. Bu örnekte câr-mecrûr cevâzen önce gelmiştir.

2.4.5. Haber

Haber isim cümlesinin asıl öğelerinden biridir. Zorunlu olarak öne geçtiği yerleri daha önce zikretmiştik. Şimdi haberin zorunlu olmadan önde bulunduğu yerleri inceleyelim.

Mübtedânın önce gelmesi etmesi asl olmakla birlikte haberin önce alınmasında bir karışıklık olmaması şartı ile haberin mübtedadan önce getirilmesi mutlak olarak

³⁸⁹ Feyyâz, s. 219.

³⁹⁰ Bu beyit Kays b. el-Hatîm (ö. m. 620)'e aittir. es-Sübkî, I, 21.

³⁹¹ el-Birgivî, s. 150.

³⁹² eş-Şeybânî, I, 82.

câizdir.³⁹³ Bununla birlikte haberin bazı durumlara özel olarak öne alınmasının câiz oluşu nahiv kitaplarında zikredilir.

2.4.5.1. Haberi Zarf Olan Mârifet Mübtedâ

Haber zarf, mübtedâ mârifet olursa bu durumda haber mübtedadan önce gelebilir.³⁹⁴

Örnek:

لِي النُّفُوسِ وَلِلطَّيْرِ اللَّحُومِ وَلِلْوَحْشِ الْعِظَامُ وَلِلْحَيَّالَةِ السَّلْبُ³⁹⁵

Canları ancak benim, leşlerinin etleri ancak yırtıcı kuşların, kemikleri ancak vahşi hayvanların ve yağmalanmaları da ancak süvarilerindir.

Bu örnekteki لِي النُّفُوسِ وَلِلطَّيْرِ اللَّحُومِ وَلِلْوَحْشِ وَلِلْحَيَّالَةِ kelimelerinin her biri haberdur ve öne geçmiştir.

Mübtedâların mârifet olması sebebi ile bu haberler cevâzen önce alınmıştır.

Âyetten bir örnek:

﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ﴾

“Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah’ındır. Dönüş de ancak Allah’adır.”³⁹⁶

Burada لله lafz-ı celâli haberdur ve sonrasında gelen مُلْكُ kelimesi mübtedâdır. Mübtedânın mârifet olması sebebiyle buradaki haberin önce geçirilmesi câizdir. Âyetin sonundaki وَإِلَى

اللَّهُ الْمَصِيرُ ifadesi de aynıdır.³⁹⁷

2.4.5.2. Cümlelerin Haber Vermek İçin Kurulması

Sözü söyleyenin cümle ile kastı haber vermek ise cümlelerin, haber ile başlaması mümkündür.

³⁹³ Sîbeveyhi, II, 155; el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 127; ed-Dahdâh, s. 83.

³⁹⁴ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 136.

³⁹⁵ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'Antere*, s. 25; Sa'îd, s. 11.

³⁹⁶ Nûr, 24/42.

³⁹⁷ İbrâhîm, s. 355.

Örnek:

مَنْعُ الْبَقَاءِ تَقْلُبُ الشَّمْسِ (Sigara içmek yasaktır.) Bu cümle yasağı bildirmek için sevk edilmiştir, bu sebeple haber mübtedadan önce gelebilmiştir.³⁹⁸

2.4.6. Mef'ûlün Bihin Fiilden Önce Gelmesi

Mef'ûlün bihin, fiilden veya fâilinden zorunlu olarak önce geldiği yerler daha önce anlatılmıştır. Bu yerlerin dışındaki mef'ûller fiilinden önce gelebilir. Mef'ûlün bihin öne alınması veya sonra bırakılması sözü söyleyenin cümleyi söyleme maksadına göre değişir. Arapça'da mef'ûlün bihin fiilinden öne alınması veya sona bırakılması dil kurallarına uygun bir kullanımdır.³⁹⁹

Öne alınan mef'ûlün bihe örnek:

وَطُلُوْعُهَا مِنْ حَيْثُ لَا تُمَسِّي 400 مَنَعَ الْبَقَاءَ تَقْلُبُ الشَّمْسِ

Dünyada ebediliği, güneşin deveran etmesi ve batmadığı yerden doğması engellemiştir.

Bu örnekteki الْبَقَاءُ kelimesi mef'ûlün bihtir ve fâili olan تَقْلُبُ kelimesinden önce getirilmiştir.

Mef'ûlün bihte bir zamir bulunur ve bu zamir fâile dönerse bu durumda mef'ûlün bih fâilden önce gelebilir.⁴⁰¹

Örnek:

نَالَ الْخِلَافَةَ أَوْ كَانَتْ لَهُ قَدَرًا 402 كَمَا أَتَى رَّبُّهُ مُوسَى عَلَى قَدَرٍ

(Ömer b. 'Abdilazîz) hilafete nail oldu veya onun kaderiydi halifelik, nitekim Mûsâ (a.s.) da Rabbine bir kaderin tecellisi olarak vardı.

³⁹⁸ en-Nukrât, s. 54.

³⁹⁹ el-Birgivî, s. 146; el-Hâşimî, *Te'allümü'n-nahv*, s. 131.

⁴⁰⁰ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed **İbn Ebi'd-Dünyâ**, *Kelâmü'l-leyâlî ve'l-eyyâm libn Âdem*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf, I. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1997, s. 32; 'Ayyâd, s. 76.

⁴⁰¹ ed-Dahdâh, s. 154.

⁴⁰² Bu beyit el-'Abbâs b. Mirdâs (ö. y. 18/639)'a aittir. es-Süyûtî, I, 196.

Bu örnekteki رَبِّ kelimesi mef'ûlün bihtir ve kendisindeki هُ zamiri, fâil olan مُوسَى lafzına dönmektedir. Mef'ûlün bih öne alınmıştır ve öne alınma zorunlu değildir. Bu ifadeyi كَمَا أَتَى مُوسَى رَبَّهُ şeklinde ifade etmek de mümkündür.

Âyetten bir örnek:

﴿وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

*“Bir de dediler ki: “Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır.” Sen onlara de ki: “Siz bunun için Allah’tan söz mü aldınız?” –Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez– Yoksa siz Allah’a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”*⁴⁰³

Buradaki عَهْدَ mef'ûlün bihtir, اللَّهُ lafz-ı celâli de fâildir.⁴⁰⁴ عَهْدَ'deki zamir fâile döner, mef'ûlün bihte fâile dönen bir zamir bulunması sebebi ile burada fâil zorunlu olarak öne geçmiştir.

Mef'ûlün bihin hem fâil hem de fiilden önce gelmesine âyetten örnek:

﴿... فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا﴾

*“... Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz.”*⁴⁰⁵

Burada birinci فَرِيقًا kelimesi öne alınmış mef'ûlün bih ve fiili sonraki تَقْتُلُونَ fiilidir. İkinci فَرِيقًا kelimesi de fiilden sonra gelen mef'ûlün bihtir.⁴⁰⁶ Burada bir mef'ûlün bih fiilinden önce, bir diğeri ise fiilinden sonra gelmiştir.

2.4.6.1. İştigâl

İştigâl; öne alınan bir isim, bu isimden sonraya bırakılan bir fiil ve bu fiilde öne alınan isme dönen bir zamir bulunması durumundan ibarettir. İştigâl konusunda öne alınan bu

⁴⁰³ Bakara, 2/80.

⁴⁰⁴ İbrâhîm, s. 12.

⁴⁰⁵ Ahzâb, 33/26.

⁴⁰⁶ İbrâhîm, s. 421.

ismin mübtedâ olarak merfû veya zorunlu olarak hazfedilmiş bir fiil ile mansûb olmasının vacip olduğu veya tercih edildiği yerler vardır. Öne alınan ismin başında isme mahsus bir edat var ise merfû, fiile mahsus bir edat var ise mansûb olması vaciptir.⁴⁰⁷

Örnek:

لَا تَجْزِعِي إِنَّ مُنْفِسًا أَهْلَكَهُ فَإِذَا هَلَكَتُ فَعِنْدَ ذَلِكَ فَاجْزِعِي⁴⁰⁸

(Ey Yâr!) Kıymetli şeyleri harcadıysam üzülme, ben öldüğüm zaman, işte o zaman üzül.

Bu şiirde مُنْفِسًا kelimesi أَهْلَكَ fiilinden önce gelmiştir. أَهْلَكَ fiilinde de مُنْفِسًا kelimesine dönen اُ zamiri vardır. مُنْفِسًا kelimesinden önce gelen إِنَّ kelimesi şart edatıdır ve fiilden önce gelmesi zorunludur, isimden önce gelmez. Bu sebeple إِنَّ şart edatından sonra zorunlu olarak bir أَهْلَكَ fiili takdir edilir ve مُنْفِسًا kelimesi de bu takdir edilen fiilin mef'ûlü olmak üzere mansûb olması zorunludur.⁴⁰⁹

2.4.7.Ef'âl-i Kulûbun Önce Gelmesi

Ef'âl-i kulûbdan عَدَّ, زَعَمَ, حَالَ, حَسِبَ, ظَنَّ⁴¹⁰ fiilleri yakîn/kesinlik, دَرَى, وَجَدَ, رَأَى, عَلِمَ fiilleri rüchân/tercih,⁴¹¹ تَرَكَ, اتَّخَذَ, جَعَلَ, صَيَّرَ⁴¹² fiilleri de tasyîr/değişme manası ifade eder.

Ef'âl-i kulûbdan رَأَى fiiline örnek:

رَأَيْتُ اللَّهَ أَكْبَرَ كُلِّ شَيْءٍ مُحَاوَلَةً وَأَكْثَرَهُمْ جُنُودًا⁴¹³

Allah'ı her şeyin içinde en güçlüsü ve askeri en çok olanı bildim.

⁴⁰⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 210-214.

⁴⁰⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 212; el-Eşmûnî, I, 428.

⁴⁰⁹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 212; el-Kırş, s. 150.

⁴¹⁰ er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 222-224; el-Kırş, s. 150.

⁴¹¹ er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 224; el-Kırş, s. 150.

⁴¹² er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 225; el-Kırş, s. 150.

⁴¹³ el-Eşmûnî, I, 349.

Bu örnekteki رَأَى fiili ef'âl-i kulûbdandır ve mâmullerinden önce gelmiştir.

Ef'âl-i kulûbdan عَلِمَ fiiline örnek:

عَلِمْتُكَ الْبَازِلَ الْمَعْرُوفَ فَأَنْبَعَثْتُ إِلَيْكَ يَا وَاجِفَاتُ الشَّوْقِ وَالْأَمَلِ⁴¹⁴

Ben, seni iyilik yapan bildim, o nedenle bendeki arzu ve ümit kıpırtısı sana yönelmiştir.

Bu örnekteki عَلِمَ fiili ef'âl-i kulûbdandır ve mâmullerinden önce gelmiştir.

Ef'âl-i kulûbdan وَجَدَ fiiline örnek:

وَجَدْتُ سُكُونِي مُتَجَرِّاً فَلَرَمْتُهُ إِذَا لَمْ أَجِدْ رِيحًا فَلَسْتُ بِخَاسِرٍ⁴¹⁵

Ben susmamı ticaret bilip ondan ayrılmadım, kazanç bulamadığımda zarar etmem.

Bu örnekteki وَجَدَ fiili ef'âl-i kulûbdandır ve mâmullerinden önce gelmiştir.

Ef'âl-i kulûbdan دَرَى fiiline örnek:

دُرَيْتُ الْوَيْءَ الْعَهْدَ يَا عُرْوَ فَأَعْتَبْتُ فَإِنَّ اغْتِبَاطًا بِالْوَفَاءِ حَمِيدُ⁴¹⁶

Ahdini yerine getiren biri bilindim ben, ey 'Urve! O nedenle razı ol, çünkü vefaya razı olmak övülür.

Bu örnekteki دَرَى fiili ef'âl-i kulûbdandır ve mâmullerinden önce gelmiştir.

Ef'âl-i kulûb mâmullerinden önce gelebilir. Fakat önce gelmeleri durumunda amel etme durumu değişir.⁴¹⁷

⁴¹⁴ el-Eşmûnî, I, 351.

⁴¹⁵ Bu beyit Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî (ö. 204/820)'ye aittir. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Divân*, ta'lik: Muhammed İbrâhîm Selîm, Mektebetü İbn Sînâ, Kâhire tsz, s. 73.

⁴¹⁶ el-Eşmûnî, I, 357.

⁴¹⁷ er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 228.

Ef'âl-i kulûbdan birinin mâmullerinden birinden önce gelmesine örnek:

أَبَالًا رَاجِعٍ يَأْتِيَنَّ اللُّؤْمُ تُوعِدُنِي وَفِي الْأَرَاخِيزِ خَلْتُ اللُّؤْمُ وَالْخَوْرُ؟⁴¹⁸

Ey aslı düşük, şerefi alçak kimse! Sen beni recez vezninde söyleyeceğin şiirlerle mi tehdit ediyorsun? Recez şiirler benim katımda zayıf ve kötüdür.

Bu örnekteki خَالَ ef'âl-i kulûbdandır ve فِي الْأَرَاخِيزِ mukaddem haberi ile اللُّؤْمُ muahhar mübtedâsı arasındadır. Buradaki خَالَ fiili mâmulleri arasına girmiş olması sebebi ile amel etmemiştir. خَالَ fiili önce gelmiş olsaydı zorunlu olarak amel ederdi.

Ef'âl-i kulûbdan birinin iki mâmulünden sonra gelmesine örnek:

الْقَوْمُ فِي أَثَرِي ظَنَنْتُ فَإِنْ يَكُنْ مَا قَدْ ظَنَنْتُ فَقَدْ ظَفِرْتُ وَخَابُوا⁴¹⁹

Kavmimin benim arkamda olduğunu zannettim/bildim, eğer benim zannettiğim/bildiğim gibiyse ben kazandım onlar (rakiplerim) kaybetti.

Bur örnekteki ظَنَّ fiili her iki mâmulünden sonra gelmiştir ve amel etmemiştir. Bu durumda الْقَوْمُ mübtedâ, فِي أَثَرِي haberdur.

Ef'âl-i kulûb öne alındığındaki i'râb durumunu bir örnek ile açıklayalım:

زَيْدٌ كَرِيمٌ ظَنَنْتُ, زَيْدٌ كَرِيمٌ ظَنَنْتُ كَرِيمًا, ظَنَنْتُ زَيْدًا كَرِيمًا (Zannettim/bildim ki Zeyd cömerttir.) Bu örneklerin birincisinde ef'âl-i kulûbdan ظَنَّ fiilinin amel etmesi zorunludur. İkinci misalde ظَنَّ fiili iki mef'ûlünün arasında gelmiştir. Üçüncü misalde ise iki mef'ûlünden sonra gelmiştir. Ef'âl-i kulûbdan olan ظَنَّ fiilinin ikinci ve üçüncü örnekte amel etmesi ve

⁴¹⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 189.

⁴¹⁹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 191.

etmemesi câizdir. Fiilin iki mef'ûlden sonra gelmesi durumunda amel etmemesi tercih edilen görüştür.⁴²⁰

2.4.8. Cevâbın Şart Fiilinden Önce Gelmesi

Şart edatından sonraki fiil, mâzi fiil olursa bu durumda cevâp şart fiilinden önce getirilebilir.⁴²¹

Örnek:

وَالنَّفْسُ رَاغِبَةٌ إِذَا رَغِبَتْهَا فَإِذَا تُرِدُّ إِلَى قَلِيلٍ تَقْنَعُ⁴²²

Nefsini bir şeye teşvik edersen onu ister, şayet az olana yöneltirsen onunla kanaat eder.

Bu örnekteki وَالنَّفْسُ رَاغِبَةٌ ifadesi cevaptır. Şart fiili de فَإِذَا رَغِبَتْهَا ifadesindeki şart edatından sonra gelen رَغِبَ mâzi fiilidir. Burada cevap, şart edatından sonraki fiilden önce getirilmiştir.

2.4.9. Zarfın Önce Getirilmesi

Arapça'da zarf kelimada fazla olan öğelerden biridir. “Zaman zarfı” ve “mekân zarfı” olarak iki kısma ayrılır. Zarf, cümlelerin ifade ettiği yüklemün yapılma zamanını veya yapılma yerini bildiren öğeyi ifade etmektedir. Bu sebeple zarflar cümle içinde her türlü takdim ve tehir hakkına sahiptir. Yani zarfların cümle içinde takdimi zorunlu olmamakla birlikte cümle yapısına uygundur. Yapılan işin bir zamana ve bir mekâna doğal olarak ihtiyacı olduğu için nahiv âlimleri zarflara bir genişlik sağlamışlardır.⁴²³

Burada şunu ifade etmek gerekir, zarf eğer soru edatı gibi sadâret hakkına sahip bir kelime ise bu durumda zorunlu olarak öne alınır, buradaki öne alma zarf olmasından değil bilakis kelimenin sadâret hakkı olması nedeniyledir.

⁴²⁰ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 229.

⁴²¹ el-Müberred, *el-Muktedab*, II, 66.

⁴²² Bu beyit Ebû Züeyb el-Hüzelî (ö. 28/648-49)'ye aittir. **Ebû Züeyb el-Hüzelî**, *Dîvân*, thk. Ahmed Halîl eş-Şâl, I. Baskı, Merkezü'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-İslâmiyye, Port Said 2014, s. 50; es-Sübki, I, 163.

⁴²³ el-Müberred, *el-Kâmil*, I, 50; el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 109; Muhammed **el-Hudârî**, *Hâşiyetü'l-Hudârî 'alâ Şerhi Ibn 'Akil 'ala Elfîyyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-fikr, Beyrut tsz., I, 120.

Örnek:

أَيَّانَ نُؤْمِنُكَ تَأْمُنُ غَيْرَنَا وَإِذَا لَمْ تُدْرِكِ الْأَمْنَ لَمْ تَزَلْ حَذِرًا⁴²⁴

Sana ne vakit güvence verirse bizden başkalarından da güvende olursun, eğer güvenceye eremezsen daima korkarsın.

Bu örnekteki أَيَّانَ zarftır ve sadâret hakkı vardır. Bu sebeple zarf burada zorunlu olarak öne alınmıştır.

Diğer bir örnek:

اسْتَغْفِرِ اللَّهَ حَيْرًا وَارْضَيْنِي بِهِ فَبَيْنَمَا الْعُسْرُ إِذْ دَارَتْ مَيَاسِيرُ⁴²⁵

Allah'tan hayır dile ve ona razı ol! Zorluk zamanında ansızın kolaylıklar belirir.

Bu örnekteki فَبَيْنَمَا kelimesi zarftır ve sadâret hakkı vardır. Bu sebeple zorunlu olarak öne geçmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ﴾

“(Hâl böyle iken) nereye gidiyorsunuz.”⁴²⁶

Burada أََيْنَ zarftır⁴²⁷ ve fiilden önce gelmiştir. Bu önce gelme zarf edatı olan أََيْنَ kelimesinin soru edatı olmasından dolayıdır. Zira soru edatlarının sadâret hakkı vardır.

2.5. Önce Getirilmesi Mümteni‘ Olanlar

Arapça’daki cümle öğelerinden bazıları cümle içindeki vazifeleri gereği sonda gelmek zorundadır. Bu zorunluluğu gerektiren, bu öğelerin zikredilmesini gerektiren saik bu

⁴²⁴ Hasan, IV, 430.

⁴²⁵ İbn ‘Abdirabbih, III, 141.

⁴²⁶ Tekvîr, 81/26.

⁴²⁷ İbrâhîm, s. 586.

öğelerin bazı hükümlerde tâbi olacağı mevsûl veya metbûlar olabilir. Öne alınması imkânsız olan öğeler şunlardır.

2.5.1. Tâbiler

Arapça’da i’râb bakımından ref‘, nasb veya cer konusunda kendisinden önceki kelimeye uyanlar vardır. Bunlara “tâbiler” denir. Bunlar “sıfat, atıf, te’kîd, bedel”dir. Tâbi olan bu kelimeler tâbi oldukları kelimelerden önce gelemmez.⁴²⁸

Tâbilerden sıfata örnek:

أَلَا يَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا انْجَلِي بِصُبْحٍ وَمَا الْإِصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلٍ⁴²⁹

Ey Uzun Gece! Açılmaz mısın sabah olsun, sabah da senden daha iyi değil ya.

Bu örnekteki الطَّوِيلُ kelimesi اللَّيْلُ kelimesinin sıfatıdır. Bu sebeple zorunlu olarak sona bırakılmıştır.

Sıfata âyetten bir örnek:

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾

*“Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahman, Rahîm, hesap ve cezâ gününün (ahiret gününün) mâliki Allah’a mahsustur.”*⁴³⁰

Buradaki الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ kelimeleri اللّٰه lafz-ı celâlinin sıfatıdır.⁴³¹ Sıfat i’râb bakımından ve daha başka konularda mevsûfuna tâbi olmak durumundadır. Bu sebeple sıfat mevsûfundan önce gelemmez.

⁴²⁸ et-Teftâzânî, s. 201; el-Birgîvî, s. 155, Abdülğani, *en-Nahvü’l-kâfi*, II, 123.

⁴²⁹ İmruûlkays, s. 117; el-Eşmûnî, III, 105; ‘Ayyâd, s. 45.

⁴³⁰ Fâtiha, 1/1-2.

⁴³¹ İbrâhîm, s. 1.

Yine bu âyetteki مَالِك kelimesi de bedeldir.⁴³² Bedelden önce bir kelime olması gerektir ki ondan bedel olup, onun yerine gelmiş olsun. Bu sebeple bedelin öne alınması uygun değildir.

Tâbilerden atfa örnek:

بَلْ أَنْتَ لَا تَدْرِيْنَ كَمْ مِنْ لَيْلَةٍ طَلَّقِي لَدَيْدٍ لَهَا وَنَدَامُهَا⁴³³

Sen bilemezsin (ey yâr) nice hoş, eğlencesi ve dostluğu lezzetli geceler var.

Bu örnekteki نَدَامُ kelimesi لَهَا kelimesine atfedilmiştir. Bu sebeple zorunlu olarak sonra getirilmiştir.

Tâbilerden te'kîd-i lafzîye örnek:

أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِظُونَ أَحْسَى أَحْسَى⁴³⁴

Seni yakalamak isteyenler sana yetişir, sana yetişir. Öyleyse olduğun yerde dur, dur.

Bu örnekteki ikinci أَتَاكَ kelimesi birinci أَتَاكَ kelimesini, ikinci أَحْسَى kelimesi birinci أَحْسَى kelimesini te'kîd etmektedir. Bu sebeple her iki te'kîd lafzı da zorunlu olarak sona bırakılmıştır.

Tâbilerden te'kîd-i mânevîye örnek:

مَهْلًا فِدَاءَ لَكَ الْأَقْوَامُ كُلُّهُمْ وَمَا أُتِيرُ مِنْ مَالٍ وَمِنْ وَلَدٍ⁴³⁵

Yavaş! Bütün kavimler sana feda olsun, ben malı ve çocuk çocuşu çoğaltmıyorum.

⁴³² İbrâhîm, s. 1.

⁴³³ Lebîd b. Rebî'a el-Âmirî, I, 113.

⁴³⁴ Muhammed Muhammed Hasan **Şürrâb**, *Şerhu 'ş-şevâhidi 'ş-şî'riyye fî ümmâtî'l-kütübi'n-nahviyye lierbe'ati âlâfi şâhid şî'rî*, I. Baskı, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2007, II, 14.

⁴³⁵ Bu beyit en-Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. y. m. 604)'ye aittir. **en-Nâbiğa ez-Zübyânî**, *Dîvân, şerh ve ta'lik: Hanâ Nasrullittâ*, I. Baskı, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1991, s. 57; İbn Kuteybe, I, 165.

Bu örnekteki *كُلُّهُمْ* kelimesi *الْأَفْوَامُ* kelimesini te'kîd etmektedir. Bu sebeple zorunlu olarak sonra getirilmiştir.

Tâbilerden bedele örnek:

بَلَّغْنَا السَّمَاءَ مَجْدُنَا وَجَلَدْنَا وَإِنَّا لَنَرْجُو بَعْدَ ذَلِكَ مَطْهَرًا⁴³⁶

Ecdadımız ve şerefimiz göklere ulaşmıştır, biz bunun da ötesine çıkacak bir yer arıyoruz.

Bu örnekteki *مَجْدُنَا* kelimesi *نَا* fâilinden bedeldir. Bu sebeple zorunlu olarak sona bırakılmıştır.

Tâbilerden atf-1 beyâna örnek:

أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيّ بَشِيرٌ عَلَيْهِ الطَّيْرُ تَرْقُبُهُ وَفُوعًا⁴³⁷

Ben Bekir kabilesinden Bişr'i üzerinde yırtıcı kuşların ölümünü bekler halde yaralı olarak terkeden savaşçının oğluyum.

Bu örnekteki *بَشِيرٌ* kelimesi *الْبَكْرِيّ* kelimesinden atf-1 beyândır. Bu sebeple zorunlu olarak sona bırakılmıştır.

Atf-1 beyâna diğer bir örnek:

أَيُّ أَخَوَيْنَا عَبْدَ شَمْسٍ وَنُوفَلَا أَعِيدُكُمَا بِاللَّهِ أَنْ تُحْدِثَا حَرْبًا⁴³⁸

Ey 'Abd-i Şems ve Nevfel Kardeşlerimiz! Sizi harp çıkarmaktan Allah'a sığındırırım.

Bu örnekteki hem *عَبْدَ شَمْسٍ* kelimesi hem de *نُوفَلَا* kelimesi *أَخَوَيْنَا* kelimesi üzerine atf-1 beyândır. Bu sebeple zorunlu olarak sona bırakılmıştır.

⁴³⁶ Bu beyit en-Nâbiğa el-Ca'dî (ö. 65/685)'ye aittir ve Dîvân'ında "بَلَّغْنَا السَّمَاءَ مَجْدًا وَجُودًا وَسُودَدًا وَإِنَّا لَنَرْجُو فَوْقَ" şeklinde geçmektedir. en-Nâbiğa el-Ca'dî, *Dîvân*, thk. Vâdih es-Samed, I. Baskı, Dâru Sâdir, Beyrut 1998, s. 85; İbn 'Abdirabbihî, VI, 141.

⁴³⁷ Bu beyit el-Mirâr el-Esedî (ö. y. 132/749)'ye aittir. el-Eşmûnî, II, 358; Şürrâb, II, 14.

⁴³⁸ el-Eşmûnî, II, 357.

Tâbi olan ögelerin tamamını düşündüğümüzde i‘râb veya başka sebeplerle -ki bu sebepler tâbi olan ögenin tâbi olunan ögeye; müzekker-müennes uyumu, müfred-tesniye-cemi uyumu, mârife-nekre uyumu- tâbi olduğu öge ile uyum içinde olması gerekir.⁴³⁹ Bu uyumu sağlamak için uyulan ögenin önce gelmesi aklen de zorunludur.

2.5.2. Sıla

Mevsûl kendisinden sonraki cümlelerin kendisini açıkladığı isim veya harftir. Tarifinden de anlaşılacağı üzere sıla cümlesinin olması için önce mevsûlün bulunması gerekir. Bu durumda sıla cümlesinin mevsûlünün önüne geçmesi düşünülemez.⁴⁴⁰ Aynı zamanda nahiv âlimleri mevsûlü isim olan sıla cümlesini i‘râbdan mahalli olmayan cümleler arasında zikrederler.⁴⁴¹

Örnek:

رَأَيْتُ جَرِيرًا لَمْ يَضَعْ عَنْ حِمَارِهِ عَلَيْهِ مِنَ الثَّمَلِ الَّذِي هُوَ حَامِلُهُ⁴⁴²

Cerîr'i eşeğine yüklemiş olduğu yükü ondan henüz indirmemiş gördüm.

Âyetten bir örnek:

﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

*“Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”*⁴⁴³

Buradaki الَّذِي kelimesi ism-i mevsûldür ve kendisinden sonraki cümle onun sıla cümlesidir ve mevsûlü açıklamaktadır.⁴⁴⁴ Burada mevsûl zikredilmeden sıla cümlesinin olması düşünülemez. Zira sıla cümlesinin açıklayacağı şey henüz yoktur. Bu sebeple sıla cümlesi Arapça’da mevsûlünden önce gelemmez.

⁴³⁹ er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-nahvî*, s. 429.

⁴⁴⁰ İbnü’s-Serrâc, II, 223; el-Ğalâyînî, I, 97.

⁴⁴¹ el-Ğalâyînî, III, 607.

⁴⁴² Bu beyit el-Ferezdak (ö. 110/728)’a aittir. el-Ferezdak, s. 453; Dayf, *et-Tetavvur ve’t-tecdîd*, s. 180.

⁴⁴³ Mülk, 67/1.

⁴⁴⁴ İbrâhîm, s. 562.

Sıla cümlesinin mâmulünün de mevsûlden önce gelmesi câiz değildir. Ancak mâmulün zarf olması durumunda câiz görenler vardır.⁴⁴⁵

2.5.3. Muzâfun İleyh

Arapça’da muzâfun ileyh muzâfın durumunu bildirmek için kullanılır. Mesela muzâf “çocuk” kelimesi olsa bu çocuğun kimin çocuğu olduğunu bildirmek için muzâfun ileyh getirilir ve "وَلَدٌ عَلِيٍّ" “Ali’nin çocuğu...” denilerek çocuğun kime ait olduğu bildirilir yani muzâfun ileyh’in cümle içindeki görevi muzâfın durumunu bildirmektir.⁴⁴⁶ Nahiv âlimleri muzâfun ileyhi, muzâfın kendisinden mârifelik veya tahsîs kazanma konusunda da zikrederler.⁴⁴⁷ Zira muzâfun ileyh mârife olması durumunda muzâfa mârifelik kazandırır, nekre olması durumunda da tahsîs kazandırır. Bu sebeple muzâfun ileyh’in muzâftan önce gelmesi imkânsızdır.⁴⁴⁸

Örnek:

رَمَتِ الْفُؤَادَ مَلِيحَةً عَذْرَاءُ بِسَهَامٍ لَحْظٍ مَا لَهُنَّ دَوَاءُ⁴⁴⁹

Hoş bir bakire kalbime devası olmayan bakış okları attı.

Bu örnekteki بِسَهَامٍ kelimesi muzâf, لَحْظٍ kelimesi de muzâfun ileyhtir. Bu sebeple sona bırakılması zorunlu hale gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿كَبِيعَاصٍ ذِكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا﴾

“Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd. Bu, Rabbinin, Zekeriya kuluna olan merhametinin anılmasıdır.”⁴⁵⁰

⁴⁴⁵ el-Birgivî, s. 124.

⁴⁴⁶ Nâsîf vdğr., s. 58.

⁴⁴⁷ en-Nukrât, s. 40.

⁴⁴⁸ İbnü’s-Serrâc, II, 226.

⁴⁴⁹ et-Tebrîzî, Şerhu Dîvânî ‘Antere, s. 21; Sa‘îd, s. 5.

⁴⁵⁰ Meryem, 19/1-2.

Buradaki رَحْمَةً, رَبِّ, كَ kelimeleri muzâfun ileyhtir.⁴⁵¹ Muzâf olan رَحْمَةً kelimesi kendi manasında düşünüldüğünde mutlaklır yani bir insandan da sadır olan bir rahmet düşünülebilir. Rab kelimesine izâfe olmakla rahmetin bir Rabbe ait olduğu ifade edilmiş, Rab kelimesi de aynı zamanda kendinden sonraki muhatap zamirine muzâf olmuştur. Sonuçta mana “senin Rabbinin rahmeti” olmuştur. Görüldüğü gibi bu mananın oluşabilmesi için muzâfun ileyhin sonda olması gerekir. Bu sebeple Arapça’da muzâfun ileyhin muzâftan önce gelmesi mümkün değildir.

Ancak muzâfun ileyh vasıf kelimelerden ism-i fâil olursa bu durumda kendisinin mâmulü muzâftan önce gelebilir.

Örnek:

أَنَا زَيْدًا غَيْرُ ضَارِبٍ (Ben Zeyd’i döven değilim.) cümlesinde زَيْدًا kelimesi kendisinden sonraki muzâfun ileyh olan ضَارِبٍ kelimesinin mâmulüdür. Bu kelime muzâf olan غَيْرُ kelimesinden önce gelmiştir.⁴⁵²

2.5.4. İsm-i Fiiller

İsm-i fiillerden mâzi fiil, muzâri fiil ve emir fiili manasında olanlar vardır. İsm-i fiillerin mâmulleri kendisinden önce gelmez yani ism-i fiiller zorunlu olarak mâmullerinden önce gelir.⁴⁵³

Mâzi fiil manasında olan ism-i fiile örnek:

شَتَّانَ جَفَلُ الدُّمُوعِ بَيْنَهُمَا شَوْقُ مُحِبٍّ وَنَأْيُ مَحْبُوبٍ⁴⁵⁴

Sevenin özlemi ile sevgilinin uzaklaşması arasında ne kadar da fark var; işte o gözyaşlarının dökülmesi.

⁴⁵¹ İbrâhîm, s. 305.

⁴⁵² el-Birgivî, s. 152.

⁴⁵³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-nedâ*, s. 281; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri’z-zeheb*, s. 414; İbnü’s-Serrâc, II, 246.

⁴⁵⁴ Bu beyit el-Buhturî (ö. 284/897)’ye aittir. **el-Buhturî**, *Dîvân*, thk. Hasan Kâmil es-Sayrafî, III. Baskı, Dâru’l-me‘ârif, Mısır 1964, I, 266.

Bu örnekteki شَتَّانَ kelimesi ism-i fiildir ve بَعْدَ mâzi fiili manasındadır. Bu sebeple de zorunlu olarak mâmullerinden önce gelmiştir.

Muzâri fiil manasında olan ism-i fiile örnek:

وَأَهْلًا بِمَا جَاءَتْ بِهِ وَأَهْلًا لَهُ أَحْيَتْ بِهِ مَا مَاتَ مِنْ أَوْصَالِي⁴⁵⁵

Onun getirdikleri ve o ne güzel, ne hoş! Mafsaallarımın ölenleri onunla canlandı.

Bu örnekteki وَأَهْلًا kelimesi ism-i fiildir ve أَعْجَبَ manasındadır. Bu sebeple de zorunlu olarak mâmullerinden önce gelmiştir.

Emir fiili manasında olan ism-i fiile örnek:

دُونُكَهَا إِنَّهَا مُصْرِفَةٌ عَقَّارِبًا فِي الْبِلَادِ مُنْشِرَةٌ⁴⁵⁶

Onu tut! O memlekete yayılan akrepleri yönetir.

Bu örnekteki دُونُكَهَا ifadesi حَذُّهُ emir fiili manasındadır. İsm-i fiil olması sebebiyle mâmullerinden önce gelmek zorundadır.

2.5.5. Fâil

Fâilin önce gelmesi konusuna “Fiilin Zorunlu Olarak Önce Gelmesi” konusunda değinmiş idik. Arapça’da fâil, fiilden önce gelemez. Fâilin yeri fiilden sonra gelmesidir.⁴⁵⁷ Eğer fâil, fiilden önce gelecek olursa cümle yapısı değişir. Zira Arapça’da fiil ile başlayan cümleye fiil cümlesi, isim ile başlayan cümleye de isim cümlesi denir.⁴⁵⁸

Bu konu için şu iki âyeti örnek olarak inceleyelim:

⁴⁵⁵ el-Buhturî, *Dîvân*, III, 1897.

⁴⁵⁶ el-Buhturî, *Dîvân*, II, 930.

⁴⁵⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 199; İbnü's-Serrâc, II, 228; İşler, s. 133.

⁴⁵⁸ İşler, s. 56.

﴿وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ...﴾

“*Hani Allah size iki taifeden birini...*”⁴⁵⁹

﴿... وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا...﴾

“*... Allah size kendi katından mağfiret ve bol nimet va’dediyor...*”⁴⁶⁰

Buradaki birinci ve ikinci âyette müsned ve müsnedün ileyh aynı kelimelerdir. Görünüşte iki âyette de يَعِدُ fiili ve اللَّهُ lafz-ı celâli vardır. Ancak birinci âyetteki يَعِدُ fiil, sonrasındaki lafz-ı celâli de onun fâilidir⁴⁶¹ ve cümle fiil cümlesidir. İkinci âyette ise يَعِدُ fiili lafz-ı celâlden sonra gelmiştir. Bu durumda اللَّهُ lafz-ı celâli mübtedâdır, يَعِدُ fiili içerdiği fâil olan zamir ile cümledir ve bu mübtedânın haberidir.⁴⁶² Sonuç olarak da cümle isim ile başlamış olması hasebiyle isim cümlesidir.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere fâilin fiilden önce gelmesi cümle yapısına etki eder. Bir başka deyişle fâilin fiilden önce gelmesiyle cümle yapısı değişir.⁴⁶³

Nâib-i fâil öne alınma hususunda fâil gibidir.⁴⁶⁴ Zira öne alınması durumunda mübtedâ olup sonraki cümlelerin de haberi olması gerekir. Bu sebeple nâib-i fâil de fâil gibi fiilden önce gelemez.⁴⁶⁵

Örnek:

وَمَا بَنَا السَّيْفُ عَنْ جُبَيْنَ وَعَنْ دَهَشٍ عِنْدَ الْإِمَامِ وَلَكِنْ أُجِرَ الْقَدَرُ⁴⁶⁶

Halifenin huzurunda kılıcın kesmemesi korkumdan veya dehşete düşmemden değil bilakis kaderin (ecelin) vakti gelmediğindendir.

⁴⁵⁹ Enfâl, 8/7.

⁴⁶⁰ Bakara, 2/268.

⁴⁶¹ İbrâhîm, s. 177.

⁴⁶² İbrâhîm, s. 45.

⁴⁶³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 199; el-Birgivî, s. 136.

⁴⁶⁴ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 53.

⁴⁶⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 206; el-Birgivî, s. 136; er-Râcihi, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 216.

⁴⁶⁶ Bu beyit el-Ferezdkak’a aittir. el-Ferezdkak, s. 255.

Bu örnekteki الْقَدْر kelimesi nâib-i fâidir, zorunlu olarak fiili olan أَجَرَ'dan sonra gelmiştir.

Ancak şiir zarureti binaen bu takdimin câiz olduğunu söyleyenler vardır.⁴⁶⁷

Örnek:

صَدَدْتُ فَأَطَوَّلْتُ الصُّدُودَ وَقَلَّمَا وَصَّالٌ عَلَى طُولِ الصُّدُودِ يَدُومُ⁴⁶⁸

Benden yüz çevirdin ve bunu çok uzattın, devam eden yüz çevirmeyle kavuşma az olur.

Bu örnekteki وَصَّالٌ kelimesi fâildir ve fiili olan يَدُومُ'den önce gelmiştir. Cümlelerin normal dizimi طُولِ الصُّدُودِ وَصَّالٌ عَلَى طُولِ الصُّدُودِ وَقَلَّمَا يَدُومُ şeklindedir.⁴⁶⁹

2.5.6. Câmid ve Nâkıs Fiillerin Mânulleri

Arapça'da fiiller mutasarrıf ve câmid olarak iki kısma ayrılır. Mutasarrıf fiillerin mânulleri ile ilgili bilgi fiil cümlesi kısmında ele alınmıştır. Mutasarrıf nâkıs fiiller ile câmid fiillerin mânullerinden önce gelmesi zorunludur, mânulleri kendilerinden önce gelemez.⁴⁷⁰ Şimdi bu iki kısma dâhil olan fiiller ele alınacaktır.

Fiiller içinde tek kullanımı olan; yani sadece mâzi veya sadece emir manasında kullanılan ve başka bir formatı bulunmayan fiillere “câmid fiil” denir.⁴⁷¹ Câmid fiillerin mânulleri ile ilgili takdim durumu şu şekildedir.

2.5.6.1. Câmid Olan نِعْمَ ve يُسِّ de Fiilleri

Arapça'da نِعْمَ medih, يُسِّ de zem için kullanılan fiillerdir. Bu fiillerin medhettiğine veya zemmettiğine mahsûs denir. Medih ve zem fiillerinin mahsûsu öne alınırsa mahsûs

⁴⁶⁷ el-Bağdâdî, IV, 16.

⁴⁶⁸ Şürrâb, III, 66.

⁴⁶⁹ el-Kazzâz, I, 309.

⁴⁷⁰ İbnü's-Serrâc, II, 228; el-Kırş, s. 35, 132.

⁴⁷¹ Feyyâz, s. 43.

mübtedâ, sonrasındaki fiil ve fâilinden oluşan cümle de bu mübtedânın haberi olur.⁴⁷² Bu durumda başka bir i'râb şekli söz konusu değildir.

Örnek:

الصِّدْقُ نِعْمَ الْخُلُقُ (Doğruluk ne güzel ahlaktır.) cümlesindeki الصِّدْقُ kelimesi mahsûs bi'l-medihtir ve mübtedâdır, sonrasındaki medih fiili, fâili ile birlikte cümledir ve bu mübtedânın haberidir.⁴⁷³

Medih veya zem fiillerinde sona bırakılan mahsus, ya zorunlu olarak hazfedilen mübtedânın haberi olur ya da medih ve zem fiilleri mukaddem haber, bu da muahhar mübtedâ olur.

Örnek:

نِعْمَ الْخُلُقُ الصِّدْقُ (Ne güzel ahlaktır doğruluk.) cümlesindeki mahsûs الصِّدْقُ kelimesi sonda gelmiştir. İ'râbı iki şekilde olabilir. Birincisi, الصِّدْقُ kelimesi zorunlu olarak hazfedilmiş mübtedânın haberidir. İkincisi, الصِّدْقُ kelimesi muahhar mübtedâdır, öncesindeki medih fiili ve fâilinden oluşan cümle bu mübtedânın mukaddem haberidir.⁴⁷⁴

نِعْمَ'ye örnek:

فَنِعْمَ الرَّادُّ رَادُّ أَبِيكَ رَادًّا⁴⁷⁵

تَرَوُّدٌ مِثْلُ رَادِّ أَبِيكَ فِينَا

Bizim aramızda babanın azığı gibi bir azığın olsun. Azık olarak babanın azığı ne güzel azırtır.

Bu örnekteki نِعْمَ fiili zorunlu olarak mâtûllerinden önce gelmiştir.

⁴⁷² İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 204.

⁴⁷³ el-Hâşimî, *Te'allümü'n-nahv*, s. 160.

⁴⁷⁴ el-Hâşimî, *Te'allümü'n-nahv*, s. 161.

⁴⁷⁵ Şürrâb, I, 307.

بُئْسَ ye örnek:

بُئْسَ الصُّحَاةُ وَبُئْسَ الشَّرْبُ شَرِبُهُمْ إِذَا جَرَى فِيهِمُ الْمَزَاءُ وَالسُّكْرُ⁴⁷⁶

Sarhoşluktan ayılanlar ne kötüdür! Onların arasında tadı nahoş şarap akarken içip sarhoş olmak da ne kötüdür.

Bu örnekteki بُئْسَ fiilleri zorunlu olarak mâmullelerinden önce gelmiştir.

بُئْسَ ve نَعَمْ fiillerinde mahsûsun sadece fâilden önce gelmesi câiz değildir yani mahsûs ya sonra gelecektir ya da hem fâil hem de fiilden önce gelecektir.⁴⁷⁷

Medih ve zem için kullanılan لَا حَبْدًا ve حَبْدًا kelimelerinin mahsûsu da kendilerinden önce gelemez.⁴⁷⁸

2.5.6.2. Mutasarrıf Nâkıs Fiiller

Fiillerin mutasarrıf ve câmid olarak sınıflandığı daha önce belirtilmişti. Nâkıs fiiller mübtedâ ve haberin başına gelip olup onları ismi ve haberi yapar. Nâkıs fiillerin sadece mâzi ve muzârii bulunanı olduğu gibi câmid olarak geleni de vardır.⁴⁷⁹ Nâkıs fiillerin kısımlarının mâmulleleri ile arasındaki takdim ve tehir durumunu inceleyelim.

2.5.6.2.1. Ef'âl-i Mukârabe⁴⁸⁰

Mukârabe fiilleri haberin meydana gelme zamanının yakın olduğuna delalet eder. Arapça'da bu manada kullanılan fiiller كَادَ, كَرَبَ, أَوشَكَ fiilleridir.⁴⁸¹ Mukârabe fiillerinin haberleri zorunlu olarak onlardan sonra gelir.⁴⁸²

⁴⁷⁶ Bu beyit el-Ahtal'a aittir. el-Ahtal, s. 109; **Ebû Dâvûd** Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, ta'lîk: 'İzzet 'Ubey ed-Da'âs ve 'Âdil es-Seyyid, I. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1997, IV, 68.

⁴⁷⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 204.

⁴⁷⁸ en-Nukrât, s. 117.

⁴⁷⁹ Feyyâz, s.44; el-Kırş, s. 35.

⁴⁸⁰ Geniş bilgi için bkz. el-Müberred, *el-Muktedab*, III, 68; er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-nahvî*, s. 157.

⁴⁸¹ el-Müberred, *el-Muktedab*, III, 74; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb*, s. 215; ed-Dahdâh, s. 104; er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-nahvî*, s. 157.

⁴⁸² el-Ğalâyîni, II, 371.

Örnek:

وَرُخْنَا يَكَادُ الطَّرْفُ يَقْصُرُ دُونَهُ مَتَى تَرَقَّ الْعَيْنُ فِيهِ تَسْقُلُ⁴⁸³

Gözler ona baktığında neredeyse yetersiz kalırdı, üst tarafına baksa alt tarafına bakmaktan kendini alamıyordu.

Bu örnekteki يَكَادُ fiili mukârame fiilidir ve zorunlu olarak ismi olan الطَّرْفُ ve haberi olan يَقْصُرُ fiilinden önce gelmiştir.

Diğer bir örnek:

فَسَاغَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أَغْصُ بِالْمَاءِ الْفَرَاتِ⁴⁸⁴

Şimdi (düşmandan intikamımı aldıktan sonra) içecekleri rahat içiyorum, daha evvel tatlı soğuk su içerken bile neredeyse boğuluyordum.

Bu örnekteki أَكَادُ fiili mukârame fiilidir ve zorunlu olarak mâmullerinden önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿... يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ...﴾⁴⁸⁵

“... Bu ağacın yağı ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak...”⁴⁸⁵

Bu fiillerin haberlerinin, isimlerinden önce gelmesi uygun olmakla birlikte fiillerinin önüne geçmesi kesinlikle uygun değildir yani bu fiillerin haberleri her zaman fiillerinden sonra gelir.⁴⁸⁶

⁴⁸³ eş-Şeybânî, I, 170.

⁴⁸⁴ el-‘Ukberî, Şerhu Dîvânî ‘l-Mütenebbî, IV, 128.

⁴⁸⁵ Nûr, 24/35.

⁴⁸⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu Şüzûri ‘z-zeheb, s. 288; el-Birgivî, s. 121; ed-Dahdâh, s. 104.

2.5.6.2.2. Ef'âl-i Recâ

Arapça'da, haberin meydana gelmesinin ümit edildiğini gösteren fiillere “recâ fiilleri” denir ki bunlar عَسَى, اِخْلُوقْ, حَرَى fiillerinden ibarettir.⁴⁸⁷ Recâ fiillerinin haberi kendilerinden önce gelemezler.⁴⁸⁸

وَعَسَى الْيَوْمَ أَنْ يَرْجِعَ قَوْمًا كَالَّذِي كَانُوا⁴⁸⁹

Umulur ki zaman o kavmi (Benî Zehl) eskiden oldukları hale geri çevirir.

Bu örnekteki عَسَى recâ fiillerindendir. Bu sebeple zorunlu olarak mâmullerinden önce gelmiştir.

Diğer bir örnek:

عَسَى سَائِلٌ دُو حَاجَةٍ إِنْ مَنَعَتْهُ مِنْ الْيَوْمِ سُؤلاً أَنْ يُيسَّرَ فِي عَدٍ⁴⁹⁰

Bugün ihtiyacından dolayı isteyen fakire istediğini vermezsen umulur ki o kimse yarın ona malik olur.

Bu örnekteki عَسَى recâ fiillerindendir. Bu sebeple zorunlu olarak mâmullerinden önce gelmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ...﴾

“Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder...”⁴⁹¹

Bu ayetteki عَسَى recâ fiili de zorunlu olarak mâmullerinden önce gelmiştir.

⁴⁸⁷ ed-Dahdâh, s. 104; el-Ğalâyînî, II, 370.

⁴⁸⁸ ed-Dahdâh, s. 109; el-Ğalâyînî, II, 371.

⁴⁸⁹ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*, I, 6; es-Sübkî, I, 207.

⁴⁹⁰ Şürrâb, I, 341.

⁴⁹¹ İsrâ, 17/8.

2.5.6.2.3. Ef‘âl-i Şurû‘

Şurû‘ fiilleri habere başlamayı delalet eden fiillerdir. Arapça’da bu manada kullanılan fiiller اُنْشَأَ, اُنْزَى, اُقْبِلَ, اُحْدَ, اِبْتَدَأَ, اُنْشَأَ, اُنْزَى, اُقْبِلَ, اُحْدَ, اِبْتَدَأَ fiillerinden ibarettir.⁴⁹² Şurû fiillerinin haberi kendisinden sonra gelmek zorundadır. Belki sadece isminden önce gelmesi câizdir.⁴⁹³

Örnek:

بِأَنْكُمَا خَيْرُ الْحِجَارِ وَأَهْلِهِ إِذَا جَعَلَ الْمُعْطَى يَمْلُ وَيَسْأَلُ⁴⁹⁴

İnfak eden usanmaya başladığında (infak edip haram aylara riayet ettiğiniz için) Hicaz ve ehlinin en hayırlısı sizsiniz.

Bu örnekteki جَعَلَ fiili şurû‘ fiillerindendir. Bu sebeple zorunlu olarak mâmullerinden önce gelmiştir.

Diğer bir örnek:

أَنْشَأَ يُمَرِّقُ أَثْوَابِي يُؤَدِّبُنِي أَبْعَدَ شَيْءٍ عِنْدِي يَبْتَغِي الْأَدْبَا⁴⁹⁵

(Küçükken terbiye ettiğim çocuk büyüyüp adam olunca) beni terbiye etmek için elbiselerimi yırtmaya başladı, ben yaşlandıktan sonra mı edep istiyor.

Bu örnekteki اُنْشَأَ fiili şurû‘ fiillerindendir. Bu sebeple zorunlu olarak mâmullerinin önüne geçmiştir.

⁴⁹² ed-Dahdâh, s. 104; er-Râcihî, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, s. 158; el-Ğalâyînî, II, 370.

⁴⁹³ ed-Dahdâh, s. 107; el-Ğalâyînî, II, 371.

⁴⁹⁴ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'l-Hamâse*, II, 371.

⁴⁹⁵ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'l-Hamâse*, I, 316.

2.5.7. لَيْسَ'ye Benzeyen مَا'nın ve لَا'nın Haberi

لَيْسَ'ye benzeyen مَا ve لَا harferi لَيْسَ gibi amel eder. Ancak bu harflerin de haberleri, isimlerinden önce gelemmez,⁴⁹⁶ öne alınacak olursa bu harfler amel etmez.⁴⁹⁷

لَيْسَ'ye benzeyen مَا'ya örnek:

وَمَا الْحُسْنُ فِي وَجْهِ الْفَتَى شَرَفًا لَهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي فِعْلِهِ وَالْخَلَاتِقِ⁴⁹⁸

Delikanlının yaptıkları ve ahlakı güzel değilse yüzünün güzelliği onun için şeref değildir.

Bu örnekteki مَا harfi لَيْسَ'ye benzeyen مَا'dır ve mâmullerinden önce gelmiştir.

لَيْسَ'ye benzeyen لَا'ya örnek:

تَعَزَّ فَلَا شَيْءٌ عَلَى الْأَرْضِ بَاقِيًا وَلَا وَرَزَّ مِمَّا فَضَى اللَّهُ وَاقِيًا⁴⁹⁹

Musibetlere karşı sabırlı ol! Çünkü dünyada hiçbir şey baki değildir, Allah'ın hükmüne karşı hiçbir sığınak da seni koruyucu değildir.

Bu örnekteki لَا'ya benzeyen لَا'dır ve mâmullerinin önüne geçmiştir.

2.5.8. Vasıf Olan Kelimelerin Mâmulleri

Vasıf olan kelimeler ism-i fâil, ism-i mef'ûl, ism-i tafdîl, sıfat-ı müşebbehe gibi kelimelerdir. Bu kelimeler fiilleri gibi âmil olur. Bu kelimelerin mâmulleri; fâil, temyîz veya muzâfun ileyih olur ve öne alınmaları imkânsızdır. Bu kelimelerden masdar ve sıfat-ı müşebbehenin mâmulleri kendilerinden önce gelemmez.⁵⁰⁰ Ancak vasıf kelimelerden ism-

⁴⁹⁶ Sîbeveyhi, II, 317; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, s. 219; el-Birgîvî, s. 113.

⁴⁹⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, s. 221.

⁴⁹⁸ el-'Ukberî, *Şerhu Dîvânî 'l-Mütenebbî*, IV, 5.

⁴⁹⁹ es-Süyûtî, II, 652.

⁵⁰⁰ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 157, 164; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri 'n-nedâ*, s. 283-308; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, s. 405; İbnü's-Serrâc, II, 229.

i fâilin mâmulünün öne geçmesi mümkündür. Zira ism-i fâil amel etme konusunda fiil gibidir.⁵⁰¹

Örnek:

فَمَنْ يَكُ عَنْ شَأْنِهِ سَائِلًا فَإِنَّ أَبَا نُؤْفَلٍ قَدْ شَجِبَ⁵⁰²

Kim onun durumunu soracak olursa Ebû Nevfel helak olmuştur.

Bu örnekteki سَائِلًا ism-i fâildir ve شَأْنِهِ عَنْ mâmulüdür. Burada ism-i fâilin mâmulü kendisinden önce gelmiştir.

2.5.9. Temyîz

Temyîz Arapça cümle öğelerinin bir parçasıdır. Cümle içindeki görevi kendisinden önce vuku bulan kelime veya cümledeki kapalılığı ortadan kaldırmaktır.⁵⁰³ Bu durumda temyîzin kapalılık meydana gelmeden onu ortadan kaldırması düşünülemez yani müphem kelime veya cümleden önce gelmesi düşünülemez. Görevi tefsir etmek, açıklamak olan şeyin açıklanacak şeyden önce zikredilmesi uygun değildir.⁵⁰⁴

Örnek:

يَا عَبْلُ لَوْ أَنِّي لَقِيتُ كَتِيبَةً سَبْعِينَ أَلْفًا مَا رَهْبْتُ لِقَاَهَا⁵⁰⁵

Ey 'Able! Ben yetmiş bin kişiden oluşan bir birlikle karşılaştıyım onlarla karşılaşmaktan korkmazdım.

Bu örnekteki أَلْفًا kelimesi سَبْعِينَ sayısının temyîzidir. Bu sebeple sona bırakılması zorunlu hale gelmiştir.

Diğer bir örnek:

⁵⁰¹ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 156; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ*, s. 304; İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb*, s. 405; el-Birgivi, s. 152.

⁵⁰² et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'Antere*, s. 23; Sa'îd, s. 18.

⁵⁰³ er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-nahvî*, s. 296.

⁵⁰⁴ İbnü's-Serrâc, II, 229, Abdülğani, *en-Nahvü'l-kâfi*, II, 86.

⁵⁰⁵ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'Antere*, s. 211.

كَفَى بِكَ دَاءٌ أَنْ تَرَى الْمَوْتَ شَافِيًا وَحَسْبُ الْمَنَايَا أَنْ يَكُنَّ أَمَانِيَا⁵⁰⁶

Ölümü hastalığına şifa verici görmes sana hastalık olarak yeter, ölümlere de temenni edilen olması yeter.

Bu örnekteki دَاءٌ kelimesi temyîzdir, bu sebeple zorunlu olarak sona bırakılmıştır.

Âyetten bir örnek:

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُغْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوْ افْتَدَى بِهِ...﴾

“Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, dünya dolusu altını fidye verseler bile bu, hiçbirisinden asla kabul edilmeyecektir...”⁵⁰⁷

Buradaki ذَهَبًا kelimesi temyîzdir.⁵⁰⁸ Bu kelime kendisinden önceki مِلْءُ الْأَرْضِ “yeryüzü dolusu” ifadesini açıklamaktadır. Zira yeryüzü dolusu neyi fidye verecekleri kapalıdır. İşte bu gibi durumlarda temyîz gelir ve kendisinden önceki kapalılığı giderir. Temyîzin kapalılık olduktan sonra gelmesi mümkün değildir. Temyîz geldikten sonra da cümlede kapalı bir ifade kullanmak mantıklı değildir. Bu sebeple temyîzin Arapça’da kendisinden önceki kapalı kelime veya cümleden önce gelmesi uygun değildir.

2.5.10. Zamirin Hem Lafızda Hem Manada Zâhir İsimden Önce Getirilmesi

Zamir kendisinden önceki ismin tekrar edilmemesi için kullanılır. Ancak bu ismin zamirden önce geçmiş olması şarttır. Önce geçmiş olması bazen lafızda bazen de cümledeki sırası itibarıyla olabilir. Ancak ne lafızda ne de manada önce geçmemiş olan isme dönen zamir bu isimden önce gelemez.⁵⁰⁹ Konunun örneği “Zarûretü’ş-şî’r” konusunda zikredildiği için burada tekrar edilmemiştir.

⁵⁰⁶ el-Vâhidî, s. 623.

⁵⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/91.

⁵⁰⁸ İbrâhîm, s. 61.

⁵⁰⁹ İbnü’s-Serrâc, II, 238.

2.5.11. Sadâret Hakkı Olan Harfler

İstifhâm harfleri, nefy için olan لا, ibtidâ lââm'ı gibi harflerin sadâret hakkı vardır. Sadâret hakkı olan harflerin âmil olsun veya olmasın cümle içinde öne alınması zorunludur. Cümlelerin diğer öğeleri bu harflerden önce getirilemez.⁵¹⁰

2.5.12. İsimlerde Âmil Olan Harfler ve Fiillere Bitişen Harfler

İsimlerde âmil olan harfler اِئ ve benzerleri, harf-i cerler, istisnâ harfleridir. Bu harflerin mâmulleri bu harflerden önce gelemez. Aynı şekilde âmil olsun veya olmasın fiillerin başına gelen harflerin fiillerden sonra gelmesi imkânsızdır. Fiillerde âmil olan harfler; nasb eden veya cezâm eden harflerdir. Fiillerde âmil olmayanlar ise س, سَوْفَ, قَدْ, رَبِّ, قُلْ gibi harflerdir. Bu harflerin başına geldiği olduğu fiiller bu harflerden önce gelemez.⁵¹¹

⁵¹⁰ İbnü's-Serrâc, II, 234-235.

⁵¹¹ İbnü's-Serrâc, II, 230-234.

İKİNCİ BÖLÜM

BELÂGAT AÇISINDAN TAKDİM ve TEHİR

Tezimizin bu bölümünde takdim-tehir konusu belâgat açısından ele alınacak ve belâgat kitaplarında hangi öğelerin takdim ve tehirinin zikredildiği ve hangi amaçlarla yapıldığı incelenecektir.

1. Tehir Mülahazasıyla Yapılan Takdim

Arapça’da bazı cümle öğeleri cümle içindeki asli yerlerinden önce getirilir. Ancak öne alınan bu öge hâlâ cümle içindeki asli yerinde mülahaza edilir. Şöyle ki; mübtedânın haberi her ne kadar mübtedâdan önce gelmiş olsa da cümle içindeki asli yeri mübtedâdan sonra olmasına binaen haber, mübtedâdan sonra kabul edilir.

Aynı şekilde mef’ûlün bihin asli yeri cümle içinde fâilden sonra gelmesidir. Mef’ûlün bih öne alındığında hâlâ asli yeri olan fâilden sonra mülahaza edilir. İşte bu tür takdimleri belâgat âlimleri “tehir mülahazasıyla yapılan takdim” şeklinde ifade ederler.⁵¹² Bu öne alma “cümledeki öge öne alınmakla birlikte hükmü ve cinsi daha önceki hali üzerine kalması mülahaza edilendir” şeklinde de ifade edilebilir.⁵¹³

Örnek:

إِذَا لَمْ يَزِنْ حُسْنَ الْجُسُومِ عُقُولُ⁵¹⁴

وَلَا خَيْرَ فِي حُسْنِ الْجُسُومِ وَطُولِهَا

⁵¹² el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 102; el-Bahrânî, s. 142; es-Sa’îdî, *Buğyetü’l-îzâh*, I, 108.

⁵¹³ Ebû Bekir **Abdülkâhir el-Cürcânî**, *Delâilü’l-i’câz fî ‘ilmi’l-me’ânî*, ta’lik: Ebû Fehr Mahmûd Muhammed Şâkir, III. Baskı, Matba’atü’l-medenî, Kâhire 1992, s. 106; et-Teftâzânî, s. 106; Abbâs, s. 209; es-Sa’îdî, *Buğyetü’l-îzâh*, I, 108.

⁵¹⁴ Bu beyit el-‘Ukberî tarafından el-Ferezdak’a nispet edilse de şairin dîvânında bulunamamıştır. Buna mukabil kaynaklardan birinde nispetsiz olarak aynı şiir geçmektedir. el-‘Ukberî, *Şerhu Dîvânî’l-Mütenebbî*, II, 320; et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî’l-Hamâse*, II, 39.

Akıllar bedenlerin güzelliğini süslemedikten sonra bedenlerin güzelliğinin ve uzunluğunun ne faydası var.

Bu örnekteki حُسْنُ kelimesi mef'ûlün bihtir ve asli yerinden önce zikeredilerek fâilinden önce getirilmiştir. Buradaki mef'ûlün bih önce getirilmiş olmakla birlikte hâlâ asli yerinde; fâil olan عُفُولُ kelimesinden sonra farz edilmektedir.

Âyetten bir örnek:

﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ...﴾

“Nefsinin arzusunu ilâh edinen... kimseyi gördün mü?”⁵¹⁵

Bu âyette إِلَٰهَهُ kelimesi هَوَاهُ kelimesinden önce gelmiştir ve manası “ilâhını hevâ edinen” şeklindedir. Bu öne alma olmasa هَوَاهُ إِلَٰهَهُ şeklinde olacaktı ve mana değişecek “hevâsını ilâh edinen” olacaktı, ancak kişinin hevâsı/arzusunu ilâhına hasretmesi zemmedilen bir durum olmayacaktı. Öne alınarak “ilâhını hevâ edinen” manası ifade edilmiştir.⁵¹⁶ Burada öne alınan إِلَٰهَهُ kelimesi öne alınmakla birlikte hâlâ asli yeri olan هَوَاهُ kelimesinden sonra kabul edilir.

2. Tehir Mülâhazası Olmadan Yapılan Takdim

Arapça’da bazı cümle ögeleri cümle içinde yer aldığı konuma göre i’râb edilir ve cümlelerin ögesi olur. Mârife haberin, mârife mübtedânın önüne alınması örnek verilebilir. Şöyle ki; رَئِدُ الْمُنْطَلِقِ cümlesini رَئِدُ الْمُنْطَلِقِ şeklinde ifade etmek mümkündür. Cümlelerin birinci söyleniş şeklinde الْمُنْطَلِقِ kelimesi haber iken ikinci cümlede aynı kelime mübtedâ olmuştur. Zira isim cümlesinin ögelerinin ikisi de mârife olması durumunda ilk zikredilen mübtedâ olur. İşte bu tür takdimleri belâgat âlimleri “tehir mülâhazası olmaksızın yapılan takdim” şeklinde ifade ederler⁵¹⁷ yani cümle içinde öne alınan öge, cümle içindeki eski

⁵¹⁵ Câsiye, 45/23.

⁵¹⁶ Mahmûd es-Seyyid Şeyhûn, *Esrâru’t-takdîm ve’t-te’hîr fî luğati’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dâru’l-hidâye, Kâhire tsz., s. 102.

⁵¹⁷ el-Bahrânî, s. 142; es-Sa’îdî, *Buğyetü’l-izâh*, I, 108.

görevinden yeni bir göreve geçmiş olur. Daha önce haber olan kelime artık mübtedâ olmuştur. Başka bir deyişle cümlede öne alınan öge daha önceki hüküm, cins ve i'râbindan çıkarılmış ve öne alındığı yere göre cümle içinde yeni bir öge halini almıştır.⁵¹⁸

Örnek:

أَنَا الرَّجُلُ الضَّرْبُ الَّذِي تَعْرِفُونَهُ حَشَّاشٌ كَرَّاسٍ الْحَيَّةِ الْمُتَوَقِّدِ⁵¹⁹

Ben vurucu/çevik biriyim tanırsınız, yılanın hareketli başı gibi atılanım.

Bu örnekteki أَنَا kelimesi mârifedir ve mübtedâdır, الرَّجُلُ kelimesi de mârifedir ve haberdir.

Cümledeki الرَّجُلُ haberi öne alınarak cümle أَنَا الرَّجُلُ şeklinde ifade edilecek olsa bu durumda الرَّجُلُ kelimesi mübtedâ olacak أَنَا zamiri de haber olacaktır.

Fiilin, cümlelerin diğer öğelerinden önce gelmesi, mârife olan mübtedânın haberinden önce gelmesi, metbûların tâbilerinden önce gelmesi, âmil olan kelimelerin mâmullerinden önce gelmesi bu kısımdandır. Bu kısım daha ziyade nahiv açısından önemlidir.⁵²⁰

3. Takdim ve Tehirin Kısımları

Arapça'da takdim-tehir konusuna baktığımızda, bu takdim veya tehirin bazen lafız bazen de mana açısından önemli olduğunu görürüz. Biz de takdim-tehiri “lafız açısından” ve “mana açısından” ele alacağız.

3.1. Lafız Açısından

Cümlelerin öğelerinin takdimi veya tehiri bazen lafzi gerekçelerle olur. Bu öne alma dil açısından daha belîğ olur ve cümlelerin manası daha anlaşılır hale gelir.

⁵¹⁸ Abdülkâhir el-Cürcânî, s. 106; es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-îzâh*, I, 108.

⁵¹⁹ Bu beyit Tarafe b. el-'Abd (ö. m. 564)'e aittir. **Tarafe b. 'Abd**, *Dîvân*, şerh: Mehdî Muhammed Nâsiruddîn, III. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002, s. 27; ez-Zevzenî, II, 212.

⁵²⁰ es-Sa'îdî, *el-Belâğatü'l-'aliyye*, haz. Abdülkâdir Hüseyin, II. Baskı, Mektebetü'l-âdâb, Kâhire 1991, s. 80; et-Teftâzânî, s. 106.

3.1.1. Takdimin Daha Belîğ Olduğu Yerler

Cümle içinde sona bırakılması mümkün olan kelimelerin bazı durumlarda öne alınması dil kuralları açısından daha uygun olur. Bu durumları şu şekilde açıklayabiliriz.

3.1.1.1. Mef'ûlün Bihin Fiilden Önce Getirilmesi

Mef'ûlün bih cümle içinde fiil ve fâilden sonra gelir. Ancak bazı durumlarda mef'ûlün bihi önce getirmek daha belîğ olur. Bu yerler şu şekilde sıralanabilir.

3.1.1.1.1. Muhatabın Yanlış Anlamasını Önleme

Mef'ûlün bihin asli yerinde bulunması muhatabın yanlış anlamasına sebep olabilir. Bu durumda muhatabın yanlış anlamasını önlemek amacıyla öne alınır.⁵²¹

Örnek:

حَالِدًا زُرْتُ (Halit'i ziyaret ettim.) cümlesini söyleyen kişi muhatabına ziyaret ettiği kişi konusunda tereddüde düşmemesi için mef'ûlün bihi öne almıştır.⁵²² Böylece ziyaret ettiği kişinin sadece Halit olduğunu ifade etmiştir. Zira cümle زُرْتُ حَالِدًا şeklinde ifade edilirse cümle ilk söylendiği anda ziyaret edilenin Halit olduğuna vurgu yapılmamış olacaktır.

3.1.1.1.2. Fiilin Kim Üzerinde Gerçekleştiğinin Önem Arz Etmesi

Fiili kimin yaptığı değil de fiilin kim üzerinde yapıldığı önem arz etmesi durumunda mef'ûlün bih öne alınır.⁵²³

Örnek:

قَتَلَ الذِّئْبُ الصَّيَّادُ (Kurdu öldürdü avcı.) cümlesinde mef'ûlün bihi öne alarak söyleyen kişinin maksadı muhatabına “kurt öldürüldü” haberini duyurmak istemesidir. Yani kimin

⁵²¹ Celâlüddîn Muhammed b. Abdîrahmân **el-Kazvînî**, *et-Telhîs fî 'ilmi'l-belâğa*, şerh: Aburrahmân el-Berkûkî, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, Kâhire tsz., s. 132.

⁵²² Tacettin **Uzun**, Ayhan Erdoğan vdğr., *Anlatımlı Belâgat*, I. Baskı, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2008, s. 105.

⁵²³ Uzun vdğr., s. 105.

öldürmüş olmasından öte kurdun şerrinden kurtulmuş olmak önem arz etmektedir. Bu sebeple muhataba öncelikle mef'ûlün bihi zikretmiştir.⁵²⁴

3.1.1.1.3. Muhallik

Mef'ûlün bih istifhâmla beraber öne alınırsa; bu öne almanın ifade ettiği manalardan biri de muhalliktir.⁵²⁵

Örnek:

أَزَيْدًا ضَرَبْتَ (Zeyd'i mi dövdün.) cümlesinde mef'ûlün bih istifhâmla beraber öne alınmıştır, mana “Zeyd'i mi dövdün?” şeklindedir. Buradaki mef'ûlün bihin soru edatı ile öne alınması, muhatabın yaptığı işin kendisi için muhal olduğunu ifade etmek içindir.⁵²⁶

3.1.1.1.4. Cüret Edilemeyen Olması

Mef'ûlün bihin istifhâmla beraber öne alınması durumunda ifade ettiği bir diğer mana da filin cüret edilemeyen olmasıdır.⁵²⁷

Âyetten bir örnek:

﴿قُلْ أَغَيِّرَ اللَّهُ إِلَهًا تَتَّخِذُ وَلِيًّا...﴾

“De ki: Allah’tan başkasını mı dost edineceğim...”⁵²⁸

Burada غَيَّرَ kelimesini önce getirme ile kazanılan mana “Allah gibi bir başkası var mıdır?

Ben, Allah’tan başkasını dost edinmeye nasıl cüret edebilirim?” manasıdır. Buradaki mef'ûlün bihin soru edatı ile beraber öne alınması sözü söyleyenin bu işe cüret edemeyeceğini ifade etmesi içindir.⁵²⁹

⁵²⁴ Uzun vdğr., s. 105.

⁵²⁵ Abdülkâhîr el-Cürcânî, s. 121.

⁵²⁶ Abdülkâhîr el-Cürcânî, s. 121.

⁵²⁷ Abdülkâhîr el-Cürcânî, s. 121.

⁵²⁸ En‘âm, 6/14.

⁵²⁹ Abdülkâhîr el-Cürcânî, s. 121.

3.1.1.1.5. Te'kîd

Mef'ûlün bih öne alınıp kendisinden sonra gelen fiilde de mef'ûlün bihe dönen zamir bulunursa bu durumdaki mef'ûlün bihin önce gelmesi te'kîd içindir.⁵³⁰

Örnek:

زَيْدًا عَرَفْتُهُ (Zeyd, onu tanırım.) cümlesinde mef'ûlün bih olan Zeyd kelimesi öne alınmıştır.

Kendisinden sonra gelen fiilde Zeyd kelimesine dönen zamir bulunmaktadır. Bu durumdaki mef'ûlün bihin önce getirilmesinden kasıt manayı te'kîd etmektir.⁵³¹

3.1.1.2. Haberin Mübtedâdan Önce Getirilmesi

Haberin cümle içindeki asli yeri mübtedâdan sonra gelmektir. Bununla birlikte haberin mübtedâsından önce gelmesi bazen daha belîğ olur. Bu öne alınma ile bazı manalar da kazanılır. Haber şu durumlarda mübtedâsından önce gelir.

3.1.1.3. Sadâret Hakkı Olanların Önce Getirilmesi

Arapça'da bazı kelimelerin cümlelerin başına gelmesi konusuna öncelik hakkının olduğu konusuna değinilmiştir. Bu kelimeler; soru kelimeleri, nefiy edatları ve nehiy edatlarıdır. Bu kelimelerin önce getirilmesi lafız açısından uygun olandır.⁵³²

3.1.1.4. Zâhir İsmi Zamirden Önce Getirilmesi

Arapça'da zamirler kendilerinden önce geçen isimleri ifade eder. Bu sebeple zamiri zikretmeden önce zaminin ifade edeceği ismi zikretmek lafız açısından daha uygundur.⁵³³

Örnek:

جَوَاشُ هَذَا اللَّيْلِ كَيْ يَتَمَوَّلَا⁵³⁴

فَإِنَّ الْفَتَى ذَا الْحَزْمِ رَامَ بِنَفْسِهِ

Basiretli genç, mal edinmek için bu gecenin ortasında kendisini ortaya koyandır.

⁵³⁰ el-Bâbertî, s. 315.

⁵³¹ el-Bâbertî, s. 315.

⁵³² el-Bahrânî, s. 147.

⁵³³ İbnü's-Serrâc, II, 238.

⁵³⁴ et-Tebrîzî, Şerhu Dîvânî'l-Hamâse, I, 109.

Bu örnekteki **الْفَتَى** zâhir isimdir ve **بِنَفْسِهِ** kelimesindeki **هـ** zamiri bu zâhir isme dönmektedir.

Bu kullanım dil kurallarına uygun olan kullanımdır.

3.1.1.5. Fâilin Cümlelerin Diğer Öğelerinden Önce Getirilmesi

Cümle içinde fiilin ifade ettiği manayı üstlenen kişi fâildir. Cümlelerin diğer öğeleri bu fâilin yaptığı iş hakkında fazladan bilgiler vermektedir. Mesela, hâl fâilin işi yaparken hangi durumda olduğunu ifade etmekte, zarf da fâilin işi yapma zamanını veya mekânını ifade etmektedir. Bu durumda fâilin önce zikredilmesi daha uygundur. Zira işi kimin yaptığını bildikten sonra ne halde ve nerede yaptığını bilmek anlaşılma açısından daha yerinde olur.⁵³⁵

Örnek:

دَهَبَ أَحْمَدُ إِلَى بَيْتِهِ مَاشِيًا أَمْسٍ (Ahmet, dün evine yürüyerek gitti.) cümlesinde fâil olan Ahmet, gitme işini yapan kişidir. Daha sonra gelen öğeler gitme işinin fâili olan Ahmet'in bu işi; nereye, ne zaman yaptığını ve yaparken hangi durumda olduğunu ifade etmektedir. Cümlelerin anlaşılması için en uygun olan şekil budur. Ancak sözü söyleyenin bu cümleden gayesi başka bir yere vurgu yapmak ise o takdirde bu sıra bozulur.

3.1.2. Tehirin Daha Belig Olduğu Yerler

Takdim-tehir konusunu nahiv açısından incelerken bazı öne almaların Arapça'ya uygun olmadığını belirtmiştik. Sebepler oluştuğunda bazı öne alımların da câiz veya zorunlu olduğunu ifade etmiştik. Sona bırakılması lafız açısından daha uygun olan cümle öğelerini şu şekilde açıklamak mümkündür.

3.1.2.1. Tâbilerin Metbûlarından Sonra Gelmesi

Tâbilerin, tâbi olduğu kelimelerden önce gelmesi hem nahiv açısından hem de lafız açısından uygun değildir. Zira bu kelimeler birçok açıdan tâbi oldukları kelimelerin özelliklerini taşır. Bu sebeple de tâbi oldukları kelimelerden önce gelemez.⁵³⁶

⁵³⁵ el-Bahrânî, s. 149.

⁵³⁶ et-Teftâzânî, s. 201; el-Birgivî, s. 155, el-Bahrânî, s. 148.

Tâbilerden sıfata örnek:

يَا رَبُّ قَدْ أَشْرَفْتُ نَفْسِي وَقَدْ عَلِمْتُ عَلِمًا يَقِينًا لَقَدْ أَخْصَيْتَ آثَارِي⁵³⁷

Ey Rabbim! Ecelim yaklaştı ve kesinlikle bilirim ki yaptıklarımı yazdın.

Bu örnekteki يَقِينًا kelimesi kendisinden önceki عَلِمًا kelimesinin sıfatıdır ve sonrasına bırakılmıştır. Sıfatın bu şekilde sona bırakılması uygun olan kullanımdır.

Tâbilerden atfa örnek:

فَبَاتَ عَلَيْهِ سَرَجُهُ وَلِجَامُهُ وَبَاتَ بَعِيْنِي قَائِمًا غَيْرَ مُرْسَلٍ⁵³⁸

Eğeri ve gemi üzerinde olduğu halde bağı çözülmeden gözümün önünde ayakta geceledi.

Bu örnekteki لِجَامُ kelimesi kendisinden önceki سَرَجُ kelimesine atfedilmiştir ve sona bırakılmıştır. Atfedilen kelimenin bu şekilde sonra getirilmesi uygun olan kullanımdır.

Tâbilerden te'kîd-i lafzîye örnek:

لَا، لَا أَبُوحُ بِحُبِّ بَنَنَةِ إِهْمَا أَحَدْتُ عَلَى مَوَائِقَ وَعُهُودًا⁵³⁹

Beseyne'ye olan aşkımı hayır hayır açıklamayacağım. O benden sağlam sözler ve ahitler aldı.

Bu örnekteki ikinci لَا, لَا'yı tekit etmektedir. Te'kîdin bu şekilde sona bırakılması uygun olan kullanımdır.

Tâbilerden te'kîd-i mânevîye örnek:

⁵³⁷ Zürrumme, III, 1874.

⁵³⁸ Bu beyit İmruülkays'a aittir. ez-Zevzenî, I, 72.

⁵³⁹ Bu beyit Cemîl Büseyne (ö. 82/702)'ye aittir. **Cemîl Büseyne**, *Dîvân*, thk. Hüseyin Nassâr, Mektebetü Mısır, Mısır tsz., s. 79; Ebû Mûsâ **Muhammed Muhammed**, *Hasâisu't-terâkîb dirâse tahlîliyye limesâili 'ilmi'l-me'ânî*, IV. Baskı, Mektebetü Vehbe, Kâhire 1996, s. 316.

يَا لَيْتَنِي كُنْتُ صَبِيًّا مُرْضِعًا يَحْمِلُنِي الدُّلْفَاءُ حَوْلًا أَكْتَعَا
إِذَا بَكَيْتُ قَبَّلَتْنِي أَرْبَعًا إِذَا ظَلَلْتُ الدَّهْرَ أَبْكِي أَجْمَعًا⁵⁴⁰

Keşke küçük süt emen bir çocuk olsaydım, beni ince burunlu kadınlar yıl boyu taşırdı.

Ağladığımda beni dört kere öpse, o zaman, ebediyen ağlardım.

Bu örnekteki أَكْتَعَ ve أَجْمَعَ kelimeleri mânevî te'kîd lafızlarındandır. Birinci beytin ikinci şatırındaki أَكْتَعَ kelimesi حَوْلًا kelimesini te'kîd etmektedir. İkinci beytin ikinci şatırındaki أَجْمَعًا kelimesi de الدَّهْرَ kelimesini te'kîd etmektedir. Her iki te'kîd de sona bırakılmıştır. Te'kîdin bu şekilde sona bırakılması uygun olan kullanımdır.

Tâbilerden bedele örnek:

وَكُنْتُ كَذِي رَجُلَيْنِ رَجُلٍ صَحِيحَةٍ وَرَجُلٍ رَمَى فِيهَا الرِّمَانُ فَشَلَّتِ⁵⁴¹

Birisi sağlam diğeri hastalanıp çolak olan iki ayaklı kimse gibi oldum.

Bu örnekteki her iki رَجُلٍ kelimesi رَجُلَيْنِ kelimesinden bedeldir ve sonra getirilmiştir. Bedelin bu şekilde sona bırakılması uygun olan kullanımdır.

Tâbilerden atf-ı beyâna örnek:

أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ مَا مَسَّهَا مِنْ نَقْبٍ وَلَا دَبْرٍ⁵⁴²

Ebû Hafs, Ömer (r.a.) yemin etti ki; o deveye ayak ve sırt yarası yoktur.

Bu örnekteki عُمَرُ kelimesi kendisinden önceki حَفْصٍ üzerine atf-ı beyândır. Atf-ı beyânın bu şekilde sona bırakılması uygun olan kullanımdır.

⁵⁴⁰ el-Bağdâdî, V, 168; el-Eşmûnî, II, 339.

⁵⁴¹ Bu şiir Kesyyir 'Azze'ye aittir. es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-îzâh*, I, 108.

⁵⁴² es-Sübki, I, 506.

3.1.2.2. Sıla Cümlesinin Mevsûlünden Sonra Gelmesi

Arapça’da sıla cümlesinin mevsûlü açıklayan cümle olduğu daha önce ifade edilmişti. Belâgat âlimlerinin “nâkıs olanın tam olandan önce gelmesi uygun değildir” şeklinde ifadeleri vardır. Sıla cümlesi de mevsûlünü açıklayan nâkıs cümledir. Bu sebeple mevsûlden sonra gelmesi daha belîğdir. Muzâfun ileyhin muzâftan önce gelmesi de bu kabildendir. Zira muzâfun ileyh muzâfı mana açısından tamamlamaktadır. Bu durumda muzâfun ileyin de daha sonra gelmesi daha uygundur.⁵⁴³ Öne alınması imkânsız olanlar kısmında sıla ve muzâfun ileyhin öne alınmasının nahiv kurallarına uygun düşmeyeceğine değinmiştik.

Sıla cümlesine örnek:

تَرَكْتُ الَّذِي يُغْنِي وَإِنْ كَانَ مُوْنًا وَأَثَرْتُ مَا يَبْقَى بِرَأْيٍ مُصَمَّمٍ⁵⁴⁴

Güzel olsa da fâni olanı terk ettin, kesin bir kararla bâki olanı tercih ettin.

Bu örnekteki يَغْنَى fiili fâili birlikte sıla cümlesidir ve الَّذِي ism-i mevsûlünden sonra gelmiştir. Sıla cümlesinin bu şekilde sona bırakılması uygun olan kullanımdır.

3.1.3. Fâsıla İçin Takdim-Tehir

Nesirde paragrafların, nazımda (aruz) mısraların sonuna rastlayan uyuma seci ve kâfiye, Kur’ân-ı Kerim’de ayet sonlarının uyumuna fâsıla denir.⁵⁴⁵ Bu uyumlar söze lafzi güzellik katar ve sözü dinleyici için hoş hale getirir. Bu uyumlar bazen takdim-tehir ile sağlanır ve cümlenin birçok ögesi takdim veya tehir edilebilir.⁵⁴⁶

Kâfiye uyumu için mef’ûlün bihin öne alınmasına örnek:

وَهَجَرِي الْغَائِيَاتِ وَشَرِبْتُ كَأْسِي وَلُبْسِي جُبَّةً لَا تُسْتَعَارُ

⁵⁴³ el-Bahrânî, s. 148.

⁵⁴⁴ Bu beyit Küseyyir ‘Azze’ye aittir. Küseyyir ‘Azze, s. 335; İbn ‘Abdirabbih, I, 355.

⁵⁴⁵ Abdurrahman Çetin, Tefvîk Rüştü Topuzoğlu, “Fâsıla”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 210.

⁵⁴⁶ et-Teftâzânî, s. 200, 202; el-Meydânî, I, 389; Abdülmuttalib, s. 337; Çögenli, *Ayet ve Hadis Örnekli Arapça Belâgat*, Eser Ofset Matbaası, Erzurum 2012, s. 45.

وَلَسْتُ بِخَالِعٍ دُرْعِي وَسَيْفِي إِلَى أَنْ يَحْلَعَ اللَّيْلُ النَّهَارُ⁵⁴⁷

Şarkıcı kadınları ve şarap içmeyi bırakmam, ödünç alınmayan cübbeyi giymeme gelince.

Gündüz geceyi bırakana kadar zırhımı ve kılıcımı bırakmam.

Bu örnekte ikinci beytin ikinci şatırının sonundaki اللَّيْلُ kelimesi mef'ûlün bihtir ve fâili olan النَّهَارُ kelimesinden önce gelmiştir. Bu öne alımla şiirin fâsılasında uyum sağlandığı, öncesindeki beytin sonuna bakıldığında anlaşılabacaktır.

Kâfiye uyumu için كَانَ'nin haberinin öne alınmasına örnek:

مُلْكُهُ مُلْكُ قُوَّةٍ لَيْسَ فِيهِ جَبْرُوتٌ وَلَا بِهِ كِبَرِيَاءُ
يَتَّقِي اللَّهَ فِي الْأُمُورِ وَقَدْ أَفْ لَمَحَ مَنْ كَانَ هَمُّهُ الْإِتِّقَاءُ⁵⁴⁸

Onun hâkimiyeti zorbalık ve kibrin bulunmadığı güçlü bir hâkimiyettir.

İşlerinde Allah'tan korkar, takva, derdi olan kimse kurtuluşa erer.

Bu örnekte ikinci beytin ikinci şatırındaki هَمَّ kelimesi كَانَ'nin haberidir. كَانَ'nin ismi de sonraki الْإِتِّقَاءُ kelimesidir. Burada كَانَ'nin haberi fâsıla için öne alınmıştır. Ayrıca bu örneğin birinci beytinin ikinci şatırındaki بِهِ haberi كِبَرِيَاءُ mübtedâsının önüne alınmıştır. Bu öne alma ile de fâsıla uyumunun sağlandığı açıktır.

Kâfiye için câr-mecrûrun öne alınmasına örnek:

وَإِنِّي قَدْ شَرِيتُ دَمَ الْأَعَادِي بِأَحْقَافِ الرُّؤُوسِ وَمَا رَوَيْتُ

⁵⁴⁷ Bu şiir el-Mühelhil b. Rebî'a (ö. m. 531)'ya aittir. **el-Mühelhil b. Rebî'a**, *Dîvân*, şerh: Talâl Harb, Dâru Sâdır, Beyrut 1996, s. 34; Rızkullâh b. Yûsuf b. Abdilmesîh b. Ya'kûb **Şeyho**, *Mecâni'l-edeb fî hadâiki'l-'Arab*, Matba'atü'l-âbâi'l-yesû'ıyyîn, Beyrut 1913, VI, 214.

⁵⁴⁸ Bu beyitler İbn Kays er-Rukayyât (ö. 75/694)'a aittir. **İbn Kays er-Rukayyât**, *Dîvân*, thk. Muhammed Yûsuf Necm, Dâru Sâdır, Beyrut tsz., s. 91-92; İbn Kuteybe, I, 530.

وَمِنْ لَبَنِ الْمَعَامِ قَدْ سَقَيْتُ⁵⁴⁹

وَفِي الْحَرْبِ الْعَوَانِ وُلِدْتُ طِفْلاً

Ben düşmanlarımın kanını kafataslarından içtim ama kanmadım.

Şiddetli savaşın içinde doğdum ve çetin çarpışmaların sütüyle beslendim.

Bu örnekte ikinci beytinin ikinci şatırındaki مِنْ لَبَنِ câr-mecrûrunun müteallakı sonraki سَقَيْتُ fiilidir. Bu öne alma ile fâsıla uyumu sağlanmıştır.

Fâsıla için öne almaya âyetten bir örnek:

﴿خُذُوهُ فَعُلُوْهُ، ثُمَّ الْجَحِيْمَ صَلُوْهُ﴾

“(Allah, şöyle der:) Onu yakalayıp bağlayın. Sonra onu cehenneme atın.”⁵⁵⁰

Buradaki الْجَحِيْمَ kelimesi mef’ûlün bihtir ve fiilinden önce gelmiştir. Bu öne getirme ile âyet sonlarındaki uyum sağlanmıştır.

Fâsıla için öne almaya âyetten diğer bir örnek:

﴿... مِنْ سَجِيْلٍ مَنْضُوْدٍ، ... مِنَ الظَّالِمِيْنَ يَبْعِيْدُ﴾

“... pişirilmiş balçıktan taşlar, ... Bunlar zalimlerden uzak değildir.”⁵⁵¹

Buradaki hem مِنْ سَجِيْلٍ hem de مِنَ الظَّالِمِيْنَ câr-mecrûru müteallakalarından önce gelmiştir.

Bu öne almalar ile fâsıla uyumunun sağlanmış olduğu âyetlerin tamamına bakıldığında görülmektedir. Bu öne alımların âyet sonlarının uyumu için olduğu hususunda aykırı bir görüş görülmemektedir.⁵⁵²

Mısralar arasındaki kâfiye uyumu için câr-mecrûrun takdimine örnek:

⁵⁴⁹ Bu beyit ‘Antere b. Şeddâd’a aittir. Sa‘îd, s. 28; Şeyho, IV, 194.

⁵⁵⁰ Hâkka, 69/30-31.

⁵⁵¹ Hûd, 11/82-83.

⁵⁵² el-Müberred, el-Kâmil, I, 32.

لَنَا بَدْرٌ مُّذِلُّ لَهُ الْبُذُورُ⁵⁵³

دَعِ الْأَقْمَارَ تَغْرُبْ أَوْ تُنِيرْ

Bırak ayları, ister batsın ister ışıksa saçsın. Dolunayların boyun etdiği dolunayımız var bizim.

Bu örnekte ikinci mısradaki *لَهُ* câr-mecrûru iki mısranın sonundaki kafiye uyumu için takdim edilmiştir.

3.2. Mana Açısından

Cümle içindeki öğelerin yerleri vardır. Bu yerler daha ziyade sözü söyleyenin ifade etmek istediği manayı ortaya koyma açısından belirlenir. Öne alınan kelimenin sona bırakılması durumunda mana değişmiyor ise bu öne alıma “takdîm-i zikrî”, eğer yapılan öne alım ile mana değişiyor ise buna “takdîm-i mânevî” denir.⁵⁵⁴

3.2.1. Sebebin Sonuçtan Önce Getirilmesi

Mana açısından yapılan öne alımlardan biri de sebebin, sonucunun önüne alınmasıdır.⁵⁵⁵

Âyetten bir örnek:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾

“(Allah’ım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.”⁵⁵⁶

Bu âyette önce ibadet etme, sonrasında da yardım talebi zikredilmiştir. Uygun olan mana da budur. Zira bir şey istemeden önce ibadet etmek, yapılan duanın kabulü için vesile aramak gibidir ki; bu, mana açısından uygundur. Önce isteme sonra ibadet etme zikredilse idi lafız açısından câiz olurdu ancak bu mana ifade edilmiş olmazdı.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Bu beyit Ebû Bekir eş-Şiblî (ö. 334/946)’ye aittir. Mustafa Şahin, “Ebû Bekir eş-Şiblî’nin Hayatı ve Dîvân’ının İncelenmesi”, (yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes ÜNİV. Sosyal Bilimler Ens., Kayseri 2017, s. 128.

⁵⁵⁴ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-nedâ*, s. 319; es-Sa’îdî, *el-Belâğatü’l-‘aliyye*, s. 81.

⁵⁵⁵ es-Sa’îdî, *el-Belâğatü’l-‘aliyye*, s. 81.

⁵⁵⁶ Fâtiha, 1/5.

⁵⁵⁷ es-Sa’îdî, *el-Belâğatü’l-‘aliyye*, s. 81.

3.2.2. Çoğun Azdan Önce Getirilmesi

Çok olanın az olandan önce getirilmesi mana açısından daha uygundur. Zira mana açısından fazla bilinenin önce zikredilmesi uygundur.⁵⁵⁸

Âyetten bir örnek:

﴿ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُذْنِ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ﴾

“Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed’in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde önce geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.”⁵⁵⁹

Burada ilk önce kullardan kendilerine zulmedenler, sonra orta yolu tutanlar, daha sonra da hayırda yarışanlar zikredilmiştir. İnsanlar içinde kendilerine zulmedenler en çok olan kısımdır ve başta zikredilmiştir. Daha sonra orta yolu tutanlar zikredilmiş ve en son olarak az olan kısmı teşkil eden hayırda yarışanlar zikredilmiştir. Burada zikredilen sıralama değiştirilerek cümle kurulacak olsa manada değişiklik olmaz.⁵⁶⁰

3.2.3. Daha Acayip Olanın Acayip Olandan Önce Getirilmesi

Mana açısından öne alınanlardan bir kısım da fazla acayip olan şeyin kendisinden daha az acayip olan şeyden önce getirilmesidir.⁵⁶¹

Âyetten bir örnek:

﴿وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

⁵⁵⁸ el-Eğînî, I, 63; el-Bahrânî, s. 148.

⁵⁵⁹ Fâtır, 35/32.

⁵⁶⁰ es-Sa‘îdî, el-Belâğatü ‘l-‘aliyye, s. 81.

⁵⁶¹ es-Sa‘îdî, el-Belâğatü ‘l-‘aliyye, s. 81.

*“Allah, bütün canlıları sudan yarattı. İşte bunlardan bir kısmı karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimisi dört ayak üzerinde yürür. Allah, dilediğini yaratır. Çünkü Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”*⁵⁶²

Bu âyette önce yürümesi en acayip olan; hiçbir yürüme vasıtası olmayanlar zikredilmiş sonra daha az acayip olan; iki ayak üzerine yürüyenler zikredilmiş son olarak da yürüme konusunda en az hayret içeren dört ayak üzerine yürüyenler zikredilmiştir.⁵⁶³

3.2.4. Siyaka Uygun Olanın Öne Getirilmesi

Mana açısından yapılan öne alımlardan biri de anlam bütünlüğü içinde siyaka uygun olanın öne alınmasıdır.⁵⁶⁴

Âyetten bir örnek:

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ...﴾

*“Mutsuz olanlara gelince; cehennemdedirler. Onların orada şiddetli bir soluyuşları vardır. Onlar, gökler ve yerler durdukça orada ebedî olarak kalacaklardır. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Şüphesiz Rabbin istediğini yapandır. Mutlu olanlara gelince cennettedirler...”*⁵⁶⁵

Bu âyette cehennemlikler önce zikredilmiştir. Daha önceki âyet sakındırma üzerinedir. Önceki ümmetlerin başlarına gelenlerden sonra bu âyet gelmiştir. Cümleinin siyakına uygun olan cehennem ehlinin önce zikredilmesidir ve öne alınmıştır. Burada öne alınmayıp daha sonra getirilseydi manada değişiklik olmazdı.⁵⁶⁶

⁵⁶² Nûr, 24/45.

⁵⁶³ es-Sa‘îdî, *el-Belâğatü’l-‘aliyye*, s. 82.

⁵⁶⁴ es-Sa‘îdî, *el-Belâğatü’l-‘aliyye*, s. 82; Abdülmuttalib, s. 332.

⁵⁶⁵ Hûd, 11/106-107-108.

⁵⁶⁶ es-Sa‘îdî, *el-Belâğatü’l-‘aliyye*, s. 82.

3.2.5. İhtimam İçin Önce Getirme

Arapça’da cümle içinde ihtimam gösterilen şeyi öne almak dilin yapısına uygun bir olgudur. Özen gösterilen şey sonraya bırakılmadan ilk olarak zikredilir.⁵⁶⁷

Örnek:

أَبَا الْهُزَيْلَ جَزَاكَ اللَّهُ مِنْ رَجُلٍ فَأَنْتَ حَقًّا لَعَمْرِي مُفَضَّلٌ حَدَلٌ⁵⁶⁸

Ey Ebû Hüzeyl! Allah seni mükafatlandısın, ömrüme yemin olsun ki sen gerçekten üstün tutulan ve adil bir kişinin.

Bu örnekte اَبَا الْهُزَيْلِ öne alınmıştır. Şair bu kişiye gösterdiği ihtimam sebebiyle onun ismini öne almıştır.

Âyetten bir örnek:

﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾

“Yaratan Rabbinin adıyla oku!”⁵⁶⁹

Burada اقْرَأْ fiili öne alınmıştır. Zira bu inen ilk âyettir. Âyetler ilk indiğinde okumak önemli yer tutmaktadır. Bu sebeple okuma fiiline ihtimam edilmiş ve önce zikredilmiştir.⁵⁷⁰

Besmelede mahzûf fiilin bismelenin sonunda takdir edilmesinin bir sebebi de tahsîstir. Ancak buradaki fiili besmeleden sonra takdir etmenin sebebi tahsîsten öte Allah (c.c.) ismine ihtimam etmektir.⁵⁷¹

⁵⁶⁷ es-Sa‘îdî, *el-Belâğatü’l-‘aliyye*, s. 84; el-Meydânî, I, 385.

⁵⁶⁸ Abdülhakîm **Belba’**, *Edebü’l-Mu‘tezile ilâ nihâyeti’l-karni’r-râbi‘i’l-hicrî*, II. Baskı, Dâru’n-nehda, Kâhire 1969, s. 166.

⁵⁶⁹ ‘Alak, 96/1.

⁵⁷⁰ es-Sa‘îdî, *el-Belâğatü’l-‘aliyye*, s. 84.

⁵⁷¹ et-Teftâzânî, s. 201.

3.2.6. Sona Bırakıldığında Başka Manayı Vehmettirenin Önce Getirilmesi

Cümlede sona bırakıldığında kastedilen mana anlaşılmayıp bilakis başka bir mananın da anlaşılma ihtimali doğacak olursa karışıklığı gidermek için bu kelime öne alınır.⁵⁷²

Örnek:

سَتُبْدِي لَكَ الْيَوْمَ مَا كُنْتَ جَاهِلًا وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّدْ⁵⁷³

Günler sana cahil olduğunu gösterecektir ve azık vermediğin kimse sana haberleri getirecektir.

Bu örnekteki بِالْأَخْبَارِ câr-mecrûru مَنْ لَمْ تُزَوِّدْ ifadesinin önüne alınmıştır. Câr-mecrûrun sona bırakılması durumunda müteallakın karışma ihtimali olur ki mana “haberle beslemediğin kişi...” şeklinde anlaşılabilir, hâlbuki kastedilen mana farklıdır.

Âyetten bir örnek:

﴿وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ...﴾

“Firavun ailesinden, imanını gizlemekte olan mü’min bir adam şöyle dedi...”⁵⁷⁴

Buradaki مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ “Firavun’un ailesinden” manasında olan câr-mecrûr يَكْتُمُ fiilinden önce getirilmiştir. Zira bu câr-mecrûr fiilden sonra gelip مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ şeklinde ifade edilseydi mana “mü’min kişi imanını Firavun ailesinden gizliyor...” manasını akla getirirdi. Bu karışıklığı önlemek için câr-mecrûr fiilden önce getirilmiştir.⁵⁷⁵

⁵⁷² el-Bâbertî, s. 318; et-Teftâzânî, s. 202.

⁵⁷³ Bu beyit Tarafe b. el-‘Abd’e aittir. Tarafe b. ‘Abd, s. 29; eş-Şeybânî, I, 81.

⁵⁷⁴ Mü’min, 40/28.

⁵⁷⁵ es-Sa’îdî, el-Belâğatü’l-‘aliyye, s. 85.

3.2.7. İstifhâm

Soru edatlarının sadâret hakkı vardır. Bu edatlar kendilerinden sonra gelen cümle ögesi ile farklı manalar ifade eder. Soru edatlarının ifade ettiği bu manaları şu şekilde sıralayabiliriz.

3.2.7.1. Takrîr Manasında Olan İstifhâm

Takrîr, söylenilen cümlenin muhatabın zihninde yer etmesini ifade eder.⁵⁷⁶ Takrîr için yapılan istifhâmda sadece soru edatı olan hemze kullanılmaz, هَلْ de kullanılır⁵⁷⁷ diğer soru edatları da kullanılabilir.⁵⁷⁸ Takrîr için olan soru sorma farklı manalar ifade eder. Bu manaları şöyle sınırlamamız mümkündür.

3.2.7.1.1. Tahkîk ve Tespit

Takrîr için olan istifhâmın ifade ettiği manalardan biri manayı muhatabın zihninde tahkîk etmek, sabitleştirmektir.⁵⁷⁹

Örnek:

أَلَسْتُ أَعَمَّهُمْ جُودًا وَأَزَكَّا هُمْ عُودًا وَأَفْضَاهُمْ حُسَامًا؟⁵⁸⁰

Onların en cömerdi, en güçlüsü ve kılıcı en keskin olanı değil misin?

Bu örnekteki istifhâmdan kasıt muhatabın sayılan güzel hasletlerini tespit ve kabul ettirmektir.

Âyetten bir örnek:

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾

⁵⁷⁶ Abbâs, s. 190.

⁵⁷⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni 'l-lebîb*, I, 58.

⁵⁷⁸ Abbâs, s. 193.

⁵⁷⁹ Abbâs, s. 191.

⁵⁸⁰ Bu beyit el-Buhturî'ye aittir. Ebü'l-Kâsım el-Hasan b. Bîşr **el-Âmidî**, *el-Muvâzene beyne şî'ri Ebî Temmâm ve 'l-Buhturî*, IV. Baskı, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1994, II, 339.

“Adam, “Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?” dedi.”⁵⁸¹

Burada anlatılan Hz. Musa (a.s.)’nın karşılaştığı kişi ile arkadaşlığından bahsedilir. Hâlbuki bu kişi daha önceden Hz. Musa (a.s.)’ya kendisi ile arkadaşlık etmeye güç yetiremeyeceğini ifade etmiştir. Hz. Musa (a.s.)’nın sabredememesi üzerine bu cümleyi söylemiştir yani muhataba bir nevi “Anla artık bunu! Sen sabredemezsin.” demektedir.

3.2.7.1.2. Muhatabın Söyleneni Kabullenmesini İsteme

Soru sorarak bazen muhataptan soruya cevap beklenmez bilakis muhatabın sorulan şeyi kabullenmesi istenir.⁵⁸²

Örnek:

وَأَنْذَى الْعَالَمِينَ يُطُونَ رَاحٍ⁵⁸³

أَلَسْتُمْ خَيْرَ مَنْ رَكِبَ الْمَطَايَا

Siz, bineklere binenlerin en hayırlısı, âlemlerin en cömert olanları değil misiniz?

Bu örnekteki istifhâmdan maksat soru sormak değil bilakis muhatap kişilerin söylenilenleri kabul etmesidir.

Âyetten bir örnek:

﴿الَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ...﴾

“Allah, kuluna yetmez mi?...”⁵⁸⁴

Burada kastedilen mana, Cenâb-ı Allah’ın kuluna yetip yetmeyeceği değil belki de Cenâb-ı Allah’ın kuluna her daim yeteceğini kullara kabul ettirmektir.

3.2.7.2. İnkâr İçin Olan İstifhâm

Soru edatlarının kullanıldığı manalardan biri de inkâr manasıdır. İnkâr manası ile takrîr manası arasında fark vardır. Zira takrîr manasında olan soru, sorulanı muhatabın zihnine

⁵⁸¹ Kehf, 18/74.

⁵⁸² Abbâs, s. 192.

⁵⁸³ Bu beyit Cerîr b. ‘Atıyye’ye aittir. Cerîr b. ‘Atıyye, s. 77; es-Sübkî, I, 427.

⁵⁸⁴ Zümer, 39/36.

yerleştirmek isterken inkâr manasında olan soru, muhataba sorulan şeyin doğru olmadığını ifade eder.⁵⁸⁵ İnkâr manasında olan istifhâm farklı manalarda kullanılır.

3.2.7.2.1. Yalanlama

Sorulan soru ile muhatabın iddia ettiği şeyi uydurmuř olduğu, söyledięi şeyin yalan olduğunu ifade eder. Bu soru ile muhataba yalan söylüyorsun denmiř olur.⁵⁸⁶

Örnek:

وَمَسْنُونَةٌ رَزَقٌ كَأَنْيَابِ أَغْوَالٍ⁵⁸⁷

أَيُّقُنُنِي وَالْمَشْرِقُ مُضَاجِعِي

Kılıcım her daim cinlerin dişleri gibi mavi ve keskin olarak yanımda iken o beni mi öldürecek?

Bu örnekteki istifhâmdan kastedilen mana “O mu beni öldürecek?” sorusu değil bilakis “O beni öldüremez.” manasıdır ve sorulan şeyi yalanlamaktadır.

Âyetten bir örnek:

﴿أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ، مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ، أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾

*“Yoksa Allah kızları erkeklere mi tercih etti? Neyiniz var? Nasıl hüküm veriyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz?”*⁵⁸⁸

Burada soru sormaktan maksat onların iddia ettiği “Allah kızları tercih etti.” manasının yalan ve onlar tarafından uydurulma olduğunu ifade ederek “siz söylemiş olduğunuz iddianızı kendiniz uydurmuşsunuz, siz yalancısınız” demek istenmiştir.

3.2.7.2.2. Azarlama

Bazen soru sormaktan maksat muhatabı azarlamak, yermektir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ Abbâs, s. 194.

⁵⁸⁶ Abbâs, s. 194.

⁵⁸⁷ es-Sübkî, II, 41.

⁵⁸⁸ Sâffât, 37/153-155.

⁵⁸⁹ Abbâs, s. 196.

Örnek:

أَفِي السَّلْمِ أَعْيَارًا جَفَاءَ وَغِلْظَةً وَفِي الْحَرْبِ أَشْبَاهَ الْإِمَاءِ الْعَوَارِكِ؟⁵⁹⁰

Barışta cefa ve katılık yönünden eşekler gibi, savaşta hayızlı kadınlar gibi mi?

Burada soru sormaktan maksat cevap almak değil bilakis muhatapların yerilmesidir.

Âyetten bir örnek:

﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ...﴾

*“Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz?...”*⁵⁹¹

Burada soru sorarak muhatapı azarlama vardır. Zira muhatap bilfiil yaşamış olduğu bir şeyi inkâr durumundadır. Burada “Sizi yaratmış olduğu halde Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz.” demek istenmiştir.

4. **كَلِمَاتُ غَيْرٍ ve مِثْلٍ** Kelimeleri

Belâgat âlimleri **كَلِمَاتُ غَيْرٍ** ve **مِثْلٍ** kelimelerinde öne alımı bir zorunluluk değil bilakis edebi bir sanat olarak görürler.⁵⁹² Ancak bu kelimelerin öne alınmasıyla umûm mana kastedilir. Umûm mananın kastedilmesine en uygun kullanım kinâye olarak kullanımdır. Bu kelimelerin önce getirilmesi de umûm mananın anlaşılmasına yardımcıdır.⁵⁹³ Sonuç olarak **كَلِمَاتُ غَيْرٍ** ve **مِثْلٍ** kelimeleri, ta’rîz olmaksızın kinaye olarak kullanıldığında cümlelerin başına gelir ve bu öne alma gereklidir.⁵⁹⁴ Bu kelimelerin öne alınması bazı belâgat âlimlerine göre gerekli olmayıp bilakis insan tabiatına uygun olan kullanımdır.⁵⁹⁵

⁵⁹⁰ Sîbeveyhi, I, 344.

⁵⁹¹ Bakara, 2/28.

⁵⁹² Abdülkâhir el-Cürânî, s. 140; Recâ ‘İd, *Felsefetü’l-belâğa beyne’t-tikniyye ve’t-tetavvur*, II. Baskı, Münşcetü’l-me‘ârifî’l-İskenderiyye, İskenderiyye tsz., s. 80.

⁵⁹³ el-Bâbertî, s. 243.

⁵⁹⁴ Şeyhûn, s. 62; Abdülmuttalib, s. 333.

⁵⁹⁵ ‘İd, s. 80.

مِثْلُ kelimesine örnek:

مِثْلُكَ يَنْبِي الْحُزْنَ عَنْ صَوْبِهِ وَيَسْتَرْدُّ الدَّمْعَ عَنْ عَرْبِهِ⁵⁹⁶

Senin gibiler hüznü yolundan çıkarır ve gözyaşını çıktığı yere geri çevirir.

Bu örnekteki مِثْلُ, “ancak senin gibisi” anlamındadır. Bu mana “sen üzülme, ağlama” manasından kinayedir. Bu mananın ifade edebilmesi için مِثْلُ kelimesinin öne alınması zorunludur.

وَعَيْرُ kelimesine örnek:

وَعَيْرِي يَأْكُلُ الْمَعْرُوفَ سُحْتًا وَتَشْحُبُ عِنْدَهُ بَيْضُ الْأَيْدِي⁵⁹⁷

Benden başkası ihsânı haram olarak yer ve onun yanında beyaz olan nimetlerin rengi değişir.

Bu örnekteki وَعَيْرُ, “benden başkası yer” manasındadır. Bu mana “ben yemem” manasından kinayedir. Bu mananın ifade edilebilmesi için وَعَيْرُ kelimesinin öne alınması zorunludur.

مِثْلُ ve وَعَيْرُ kelimeleri bu örneklerdeki gibi hükmü kuvvetlendirme manasında kullanılmadığında önce getirilmesi zorunlu değildir.⁵⁹⁸

5. Müsnedin Önce Getirilmesinin Maksatları

Arapça’da isim cümlesinin öğeleri düşünüldüğünde müsnedin hakkı sonra gelmektir. Müsnedün ileyhin daha bilinen olması sebebiyle müsnedin sona bırakılması zahirin gereğidir. Ancak bazen zahirin gereği olan bu durumun dışına çıkılır.⁵⁹⁹

⁵⁹⁶ Bu beyit el-Mütenebbî’ye aittir. el-Mütenebbî, s. 59; es-Sa’îdî, *Buğyetü’l-îzâh*, I, 101; Muhammed Muhammed, s. 234; Abdülmuttalib, s. 33.

⁵⁹⁷ Bu beyit Ebû Temmâm’a aittir. Ebû Temmâm, I, 202, es-Sa’îdî, *Buğyetü’l-îzâh*, I, 125; Abdülmuttalib, s. 333.

⁵⁹⁸ es-Sa’îdî, *el-Belâğatü’l-‘aliyye*, s. 90.

⁵⁹⁹ et-Teftâzânî, s. 127.

Cümlelerin asıl öğelerinden hem müsnedin takdim veya tehir edilmesiyle hem de diğer asıl öge müsnedün ileyhine takdim veya tehir edilmesiyle cümlelerin kazandığı manalar vardır. İlk olarak müsnedin takdim edilerek cümlelerin kazandığı manaları açıklayalım.

5.1. Tahsîs ve Kasr

Müsnedin öne alınması onun müsnedün ileyhe hasredilmesi manasını ifade eder. Bu durum genel olarak “Hakkı sona bırakılmak olanın öne alınması hasr/kasr ifade eder.” şeklinde ifade edilir.⁶⁰⁰

Örnek:

عَذْبَةٌ أَنْتِ كَالطُّفُولَةِ كَالْأَخْلَامِ كَاللَّحْنِ كَالصَّبَاحِ الْجَدِيدِ⁶⁰¹

Tatlısın sen! Çocukluk gibi, rüya gibi, nağme gibi, yeni bir sabah gibi...

Bu örnekteki عَذْبَةٌ kelimesi haberdur, müsneddur. İfade ettiği tatlılık, hoşluk manasını müsnedün ileyhe tahsîs etmek için öne alınmıştır.

Âyetten bir örnek:

﴿... لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ...﴾

“... Önce de, sonra da emir Allah’ındır...”⁶⁰²

Burada müsned mukaddem haberdur ve önce gelmiştir. Bu önce gelmeden maksat tahsistir yani “Emir sadece Allah’a aittir, başkasına ait değildir.” demektir.⁶⁰³

5.2. Müsnedin Haber Olduğuna Tembih Etme

Haber sona bırakıldığında kendisinden haber manası değil de sıfat manası anlaşılması ihtimali olursa bu durumda haber öne alınarak kendisinden maksadın sıfat manası değil

⁶⁰⁰ et-Teftâzânî, s. 200, 214; el-Meydânî, I, 380.

⁶⁰¹ Selîm **Muhyiddîn** ve Muhammed Refik, “el-İnzîyâh fî kasîdeti ‘Salavât fî heykeli’l-hub’ liEbi’l-Kâsım eş-Şâbbî”, *Mecelletü Câmi’ati Tayyibe li’l-âdâb ve’l-’ulûmi’l-insâniyye*, yıl 5, sayı 11, 1437 h., s. 567.

⁶⁰² Rûm, 30/4.

⁶⁰³ Abbâs, s. 229.

bilakis kendisiyle haber vermek kastedildiği ifade edilir. Yani yapılan takdim haberin yanlış anlaşılmasını engeller.⁶⁰⁴

Örnek:

لَهُ هِمَمٌ لَا مُنْتَهَى لِكِبَارِهَا وَهَمَّتُهُ الصُّغْرَى أَجَلٌ مِنَ الدَّهْرِ

لَهُ رَاحَةٌ لَوْ أَنَّ مِغْشَارَ جُودِهَا عَلَى الْبَرِّ صَارَ الْبِرُّ أُنْدَى مِنَ الْبَحْرِ⁶⁰⁵

O (s.a.v.)’nun büyüklerinin sonu bulunmayan himmetleri vardır, en küçük himmeti de zamandan daha yücedir.

O (s.a.v.)’nun öyle bir eli vardır ki cömertliğinin onda biri karada olsa kara, denizden daha cömert olurdu.

Bu örneğin iki beytin de başındaki لَهُ câr-mecrûru haberdır, müsneddir. Bu haber öne alınarak sıfatla karışmaktan kurtulmuştur. Zira haber müsnedün ileyh olan mübtedâdan sonra gelip لَهُ هِمَمٌ şeklinde olsa bu durumda mana “Onun himmetleri...” şeklinde anlaşılabilir ki burada kastedilen bu mana değildir.

Âyetten bir örnek:

﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾

*“Ey Akıl Sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz.”*⁶⁰⁶

Burada لَكُمْ müsnedi önce getirilmiştir. Önce getirilmeyip فِي الْقِصَاصِ şeklinde ifade edilmiş olsaydı bu durumda müsned olmaktan çıkıp sıfat olarak anlaşılabilirdi. Yani mana “Sizin hayatınız kısastadır.” olurdu. Burada müsned öne alınarak haber olduğuna dikkat çekilmiştir.

⁶⁰⁴ el-Meydânî, I, 379; Abbâs, s. 231.

⁶⁰⁵ Bu beyitler Bekir b. en-Nattâh (ö. 192/808)’e aittir. es-Sübki, I, 369; Abdülmuttalib, s. 336.

⁶⁰⁶ Bakara, 2/179.

5.3. Muhatabın Sevdığını Başta Söyleme

Sözü söyleyen bazen muhatabının sevdiği şeyleri, duymak istediği şeyleri unutmadığını ona hissettirmek için öne alır. Burada sözü söyleyeni öne almaya götüren sebep, muhatabın öne alınana olan ilgisidir.⁶⁰⁷

5.4. Medih ve Zem

Bazı durumlarda övülmek istenen şey öne alınır. Buradaki öne almadan kasıt öne alınanı övmektir. Bazen de sözü söyleyen zemmetmek istediği şeyi öne alır. Bu durumda da kasıt öne alınanı yermektir.⁶⁰⁸

Örnek:

أَمَّا بَعْدَ فَنِعْمَ الْبَدِيلُ مِنَ الزَّلَّةِ الْإِعْتِدَارُ وَيُسَّ الْعَوْضُ مِنَ التَّوْبَةِ الْإِصْرَارُ⁶⁰⁹

Özür dilemek, sürçmelere ne güzel karşılıktır. Israr, tövbeye ne kötü karşılıktır.

Bu örnekte müssned önce getirilerek birinci kısımda medih, ikinci kısımda ise zem yapılmıştır.

5.5. Tazim

Sözü söyleyenin ifade ettiği cümle içinde tazim kastı varsa bunu cümlenin evvelinde söyleyerek ifade eder. Bu gibi durumlarda ismi öne alınan kişiye tazim kastedilir.⁶¹⁰

5.6. Uğur veya Uğursuzluk Olması

Müssnedin öne alınması ile ifade edilmek istenen manalardan biri de müssnedi uğurlu veya uğursuzluk saymak olabilir.⁶¹¹

Uğur saymaya örnek:

⁶⁰⁷ el-Meydânî, I, 363.

⁶⁰⁸ el-Kazvîni, *et-Telhîs*, s. 92; el-Meydânî, I, 363; Abdülmuttalib, s. 332.

⁶⁰⁹ Bu söz el-Câhiz (ö. 255/869)'e aittir. İbn ‘Abdirabbih, IV, 327.

⁶¹⁰ el-Meydânî, I, 363.

⁶¹¹ el-Meydânî, I, 380.

سَعِدَتْ بِعُرَّةٍ وَجْهَكَ الْيَّامُ

وَنَزَيْتُ بِلِقَائِكَ الْأَعْوَامُ⁶¹²

Yüzünün nurundan günler şenlendi, seninle karşılaşmakla yıllar süslendi.

Bu örnekteki سَعِدَتْ fiili müsneddir ve önce getirilerek faili olan günlerin onun yüzünün güzelliğinden uğur bulduğu ifade edilmek istenmiştir.

Uğur için olana diğer bir örnek:

ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا

شَمْسُ الصُّحَى وَأَبُو إِسْحَاقَ وَالْقَمَرُ⁶¹³

Üç şey neşesiyle dünyayı aydınlatır; kuşluk güneşi, Ebû İshâk ve Ay.

Bu örnekte dünyanın üç şeyle uğur bulduğu ifade edilmiştir. Zira dünyayı onların aydınlattığı ifade edilmektedir.

Uğursuz saymaya örnek:

وَمَنْ نَكَدِ الدُّنْيَا عَلَى الْحُرِّ أَنْ يَرَى

عَدُوًّا لَهُ مَا مِنْ صَدَاقَتِهِ بُدُ⁶¹⁴

Kişinin düşmanını kaçınılmaz dost olarak görmesi dünyanın ona verdiği sıkıntılardandır.

Bu örnekte dünyanın verdiği sıkıntı önce zikredilmiştir ve bu öne alımla dünyanın uğursuzluğuna vurgu yapılmıştır.

Diğer bir örnek:

وَكَالنَّارِ الْحَيَاةُ فَمِنْ رَمَادٍ

أَوَاخِرُهَا وَأَوَّلُهَا دُخَانُ⁶¹⁵

Ateş gibidir hayat; sonu küldür, başı duman.

⁶¹² es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-îzâh*, I, 193.

⁶¹³ Muhammed Muhammed, s. 316.

⁶¹⁴ el-Vâhidî, s. 298.

⁶¹⁵ el-Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*, ta'lik: Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, III. Baskı, Dâru'l-cîl, Beyrut tsz., II, 136.

Bu örnekte hayatın ateş gibi olduğuna dikkat çekilmiştir ve hayatın uğursuzluğuna vurgu yapılmıştır.

5.7. Taaccüb Etmek

Müsnedin öne alınmasıyla kastedilen manalardan biri de taaccüb manasıdır.⁶¹⁶

Örnek:

لِلّٰهِ دُرُّ عَصَابَةٍ نَادَمْتُهُمْ يَوْمًا بِجُلْقٍ فِي الزَّمَانِ الْأَوَّلِ⁶¹⁷

Geçmiş zamanda Cillak'ta bir gün nedimlik ettiğim o topluluğa ne mutlu!

Bu örnekteki لِلّٰهِ lafz-ı celâli müsnedir ve öne alınmıştır. Müsnedin bu şekilde öne alınmasıyla kastedilen taaccüb manasıdır.

Diğer bir örnek:

لِلّٰهِ دُرُّ بَنِي عَبَسٍ لَقَدْ بَلَّغُوا كُلَّ الْفَخَّارِ وَنَالُوا غَايَةَ الشَّرَفِ⁶¹⁸

Ne mutlu 'Abs Oğullarına! Övgünün her türlüüne nail olup şerefın de zirvesine ulaştılar.

Bu örnekte de لِلّٰهِ müsnedinin öne alınmasıyla kastedilen, taaccüb manasıdır.

6. Müsnedün İleyhin Önce Getirilmesinin Maksatları

Arapça'da müsnedün ileyh cümle içindeki yüklemın kendisine isnat edildiği cümle ögesidir. Bu, fiil cümlesinde fâil, isim cümlesinde ise mübtedâdır. Müsnedün ileyhın öne alınması cümleye birçok mana katar. Bu manalar genel olarak müsnedün ileyhın ehemmiyet arz etmesinden ibarettir.⁶¹⁹ Müsnedün ileyhın önce getirilmesiyle ifade edilen manalar şu şekilde sıralanabilir.

⁶¹⁶ ed-Dahdâh, s. 86.

⁶¹⁷ Bu beyit Hassân b. Sâbit'e aittir. Hasan b. Sâbit, s. 308; İbn 'Abdirabbihî, I, 313; Muhammed Muhammed, s. 44.

⁶¹⁸ Bu 'Antere b. Şeddâd'a aittir. et-Tebrîzî, Şerhu Dîvânî 'Antere, s. 103; Sa'îd, s. 91.

⁶¹⁹ et-Teftâzânî, s. 184; el-Bâbertî, s. 231.

6.1. Tehir Edilen Şeye Teşvik Etme

Müsnedün ileyh bazen öne alınarak daha sonra gelecek olan habere muhatabı teşvik edilmesi amaçlanır.⁶²⁰ Bu teşvik için müsnedün ileyhten başka öğelerin de öne getirildiği örnekler vardır.

Örnek:

وَالَّذِي حَارَّتْهُ الْبَرِّيَّةُ فِيهِ
حَيَوَانٌ مُسْتَحْدَثٌ مِنْ جَمَادٍ⁶²¹

İnsanlığın hayrete düştüğü şey camitten yaratılmış canlıdır.

Bu örnekteki ism-i mevsûl olan müsnedün ileyh önce getirilmiştir. İsm-i mevsûlün önce getirilmesinde muhatabı sona bırakılan sıra cümlesine teşvik vardır.

Diğer bir örnek:

خَيْرُ الصَّنَائِعِ فِي الْأَنَامِ صَنِيعَةٌ
تَنْبُو بِحَامِلِهَا عَنِ الْأَرَاذِلِ⁶²²

Halk içinde yapılanların en hayırlısı, taşıyanını rezillerden uzaklaştıran faydalı iştir.

Bu örnekte önce müsnedün ileyh zikredilmiştir ve haberi ile ifade ettiği mananın; yapılanlar içinde hayırlı olanın ne olduğu konusunda muhatabın merak etmesi sağlanmıştır. Böylece muhatap sonra zikredilen şeylere teşvik edilmek istenmiştir.

Diğer bir örnek:

ثَلَاثَةٌ لَيْسَ لَهَا إِيَابٌ
الْوَقْتُ وَالْجَمَالُ وَالشَّبَابُ⁶²³

Üç şey vardır ki dönüşü yoktur; vakit, güzellik ve gençlik.

Bu örnekteki sonradan zikredilen üç şeye teşvik vardır. Bunlar muhatabın dikkatini celbetmek için sona bırakılmıştır.

⁶²⁰ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 74; Abbâs, s. 212; el-Meydânî, I, 381; Abdülmuttalib, s. 339.

⁶²¹ Bu beyit Ebü'l-'Alâ el-Me'arrî (ö. 449/1057)'ye aittir. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 124; Abdülmuttalib, s. 335.

⁶²² es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-îzâh*, I, 132.

⁶²³ Bu beyit Ebü'l-'Alâ el-Me'arrî'ye aittir. es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-îzâh*, I, 193

Diğer bir örnek:

الماء والخضرة والوجه الحسن⁶²⁴

ثَلَاثَةٌ تَجْلُو عَنِ الْمَرْءِ الْحُزْنَ

Üç şey kişiden hüznü giderir; su, yeşillik ve güzel yüz.

Bu örnekteki sona bırakılan üç şey sonra bırakılarak muhatap onlara teşvik edilmek istenmiştir.

Âyetten bir örnek:

﴿... إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ...﴾

*“... Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanızdır...”*⁶²⁵

Burada müsnedün ileyh öne alınmış ve muhatap Allah katında değerli olana, değerli olmanın gereğinin ne olduğuna teşvik edilmiştir. Yani muhatabın zihninde olan diğer gerekçeleri silerek muttaki olma gerekçesine teşvik edilmiştir.

6.2. Tahsîs

Müsnedün ileyh önce getirilerek elde edilen manalardan biri de tahsîs manasıdır. Bir şeyin tahsîs ifade etmesi için sona bırakılabilmesinin câiz olması gerekir.⁶²⁶ Bununla birlikte müsnedün ileyh öne alınmasının tahsîs ifade etmesinin iki şartı vardır. Bunlardan birincisi müsnedün ileyh nefiyden sonra gelmesi, ikicisi de müsnedün fiil veya fiil manasında olan bir kelime olmasıdır. Bu durumdaki müsnedün ileyh öne alınması tahsîs ifade eder.⁶²⁷

Örnek:

وَلَا أَنَا أَضْرُمْتُ فِي الْقَلْبِ نَارًا⁶²⁸

وَمَا أَنَا أَسْقَمْتُ جِسْمِي بِهِ

⁶²⁴ Muhammed b. Ahmed b. Sâlim **es-Sefârîni**, *Ğizâü'l-elbâb şerhu Menzûmeti'l-âdâb*, tashîh: Muhammed Abdül'azîz el-Hâlidî, I. Baskı, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1996, II, 328.

⁶²⁵ Hucurât, 49/13.

⁶²⁶ el-Bâbertî, s. 238.

⁶²⁷ Abbâs, s. 215-216.

⁶²⁸ Bu beyit el-Mütenebbî'ye aittir. el-Mütenebbî, s. 628; es-Sübki, I, 238.

Ben ne vücudumu onunla hasta ettim ne de kalpte ateş tutuşturdum.

Bu örnekteki her iki اِنَّ zamiri de müsnedün ileyhtir ve nefiyden sonra gelmiştir. Buradaki takdimden kasıt tahsîs manasıdır.

Âyetten bir örnek:

﴿يُرِيدُونَ أَن يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا...﴾

“Ateşten çıkmak isterler ama ondan çıkabilecek değildirler...”⁶²⁹

Burada müsnedün ileyh هُمْ öne geçirilmiştir. Bu öne alma tahsis manası ifade eder. Şöyle ki mana “Onlar hariç herkes çıkmıştır.” şeklindedir. Mana; onların oradan çıkamayacağı değil bilakis çıkamayacak olanların sadece onlar olduğudur yani onlar ateşten çıkamamaya tahsîs edilmişlerdir.

Müsnedün ileyh olan fâilin fiilinden önce getirilmesinde biri açık biri de gizli iki mana vardır. Birinci mana tahsîs manasıdır ki açıktır. Diğeri ise tahsîs olmasa bile muhatabın zihninden fâilin o işi yapmamış olma şüphesini gidermektir yani fâile fiili isnad ederek “Fâil olan kişi bu işi yapmıştır.” denmektedir.⁶³⁰

6.3. Umûm

Müsnedün ileyhin öne alınmasıyla kazanılan manalardan biri de umûm manasıdır.⁶³¹

Umûm manasının kazanılabilmesi için müsnedün ileyhin umûm ifade eden كَافَّةً, جَمِيعٌ, كُلٌّ,

عَامَّةٌ gibi kelimelerden biri olup kendisinden sonra nefyin gelmesi gerekir. Bu durumdaki

müsnedün ileyh öne alınmakla manaya umûm kazandırır.⁶³² Bu umûm ya bütün fertleri

kapsar ki buna “umûmu’s-selb” denir yani hükmün olumsuzluğu bütün fertleri

⁶²⁹ Mâide, 5/37.

⁶³⁰ Abdülkâhir el-Cürcânî, s. 128-129.

⁶³¹ el-Kazvîni, *et-Telhis*, s. 84; el-Bâbertî, s. 245.

⁶³² Abbâs, s. 223-224.

kapsamaktadır ya da bu umûmun bütün fertleri kapsaması men edilir ki buna “selbü’l-‘umûm” denir.⁶³³

a. ‘Umûmü’s-selbe örnek:

فَوَاللّٰهِ مَا أَدْرِي بِأَيِّ سَهَامِهَا رَمْتَنِيْ، وَكُلُّ عِنْدَنَا لَيْسَ بِالْمُكْدِي ⁶³⁴

Vallahi, o bana hangi okunu attı bilmiyorum, bizim yanımızdaki hiçbirisi isabet etmiş değildir.

Bu örnekteki كُلُّ kelimesi umûm ifade eder ve burada umûmü’s-selb kastedilir. Zira etrafındaki oklardan hiçbirisi isabet etmiş değildir.

b. Selbü’l-‘umûma örnek:

مَا كُلُّ رَأْيٍ الْفَقَى يَدْعُو إِلَى رُشْدٍ إِذَا بَدَا لَكَ رَأْيٌ مُّشْكِلٌ فَقِفْ ⁶³⁵

Delikanlının her görüşü doğruya götürmez. Sana sıkıntılı bir görüş belirttiğinde orada dur.

Örnekteki كُلُّ kelimesi umûm ifade eder. Ancak burada selbü’l-‘umûm manası vardır.

“Delikanlının her görüşü doğruya götürmez.” derken diğer taraftan her görüşü de isabetsiz demek değildir. Buradaki nefyin umûmluğu men edilmiştir.

6.4. Sevindirici Şeye Öncelik Tanıma

Müsnedün ileyhin önce getirilmesinin gayelerinden biri de sevinilecek bir şey olmasıdır.⁶³⁶

Örnek:

⁶³³ Abbâs, s. 224.

⁶³⁴ Bu beyit Di‘bil b. Ali el-Huzâ‘î (ö. 246/860)’e aittir. **Di‘bil b. Ali el-Huzâ‘î**, *Dîvân*, şerh: Hasan Hamed, I. Baskı, Dâru’l-kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut 1994, s. 65; Muhammed Muhammed, s. 238.

⁶³⁵ es-Sa‘îdî, *Buğyetü’l-îzâh*, I, 128.

⁶³⁶ Abdülmuttalib, s. 335.

الْجَائِزَةُ فُزْتُ بِهَا (Ödülü kazandım.) cümlesini söyleyen kişi müsnedün ileyhi önce getirerek sevincini izhar etmek istemiştir.⁶³⁷

6.5. Üzücü Şeyi Öne Alma

Müsnedün ileyh üzücü bir şey olduğunda, sözü söyleyenin muradı da bu kötü haberi iletme olması durumunda müsnedün ileyh öne geçer.⁶³⁸

Örnek:

الْقِصَاصُ حَكَمَ بِهِ الْقَاضِي (Kısasa hükmetti hakim.) cümlesini söyleyen kişi verilen karara olan üzüntüsünü, kötü haberi başta söyleyerek ifade etmeye çalışmıştır.

6.6. Büyüklük veya Küçüklüğü Ortaya Koyma

Müsnedün ileyh büyük veya küçük olduğu bildirilmek istendiğinde müsnedün ileyh öne alınır. Müsnedün ileyhe ait bir vasıf da zikredilir ve bu öne almayla müsnedün ileyhi küçük görme veya üstün görme kastedilir.⁶³⁹

Üstün görmeye örnek:

مُلْكٌ عَلَيْهِ أَعَانَ اللَّهُ فَارْتَفَعَا⁶⁴⁰

إِنَّ الْوَلِيدَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ لَهُ

Emîrû'l-mü'minîn el-Velîd'in bir saltanatı vardır ki Allah onda yardım etmiş ve o da yükselmiştir.

Bu örnekte el-Velîd'in ismi önce belirtilerek ve onun emîrû'l-mü'minîn olması ifade edilmiştir. Buradaki takdimden maksat el-Velîd'i büyük görmektir.

Küçük görmeye örnek:

⁶³⁷ Uzun vdğr., s. 103.

⁶³⁸ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, s. 124; Abdülmuttalib, s. 335.

⁶³⁹ Uzun vdğr., s. 103.

⁶⁴⁰ Sirâcüddîn **Muhammed**, *Mevsûatü Revâi'i's-ş-ri'l-'Arabî*, Dâru'r-râtibi'l-câmi'iyye, Beyrut tsz., II, 35.

الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ⁶⁴¹

“Dünya mü ’minin zindanı, kâfirin cennetidir.”

Bu hadiste الدُّنْيَا kelimesi öne geçirilmiş ve onun mümin için değersiz olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu takdimden maksat dünyayı hakir görmektir, denebilir.

6.7. Öne Alınan Şeyle Teberrük

Sözü söyleyen müsnedün ileyhle teberrük etmek isterse bu durumda onu öne alır.⁶⁴²

Örnek:

اسْمُ اللَّهِ اهْتَدَيْتُ بِهِ (Allah’ın ismi, onunla hidayet buldum.) cümlesini söyleyen kişi Allah’ın ismi ile bereketlenmek için اسْمُ اللَّهِ kelimesini önce zikretmiştir.

6.8. Öne Alınan Şeyle Telezzüz

Sözü söyleyen kişi söylemekten hoşlandığı şeyi bazen cümlede öne alır. Müsnedün ileyhi söylemekten lezzet bulması sebebiyle önce zikreder.⁶⁴³

Örnek:

لَيْلَى وَصَلَتْ وَسَلَّمَى هَجَرَتْ (Leyla geldi, Selma gitti.) cümlesini söyleyen kişinin Leyla’ya olan ilgisi açıktır ve müsnedün ileyh olan Leyla kelimesini söylemekten hoşlandığı için onu öne almıştır.⁶⁴⁴

Örnek:

⁶⁴¹ İbn Ebi’d-Dünyâ, ez-Zühd liEbi’d-dünyâ, I. Baskı, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 1999, s. 25.

⁶⁴² et-Teftâzânî, s. 200; el-Hâşimî, Cevâhiru’l-belâğa, s. 124; Abdülmuttalib, s. 332.

⁶⁴³ et-Teftâzânî, s. 200; Abdülmuttalib, s. 334.

⁶⁴⁴ el-Hâşimî, Cevâhiru’l-belâğa, s. 124.

بِاللّٰهِ يَا طَبَيَاتِ الْقَاعِ قُلْنَ لَنَا لَيْلَايَ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ الْبَشَرِ⁶⁴⁵

Ey ovanın ceylanları Allah aşkına söyleyin bize; Leyla 'm sizden midir yoksa Leyla insan mıdır?

Bu örnekte şair Leyla ismi hem öne alarak hem de ikinci Leyla yerine zamir kullanabilecek iken Leyla ismini zikrederek telezzüz etmiştir.

6.9. Hükmü Sabitleme ve Kuvvetlendirme

Müsnedün ileyh bazen önce getirilerek hükmü muhatabın zihninde yerleştirme kastedilir.⁶⁴⁶

Örnek:

هَذَا الَّذِي تَعْرِفُهُ الْبَطْحَاءُ وَطَائِفُهُ وَالْبَيْتُ يَعْرِفُهُ وَالْحِلُّ وَالْحَرَمُ⁶⁴⁷

Bu o kimsedir ki vadi onun adımlarını tanır, Kâbe de onu tanır, Hil de, Harem de.

Bu örnekte müsnedün ileyh öne alınmış ve sayılan vasıfların o kişide bulunduğu muhatabın zihnine yerleştirmiştir.

Diğer bir örnek:

نَحْنُ فِي الْمُسْتَأَاةِ نَدْعُو الْجَفَلَى لَا تَرَى الْآدِبَ فِينَا يَنْتَقِرُ⁶⁴⁸

Biz kış zamanı herkesi davet ederiz, aramızda ziyafet sahibinin misafir seçtiğini göremezsin.

Bu örnekte نحن müsnedün ileyhtir ve önce getirilmiştir. Bu takdimden maksat sonrasında söyleyeceği vasıfları muhatabın zihninde yerleştirmektir.

⁶⁴⁵ Bu beyit kaynaklarda birçok şaire nisbet edilmiştir ancak şiir el-'Arcî (ö. y. 120/737)'ye aittir. el-'Arcî, *Dîvân*, thk. Secî' Cemîl el-Cübeylî, I. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1998, s. 241; es-Sübkî, I, 458; Şefî' es-Seyyid, *el-Bahsü 'l-belâğî 'inde 'l-'Arab te'sil ve takyîm*, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, Kâhire tsz., s. 180.

⁶⁴⁶ el-Kazvînî, *et-Telhîs*, s. 74, 77; Abdülmuttalib, s. 334; Çögenli, *Arapça Belâgat*, s. 45.

⁶⁴⁷ Bu beyit el-Ferez dak'a aittir. el-Ferez dak, s. 511; es-Süyûtî, II, 732.

⁶⁴⁸ Bu beyit Tarafe b. el-'Abd'e aittir. Tarafe b. 'Abd, s. 43; el-Müeyyed-Billâh, II, 18.

Âyetten bir örnek:

﴿... وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

“... Onlar, bile bile Allah’a karşı yalan söylerler.”⁶⁴⁹

Burada öne alınan müsnedün ileyh ^{هُم} zamiridir. Öne alınmayıp sadece يَعْلَمُونَ denseydi de bu mana anlaşılırdı, ancak muhatapların zihnine “onların bile bile Allah’a karşı yalan söylediklerini” yerleştirmek için öne alınmıştır.

6.10. Fâsıla

Şiir sonlarındaki kâfiye uyumunun sağlanması için müsnedün ileyh önce getirilir.⁶⁵⁰

Örnek:

يَخْلِطُونَ الْبَرِيءَ مِنَّا بِذِي الذَّنْبِ وَلَا يَنْفَعُ الْخَلِيَّ الْخَلَاءُ
رَعَمُوا أَنَّ كُلَّ مَنْ ضَرَبَ الْعَيْرَ مُوَالٍ لَنَا وَأَنَا الْوَلَاءُ⁶⁵¹

Bizden suçsuzu suçluyla karıştırırlar. Hâlbuki gamsıza suçsuzluğun bir faydası yoktur.

Her yaban eşiği avlayanı bizim sahiplerimiz sandılar, hâlbuki ben sahip olanım.

Bu örnekte ikinci beytin ikinci şatırındaki اَنَا müsnedün ileyhtir ve öne alınmıştır.

Müsnedün ileyhin hakkı önce gelmektir, ancak burada bu takdimle birlikte şiirin fâsılasında/kâfiyesinde uyum sağlanmıştır.

Bu örnekte ayrıca birinci beytin ikinci şatırındaki الْخَلِيَّ kelimesi mef’ûlün bihtir ve الْخَلَاءُ fâilinden önce getirilmiştir. Bu takdim kâfiye uyumu için yapılmıştır.

⁶⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/75.

⁶⁵⁰ et-Teftâzânî, s. 200, 202; Çögenli, *Arapça Belâgat*, s. 45.

⁶⁵¹ Bu beyitler el-Hâris b. Hillize’ye aittir. eş-Şeybânî, I, 355.

6.11. Övünme

Müsnedün ileyh kenisiyle övünülecek bir şey olması durumunda öne alınarak övünme kastedilir.⁶⁵²

Örnek:

أَنَا تَرَبُّ التَّدَى وَرَبُّ الْقَوَائِي وَسِمَامُ الْعَدَى وَعَظِظُ الْحَسُودِ⁶⁵³

Ben cömertliğin kardeşi, kâfiyelerin sahibiyim, düşmanların zehri ve hasetçinin öfkesiyim.

Bu örnekte müsnedün ileyh olan أَنَا öne alınmıştır. Övünme maksadı ile daha sonraki vasıfları zikretmek için “Ben...” demek istenmiştir.

Diğer bir örnek:

أَنَا الَّذِي سَمَّنِي أُمِّي حَيْدَرَهُ⁶⁵⁴

Ben anamın Haydar ismini verdiğiyim.

Bu mısra Hz. Ali (ö. 40/661)’ye aittir. Bu cümlede أَنَا müsnedün ileyhtir ve öne alınmıştır.

Bu sözle kendisini övmektedir zira sonrasında "أَضْرِبُ بِالسَّيْفِ رِقَابَ الْكَفَرَةِ" (Kılıcımla küffârın boynunu vururum.) ve "أَكِيلُكُمْ بِالسَّيْفِ كَيْلَ السُّنْدَرَةِ" (Sendereyle ölçer gibi sizin hakkınızı kılıçla veririm.) gibi övgü içerikli mısralara yer vermektedir.⁶⁵⁵

Diğer bir örnek:

إِنَّ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا بَيْتًا دَعَائِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ⁶⁵⁶

⁶⁵² el-Meydânî, I, 365.

⁶⁵³ el-Vâhidî, s. 35.

⁶⁵⁴ Ali b. Ebî Tâlib, *Divân*, derleme: Abdülazîz el-Kerem, Matba ‘atü’l-Kerem, ysz. 1963, s. 53; el-Meydânî, I, 365.

⁶⁵⁵ el-Meydânî, I, 365.

⁶⁵⁶ Bu beyit el-Ferezdak’a aittir. el-Ferezdak, s. 489; es-Sübkî, I, 172.

Gökkubbeyi yükselten, bize sütunları daha güçlü ve daha uzun bir ev inşa etti.

Bu örnekte الَّذِي ism-i mesvsûlü önce getirilmiştir. Bu şiir övgü için söylenmiştir.

Diğer bir örnek:

أَنَا الْحِصْنُ الْمَشِيدُ لِأَلِ عَبَّسٍ إِذَا مَا شَادَتْ الْأَبْطَالُ حِصْنًا⁶⁵⁷

Ben, kahramanlar kale bina ettiklerinde ‘Abs oğullarının yüksek kalesiyim.

Bu örnekte de müsnedün ileyh öne alınmıştır ve sonraki vasıflarla övgü gerçekleşmiştir.

Diğer bir örnek:

Seyit olan bir kişinin مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ جَدِّي (Allah’ın resulü Muhammed, benim dedemdir.) demesi gibi. Zira bu cümleyi söyleyen kişi Muhammed (s.a.v.) ile övünmek istemektedir.⁶⁵⁸

6.12. Önce Getirilenin Akıldan Çıkmadığını Düşündürmek

Sözü söyleyen kişi bir şeyi öne alarak muhataba o şeyin akıldan çıkmadığını düşündürmek isteyebilir. Bu takdim bir nevi telezzüz gibi de düşünülebilir.⁶⁵⁹

بِاللَّهِ يَا ظَبْيَاتِ الْقَاعِ قُلْنَ لَنَا لَيْلَايَ مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ الْبَشَرِ⁶⁶⁰

Ey ovanın ceylanları Allah aşkına söyleyin bize; Leyla ’m sizden midir yoksa Leyla insan mıdır?

Bu şiirde şair Leyla’nın ismini öne alarak onun aklından çıkmadığını hissettirmek istemiştir.

⁶⁵⁷ et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî ‘Antere*, s. 195; Sa’îd, s. 150.

⁶⁵⁸ el-Meydânî, I, 365.

⁶⁵⁹ el-Bâbertî, s. 233.

⁶⁶⁰ el-‘Arcî, s. 241; es-Sübkî, I, 458; es-Seyyid, s. 180.

SONUÇ

Takdim-tehir konusunun anlaşılabilmesi için Arapça cümle yapısının, cümlelerin asli ve tali ögelerinin ve bu ögelerin cümle içindeki yerinin bilinmesini zorunludur.

Klasik dönemde takdim-tehir konusunda müstakil kitap yazılmamış, çoğu kere konu müstakil başlık altında ele alınmamış bilakis nahiv kitaplarında cümle ögeleri incelenirken, belâgat kitaplarında ise müsned ve müsnedün ileyhin takdiminin ifade ettiği manalar başlığında özellikle de hasr/kasr konusunda konuya yoğunlaşıldığı görülmüştür.

Günümüzdeki çalışmalarda ise konu daha ziyade Kur'ân-ı Kerim üzerinden çalışılmış ve Kur'ân-ı Kerim'deki takdim-tehirler için müstakil kitaplar yazılmıştır. Bu takdim ve tehirler daha ziyade mana ve hikmet boyutunda incelenmiştir. Günümüzde yapılan akademik çalışmalarda konu nahiv ve belâgat açısından ele alınmış ancak şahitler yine ağırlıklı olarak Kur'an-ı Kerim'den getirilmiştir. Biz konuyu nahiv ve belâgat açısından en geniş biçimde detaylandırarak özellikle şiirden şahitler getirdik ve kitaplarda şiirden şahide yer verilmeyen konulara uygun şahitler getirmeye çalıştık.

Nahiv âlimleri takdim-tehiri bir kelimenin olması gereken yerden önce veya sonra gelmesi için ifade ettikleri gibi olması gereken yerde gelmesi için de söyledikleri görülmüştür. Aynı zamanda cümle ögelerinin sıralanmasının dil kurallarına uygun olması açısından takdim-tehiri zorunlu, ihtiyari ve imkânsız kısımlarına ayırmışlardır. Bunu belirleyen sebeplerin başında ögelerin sadâret hakkı olması ve izmâr kable'z-zikr konuları geldiği görülmektedir. Öne geçirilmesi imkânsız olan birkaç öge istisna tutulursa genel olarak cümle ögelerinin takdim-tehirinin uygun olduğu söylenebilir.

Belâgat âlimleri öne alınan ögeyi niyette de öne alınması veya hala eski yerinde mülâhaza edilmesi şeklinde ele aldıklarını ve takdim-tehirle kazanılan manalar üzerinde durduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Nahiv kurallarına uygun olmayan takdim-tehirleri kelamın belîğ olmasını engelleyeceği gerekçesiyle uygun görmemişlerdir.

Kendisiyle yeni bir anlam kazanılmayan bilakis çoğun aza, sebebin sonuca takdimi gibi sadece manaya uygun düşen takdim-tehirleri de konu edinmişlerdir.

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki hem nahiv hem de belâgat açısından uygun görülmeyen bazı takdim-tehirlere şiir zarureti binâen müsaade edilmiştir.

Çalışmamız takdim-tehir üslûbunun bugün kullanıldığı gibi cahiliye döneminden itibaren şiirde de kullanıldığını ortaya koymuştur.

Bu çalışmayla el-Mühelhil b. Rebî'a (ö. m. 531), İmruülkays (ö. y. m. 540-545), Tarafe b. el-'Abd (ö. m. 564), 'Antere b. Şeddâd (ö. m. 614), el-Hâris b. Hillize (ö. m. 570), el-Efveh el-Evdî (ö. y. m. 570), 'Amr b. Külsûm (ö. m. 584 veya 600), en-Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. y. m. 604), Selâme b. Cendel (ö. m. 608), Züheyr b. Ebî Sülmâ (ö. m. 609) gibi cahiliye dönemi şairlerinden, Kays b. el-Hatîm (ö. m. 620), en-Nemir b. Tevleb (ö. y. 14/635), el-'Abbâs b. Mirdâs (ö. y. 18/639), Ebû Züeyb el-Hüzeli (ö. 28/648-49), Evs b. es-Sâmit b. Kays el-Ensârî (ö. 34/655), Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661), Hassân b. Sâbit (ö. 54/674), el-Hutay'e (ö. 59/678) gibi muhadram şairlerden, en-Nâbiğa el-Ca'dî (ö. 65/685), Yezîd b. Müferriğ el-Hımyerî (ö. 69/688), İbn Kays er-Rukayyât (ö. 75/694), Cemîl Büseyne (ö. 82/702), el-Ahtal (ö. 92/710-11), Küseyyir 'Azze (ö. 105-106/723-724), Cerîr b. 'Atıyye (ö. 110/728), el-Ferezdak (ö. 114/732), Zürrumme (ö. 117/735), el-'Arcî (ö. y. 120/737), el-Mirâr b. el-Esedî (ö. y. 132/749), İbn Meyyâde (ö. 149/766) gibi İslami şairlerden, Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783-84), Bekir b. en-Nattâh (ö. 192/808), Ebû Nüvâs (ö. 198/814), Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî (ö. 204/820), Ebû Temmâm (ö. 231/846), Di'bil b. Ali el-Huzâ'î (ö. 246/860), el-Buhturî (ö. 284/897), Ebû Bekir eş-Şiblî (ö. 334/946), el-Mütenebbî (ö. 354/965), Ebû'l-'Alâ el-Me'arrî (ö. 449/1057), Behâüddîn Züheyr (ö. 656/1258) gibi müvelled şairlerden şahit getirilmiştir.

Son olarak temennimiz çalışmamızın konu hakkında bilgi edinmek isteyen araştırmacılar için yardımcı bir kaynak olarak kütüphanelerinde yerini almasıdır.

KAYNAKÇA

- Abbâs, Fadl Hasan, *el-Belâğa fûnûnüihâ ve efnânüihâ*, IV. Baskı, Dâru'l-furkân, Ürdün 1997.
- Abdül'alîm, Ebû Bekir Ali, *el-Mevsû'atü'n-nahviyye ve's-sarfıyyetü'l-müyessere*, Mektebetü's-sâ'î, Kâhire 2004.
- Abdülğani, Eymen Emîn, *en-Nahvü'l-kâfi*, Dâru't-Tevfikiyye li't-türâs, Kâhire 2010.
- , *es-Sarfü'l-kâfi*, Dâru't-Tevfikiyye li't-türâs, Kâhire 2010.
- Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekir, *Delâilü'l-i'câz fî 'ilmi'l-me'ânî*, ta'lik: Ebû Fehr Mahmûd Muhammed Şâkir, III. Baskı, Matba'atü'l-medenî, Kâhire 1992.
- Abdülmuttalib, Muhammed, *el-Belâğa ve'l-üslûbiyye*, I. Baskı, Mektebetü Lübnân, Beyrut 1994.
- el-Ahtal, *Dîvân*, şerh: Mehdi Muhammed Nâsiruddîn, II. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut 1994.
- Ali b. Ebî Tâlib, *Dîvân*, derleme: Abdülazîz el-Kerem, Matba'atü'l-Kerem, ysz. 1963.
- Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, XII. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.
- el-Âmidî, Ebü'l-Kâsım el-Hasan b. Bîşr, *el-Muvâzene beyne şî'ri Ebî Temmâm ve'l-Buhturî*, IV. Baskı, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1994.
- el-Antâkî, Muhammed, *el-Minhâc fî'l-kavâ'id ve'l-i'râb*, Mektebetü'l-büşrâ, Karaçi 2011.
- el-'Arcî, *Dîvân*, thk. Secî' Cemîl el-Cübeylî, I. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1998.
- 'Ayyâd, Şükrî Mahmûd, *Medhal ilâ 'ilmi'l-üslûb*, II. Baskı, Mektebetü'l-hîreti'l-'âmme, Kâhire 1992.

- el-Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed, *Şerhu't-Telhîs*, thk. Muhammed Mustafâ Ramazân Sûfiyye, I. Baskı, el-Münşetü'l-âimme li'n-neşr ve't-tevzî' ve'l-i'lân, Trablus 1983.
- el-Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, IV. Baskı, Mektebetü'l-hâncî, Kâhire 1997.
- Bahâüddîn el-Âmilî, Muhammed b. Hüseyin, *el-Keşkül*, tashîh: Muhammed Abdülkerîm en-Nemerî, I. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1998.
- el-Bahrânî, Kemâlüddîn Meysem, *Mukaddimetü Şerhi Nehci'l-belâğa*, thk. Abdülkâdir Hüseyin, I. Baskı, Dâru's-şürûk, Kâhire 1987.
- Bedruddîn el-Âynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *'Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, Beyrut tsz.
- Belba', Abdülhakîm, *Edebü'l-Mu'tezile ilâ nihâyeti'l-karni'r-râbi'i'l-hicrî*, II. Baskı, Dâru'n-nehda, Kâhire 1969.
- Beşşâr b. Bürd, *Dîvân*, thk. es-Seyyid Bedruddîn el-Âlevî, Dâru's-sekâfe, Beyrut 1981.
- el-Birgîvî, Zeynüddîn Muhammed b. Ali b. İskender, *Mecmû'atü'n-nahv 'Avâmil-İzhâr-Kâfiye*, haz. İsmail Çelik, Ensar Aslan vdğr., I. Baskı, Şifa Yayınevi ve Matbaacılık, İstanbul 2010.
- el-Buhturî, *Dîvân*, thk. Hasan Kâmil es-Sayrâfî, III. Baskı, Dâru'l-me'ârif, Mısır 1964.
- Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, I. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2015.
- Cemîl Büseyne, *Dîvân*, thk. Hüseyin Nassâr, Mektebetü Mısır, Mısır tsz.
- Cerîr b. 'Atıyye, *Dîvân*, Dâru Beyrut, Beyrut 1986.
- Çetin, Abdurrahman, Tefîk Rüştü Topuzoğlu, "Fâsıla", *DİA*, XII, İstanbul 1995.
- Çögenli, M. Sadi, *Âyet ve Hadis Örnekli Arapça Belâgat*, Eser Ofset Matbaası, Erzurum 2012.

-----, *Âyet ve Hadis Örneklî Arapça Dilbilgisi Sarf*, III. Baskı, Cantaş Yayınları, İstanbul 2012.

ed-Dahdâh, Ebû Fâris, *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*, I. Baskı, Mektebetü'l-'Ubeykân, Riyad 2004.

Dayf, Şevkî, *et-Tetavvur ve 't-tecdîd fi 'ş-şi 'ri 'l-Ümevî*, VIII. Baskı, Dâru'l-me'ârif, Mısır tsz.

-----, *el-'Asru'l-İslâmî*, VII. Baskı, Dâru'l-me'ârif, Kâhire 1426 h.

ed-Desûkî, Ömer, *Fi'l-edebi'l-hadîs*, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, Kâhire 2000.

Di'bil b. Ali el-Huzâ'î, *Dîvân*, şerh: Hasan Hamed, I. Baskı, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1994.

Durmuş, İsmail, M. A. Yekta Saraç, "Leff ü Neşr", *DİA*, XXVII, İstanbul 2000.

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, ta'lîk: 'İzzet 'Ubey ed-Da'âs ve Âdil es-Seyyid, I. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1997.

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, thk. İhsân Abbâs, İbrâhîm es-Se'âfin ve Bekir Abbâs, III. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 2008.

Ebü Nüvâs, *Dîvân*, şerh: Ömer Fârûk, I. Baskı, Dâru Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1998.

Ebü Temmâm, *Dîvân*, şerh: Hatîb et-Tebrîzî, takdim: Râcî el-Esmer, II. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-'Arabî, Beyrut 1994.

Ebü Züeyb el-Hüzelî, *Dîvân*, thk. Ahmed Halîl eş-Şâl, I. Baskı, Merkezü'd-dirâsât ve'l-buhûsi'l-İslâmiyye, Port Said 2014.

el-Efveh el-Evdî, *Dîvân*, thk. Muhammed Altuncî, I. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1998.

el-Eğînî, Muhammed Rahmî, *el-'İkdü'n-nâmî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır tsz.

el-Eşmûnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I. Baskı, Dâru'l-kütübü'l-'ilmiyye, Beyrut 1998.

el-Fakkî, Sa'îd Kerîm, *400 suâl ve cevâb fî kavâdi'n-nahvi'l-'Arabî*, ed-Dâru'l-âlemiyye, İskenderiyye tsz.

el-Ferezdak, *Dîvân*, thk. Ali Fâ'ûr, I. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut 1987.

Feyyâz, Süleymân, *en-Nahvü'l-'asrî delîl mübessat likavâ'idî'l-luğati'l-'Arabiyye*, I. Baskı, Merkezü'l-ehrâm li't-terceme ve'n-neşr, Kâhire 1995.

el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsü'l-muhît*, el-Mektebetü'l-'asriyye el-'Arabiyye li'l-kitâb, Mısır 1301 h.

el-Ğalâyînî, Mustafâ, *Câmi'u'd-dürûsi'l-'Arabiyye*, haz. Sâlim Şemsüddîn, I. Baskı, Dâru'l-kûh, Suriye 2004.

el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmerrâî, II. Baskı, Müessesetü dâri'l-hicre, İran 1989.

Hassân b. Sâbit, *Dîvân*, şerh: Abdurrahman el-Berkûkî, haz. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâ'î, Dâru'l-kütübi'l-'Arabî, Beyrut 2008.

Hasan, Abbâs, *en-Nahvü'l-vâfî*, III. Baskı, Dâru'l-me'ârif, Mısır tsz.

el-Hâşimî, Abdurrahmân, *Te'allümü'n-nahv ve'l-implâ ve't-terkîm*, II. Baskı, Dâru'l-menâhic li'n-neşr ve't-tevzî', Amman 2008.

el-Hâşimî, Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*, haz. Yûsuf es-Sumeylî, el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut tsz.

el-Hudarî, Muhammed, *Hâşiyetü'l-Hudarî 'alâ Şerhi İbn 'Akîl 'ala Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-fikr, Beyrut tsz.

el-Hutay'e, *Dîvân*, şerh: İbn Sikkî, I. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut 1993.

İbn 'Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *el-'İkdü'l-ferîd*, I. Baskı, Dâru'l-kütübü'l-'ilmiyye, Beyrut 1404 h.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman, *el-Muhtesab fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırââ ve'l-îzâh 'anhâ*, thk. Ali en-Necdî Nâsîf, Abdülhalîm en-Neccâr ve Abdülfettâh İsmâ'îl, Vezâretü'l-evkâf, Kâhire 1994.

İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Kelâmü'l-leyâlî ve'l-eyyâm libn Âdem*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf, I. Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1997.

-----, *ez-Zühhd liEbi'd-dünyâ*, I. Baskı, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk 1999.

İbn Hişâm el-Ensârî, Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, thk. Berekât Yûsuf Hebbûd, Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut tsz.

-----, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut 2011.

-----, *Şerhu Şüzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-'Arab*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, I. Baskı, el-Mektebetü'l-'asriyye, Kâhire 1995.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, eş-Şi'r ve's-şu'arâ, Dâru'l-hadîs, Kâhire 1423 h.

İbn Kays er-Rukayyât, *Dîvân*, thk. Muhammed Yûsuf Necm, Dâru Sâdır, Beyrut tsz.

İbn Meyyâde, *Şi'ru İbn Meyyâde*, thk. Hannâ Cemîl Haddâd, Matbû'âtü mecme'î'l-lügati'l-Arabiyye, Dimaşk 1972.

İbnü's-Serrâc, Ebû Bekir Muhammed b. Sehl, *el-Usûl fî'n-nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetelî, III. Baskı, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1996.

İbnü'l-Hâcib, Ebû 'Amr Cemâlüddîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekir b. Yûnus, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv ve's-şâfiye fî 'ilmeyi't-tasrîf ve'l-hat*, thk. Sâlih Abdül'azîm eş-Şâir, Mektebetü'l-âdâb, Kâhire 2010.

İbrâhîm, Muhammed et-Tayyib, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I. Baskı, Dâru'n-nefâis, Beyrut 2003.

‘Îd, Recâ, *Felsefetü’l-belâğa beyne’t-tikniyye ve’t-tetavvur*, II. Baskı, Münşetü’l-me‘ârifî’l-İskenderiyye, İskenderiyye tsz.

İmruülkays, *Dîvân*, tashîh: Mustafa Abdüşşâfi, IV. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrut 2004.

İşler, Emrullah ve Musa Yıldız, *Arapça Çeviri Kılavuzu*, V. Baskı, Elif Yayınları, İstanbul 2013.

el-Kazvînî, Celâlüddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *el-Îzâh fî ‘ulûmi’l-belâğa*, ta‘lîk: Muhammed Abdülmün‘im Hafâcî, III. Baskı, Dâru’l-cîl, Beyrut tsz.

-----, *et-Telhîs fî ‘ilmi’l-belâğa*, şerh: Aburrahmân el-Berkûkî, Dâru’l-fikri’l-‘Arabî, Kâhire tsz.

el-Kazzâz, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca‘fer, *Mâ yecûzü li’ş-şâ‘ir fî’z-zarûre*, thk. Ramazân Abdüttevâb, Dâru’l-‘urûbe, Kuveyt tsz.

el-Kırş, Ebû Abdirrahmân Cemâl b. İbrâhîm, *en-Nahvü’t-tatbîkî mine’l-Kur’ân ve’s-sünne*, II. Baskı, Dâru’z-ziyâ, Tanta 2003.

Küseyyir ‘Azze, *Dîvân*, şerh: İhsân Abbâs, Dâru’s-sekâfe, Beyrut 1971.

Lebîd b. Rebî‘a el-‘Âmirî, *Dîvân*, haz. Hamdû Tammâs, I. Baskı, Dâru’l-ma‘rife, Kâhire 2004.

el-Mesîrî, Münîr Mahmûd, *Delâlatü’t-takdîm ve’t-te’hîr fî’l-Kur’âni’l-Kerîm dirâse tahlîliyye*, haz. Abdül‘azîm el-Mit‘anî ve Ali Cum‘a, I. Baskı, Mektebetü Vehbe, Kâhire 2005.

el-Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habenneke, *el-Belâğatü’l-‘Arabiyye üsûsühâ ve ‘ulûmühâ ve fûnûnühâ*, I. Baskı, Dâru’l-kalem ve Dâru’ş-Şâmiyye, Dımaşk-Beyrut 1996.

Muhammed Muhammed, Ebû Mûsâ, *Hasâisu’t-terâkîb dirâse tahlîliyye limesâili ‘ilmi’l-me‘ânî*, IV. Baskı, Mektebetü Vehbe, Kâhire 1996.

Muhammed, Sirâcüddîn, *Mevsûatü Revâi 'i'ş-şi 'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-râtibi'l-câmi'yye, Beyrut tsz.

Muhyiddîn, Selîm ve Muhammed Refik, "el-İnziyâh fî kasîdeti 'Salâvat fî heykeli'l-hub' liEbî'l-Kâsım eş-Şâbbî", *Mecelletü Câmi'ati Tayyibe li'l-âdâb ve'l-'ulûmi'l-insâniyye*, Yıl 5, Sayı 11, 1437 h., s. 545-603.

el-Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâlî, II. Baskı, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1998.

-----, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abbdülhâlık 'Adîme, II. Baskı, Vezâretü'l-evkâf, Kâhire 1994.

el-Müeyyed-Billâh, Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza, *et-Tırâz liesrâri'l-belâğa ve 'ulûmi hakâiki'l-i'câz*, I. Baskı, el-Mektebetü'l-'unsuriyye, Beyrut 1423 h.

el-Mühelhil b. Rebî'a, *Dîvân*, şerh: Talâl Harb, Dâru Sâdır, Beyrut 1996.

el-Mütenebbî, *Dîvân*, Dâru Beyrut, Beyrut 1983.

en-Nâbiğa el-Ca'dî, *Dîvân*, thk. Vâdih es-Samed, I. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 1998.

en-Nâbiğa ez-Zübyânî, *Dîvân*, şerh ve ta'lîk: Hanâ Nasrulhittâ, I. Baskı, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1991.

Nâsîf, Hafnî, Mahmûd Diyâb vdğr., *ed-Dürûsü'n-nahviyye*, I. Baskı, Dâru îlâfî'd-devliyye, Kuveyt 2006.

Nemir b. Tevleb, *Dîvân*, thk. Muhammed Nebîl Tarîfî, I. Baskı, Dâru Sâdır, Beyrut 2000.

en-Nukrât, Abdullah Muhammed, *eş-Şâmil fî'l-luğati'l-'Arabiyye*, I. Baskı, Dâru'l-Kuteybe, Beyrut 2003.

Selâme b. Cendel, *Dîvân*, haz: Muhammed b. el-Hasan el-Ahvel, takdim: Râcî Esmer, I. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-'Arabî, Beyrut 1994.

er-Râcihî, 'Abduh, *et-Tatbîku'n-nahvî*, II. Baskı, Dâru'n-nehdâti'l-'Arabiyye, Beyrut 2010.

-----, *et-Tatbîku's-sarfi*, Dâru'n-nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut 2009.

er-Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed, *Muhâdarâtü'l-üdebâ ve muhâverâtü's-şu'arâ' ve'l-büleğâ'*, I. Baskı, Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut 1420 h.

Sa'id, Emîn, *Şerhu Dîvânî 'Antere b. Şeddâd*, el-Matbû'atü'l-'Arabiyye, Kâhire tsz.

es-Sa'idî, Abdülmüte'âl, *el-Belâğatü'l-'aliyye*, haz. Abdülkâdir Hüseyin, II. Baskı, Mektebetü'l-âdâb, Kâhire 1991.

-----, *Buğyetü'l-izâh liTelhîsi'l-Miftâh fî ulûmi'l-belâğa*, Mektebetü'l-âdâb, Beyrut 1999.

es-Sâmerrâî, Fâzıl Sâlih, *Me'âni'n-nahv*, Şeriketü'l-'âtik lisinâ'ati'l-kitâb, Kâhire tsz.

es-Sefârînî, Muhammed b. Ahmed b. Sâlim, *Ğizâü'l-elbâb şerhu Menzûmeti'l-âdâb*, tashîh: Muhammed Abdül'azîz el-Hâlidî, I. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut 1996.

es-Seyyid, Şefî', *el-Bahsü'l-belâğî 'inde'l-'Arab te'sîl ve takyîm*, Dâru'l-fikri'l-'Arabî, Kâhire tsz.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, II. Baskı, Mektebetü'l-hâncî, Kâhire 1988.

es-Sübkî, Ebû Hâmid Behâüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâfi, *Arûsü'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdülhamîd Hindâvî, I. Baskı, el-Mektebetü'l-'asriyye, Beyrut 2003.

es-Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekir Celâlüddîn, *Şerhu şevâhidi'l-Muğnî*, ta'lik: Ahmed Zâfir Kûcân ve Mumammed Mahmûd b. et-Telâmîz eş-Şenkîti, Lecnetü't-türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1966.

eş-Şâfi'î, Muhammed b. İdrîs, *Dîvân*, ta'lik: Muhammed İbrâhîm Selîm, Mektebetü İbn Sînâ, Kâhire tsz.

Mustafa Şahin, “Ebû Bekir eş-Şiblî’nin Hayatı ve Dîvân’ının İncelenmesi”, (yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes ÜNİV. Sosyal Bilimler Ens., Kayseri 2017.

eş-Şenterînî, Ebû’l-Hasan Ali b. Bessâm, *ez-Zahîre fî mehâsini ehli’l-cezîre*, thk. İhsân Abbâs, Dâru’s-sekâfe, Beyrut 1997.

eş-Şeybânî, Ebû ‘Amr, *Şerhu’l-Mu’allekâtî’t-tis’*, thk. Abdülmecîd Hemmû, Müessesetü’l-a’lemî li’l-matbû’ât, Beyrut 2001.

Şeyho, Rızkullâh b. Yûsuf b. Abdilmesîh b. Ya’kûb, *Mecânî’l-edeb fî hadâiki’l-‘Arab*, Matba’atü’l-âbâi’l-yesû’ıyyîn, Beyrut 1913.

Şeyhûn, Mahmûd es-Seyyid, *Esrâru’t-takdîm ve’t-te’hîr fî luğati’l-Kur’ânî’l-Kerîm*, Dâru’l-hidâye, Kâhire tsz.

Şürrâb, Muhammed Muhammed Hasan, *Şerhu’s-şevâhidi’s-şi’riyye fî ümmâtî’l-kütübi’n-nahviyye lierbe’ati âlâfi şâhid şî’rî*, I. Baskı, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 2007.

Tabâne, Bedevî, *Mu’cemü’l-Belâğati’l-‘Arabiyye*, III. Baskı, Dâru’l-menâre ve Dâru’r-Rifâ’î, Riyad tsz.

et-Tâlekânî, Ebû’l-Kâsım İsmâ’îl, *el-Emsâlû’s-sâire min şî’ri’l-Mütenebbî*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn, Mektebetü’n-nehda, Bağdat 1965.

Tarafe b. ‘Abd, *Dîvân*, şerh: Mehdî Muhammed Nâsiruddîn, III. Baskı, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, Beyrut 2002.

et-Tebrîzî, el-Hatîb, *Şerhu Dîvânî ‘Antere*, haz. Mecîd Tırâd, Dâru’l-kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut 1992.

et-Tebrîzî, Yahyâ b. Ali b. Muhammed eş-Şeybânî, *Şerhu Dîvânî’l-Hamâse*, Dâru’l-kalem, Beyrut tsz.

et-Teftâzânî, Sa’düddîn Mes’ûd b. Ömer, *el-Mutavvel ‘ale’t-Telhîs*, Dersâadet Kitabevi, İstanbul tsz.

el-'Ukberî, Ebü'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyin b. Abdillâh, *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî*, tashîh: Mustafâ es-Sekkâ, İbrâhîm el-Ebyârî ve Abdülhafîz eş-Şelebî, Dâru'l-ma'rife, Beyrut tsz.

-----, *et-Tibyân fî i'râbî'l-Kur'ân*, Beytü'l-efkârî'd-devliyye, Amman tsz.

Uzun, Tacettin, Ayhan Erdoğan vdğr., *Anlatımlı Belâgat*, I. Baskı, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2008.

el-Vâhidî, Ali b. Ahmed, *Şerhu Dîvânî Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî*, Tab'atü Berlîn, Berlin 1861.

el-Yemenî, Nişvân b. Sa'id el-Humeyrî, *el-Hûru'l-'în*, thk. Kemâl Mustafâ, Mektebetü'l-hâncî, Kâhire 1948.

Yaltkaya, Şerafeddin, Muallakat Yedi Askı, MEB Yayınları, İstanbul 1989.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-tevîl*, tashîh: Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut tsz.

ez-Zevzenî, Ebû Abdillâh, *Şerhu'l-Mu'allekâti's-seb'*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, Beyrut 2002.

Zeyneb Fevvâz, *ed-Dürrü'l-mensûr fî tabakâti rabbâti'l-hudûr*, I. Baskı, el-Matba'atü'l-kübrâ'l-emîriyye, Mısır 1312 h.

Züheyr, Behâüddîn, *Dîvân*, Dâru Sâdır ve Dâru Beyrut, Beyrut 1964.

Züheyr b. Ebî Sülmâ, *Dîvân*, şerh: Ali Hasan Fâ'ûr, I. Baskı, Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut 1998.

Zürümme, *Dîvân (Şerhu Ebi Nasr el-Bâhilî rivâyetü Sa'leb)*, thk. Ebû Sâlih Abdülkuddûs, Müessesetü'l-îmân, Cidde 1982.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad, Soyadı	Yusuf ÇETİN
Uyruk	T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri	11.07.1980 Kartal
Medeni Durumu	Bekâr
Cep Tel	0555 715 2344
E-posta	yusufkonya80@hotmail.com
Yazışma Adresi	Fatih M. Sertaç S. No: 19/7 Pendik İSTANBUL

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2018
Lisans	İÜ İlahiyat Fakültesi	2013
	AÜ AÖF İ. F. Kamu Yönetimi	2007
Lise	AÖL İmam-Hatip Lisesi	2004
	Özel Güneşli Akşam Lisesi ve Koleji	2001

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2017	DİB Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi	Eğitim Görevlisi

YABANCI DİL

Arapça